



**T.C.**  
**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ**  
**YERİ**

**Bircan ÇELİK**  
**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman**  
**Doç. Dr. Thamer HATAMLEH**

**Bingöl – 2018**



**T.C.**  
**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**  
**HADİS BİLİM DALI**

**EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ**  
**YERİ**

**Bircan ÇELİK**  
**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Danışman**

**Doç. Dr. Thamer HATAMLEH**

**Bingöl-2018**

## İÇİNDEKİLER

<b>BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ</b> .....	<b>I</b>
<b>TEZ KABUL VE ONAY</b> .....	<b>II</b>
<b>ÖN SÖZ</b> .....	<b>III</b>
<b>TÜRKÇE ÖZET</b> .....	<b>IV</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>VI</b>
<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>VIII</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI .....	1
<b>BİRİNCİ BÖLÜM</b> .....	<b>3</b>
<b>EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN YAŞADIĞI ÇEVRE, HAYATI VE İLMİ</b>	
<b>KİŞİLİĞİ</b> .....	<b>3</b>
1.1. EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN YAŞADIĞI ÇEVRE.....	3
1.1.1 Basra'nın Kuruluşu ve Önemi.....	3
1.1.2. Siyasî yapı .....	6
1.1.3. Sosyal Yapı .....	8
1.1.4. İlmî Yapı .....	9
1.2. EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN HAYATI .....	19
1.2.1. İsmi, Doğumu ve Nesebi.....	20
1.2.2. Ailesi .....	20
1.2.3. Ahlakı ve Fazileti .....	20
1.2.4. Zühd ve Takvâsı.....	21
1.2.5. Vefatı.....	23
1.3. EBU KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN İLMİ KİŞİLİĞİ.....	23
1.3.1. Hocaları .....	24
1.3.2. Talebeleri .....	31
1.3.3. Rihleleri.....	34
1.3.4. Tabakası .....	37
1.3.5. Sünnet ve Bid'atlara Karşı Tutumu .....	37
<b>İKİNCİ BÖLÜM</b> .....	<b>39</b>
<b>EBU KİLÂBE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ</b> .....	<b>39</b>
2.1. KULLANDIĞI RİVÂYET METODLARI .....	39
2.1.1. Hadis Tahammül Lafızları .....	39
2.1.2. Hadis Edâ Sigaları.....	43
2.2. EBU KİLÂBE'NİN RİVAYET YÖNTEMLERİ.....	45
2.2.1. Az Hadis Rivâyetinde Bulunması .....	45
2.2.2. Âlî İsnâd Kullanması .....	46
2.3. EBU KİLÂBE VE İRSAL .....	46
2.3.1. İrsâlin Tanımı, Ortaya Çıkışı ve Hükümü.....	46
2.3.2. Ebû Kilâbe el-Cermî'nin İrsâl Yoluyla Rivâyette Bulunduğu Râviler ....	49
2.3.3. Ebû Kilâbe'ye Nispet Edilen Mürsel Rivâyetler.....	50

2.4. EBU KİLÂBE EL-CERMÎ VE TEDLÎS .....	57
2.4.1. Tedlisin Tanımı, Ortaya çıkışı ve Hükümü.....	58
2.4.2. Ebû Kilâbe el-Cermî'ye Tedlis Konusunda Yapılan İthamlar.....	60
2.5. RİVÂYETLERİ .....	62
<b>SONUÇ.....</b>	<b>69</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>71</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ.....</b>	<b>77</b>



## BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2018

**Bircan ÇELİK**

**TEZ KABUL VE ONAY**  
**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

**Bircan ÇELİK** tarafından hazırlanan **EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ** başlıklı bu çalışma, ...../...../2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

**TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)**

**Başkan** : ..... İmza:

**Danışman** : ..... İmza:

**Üye** : ..... İmza:

**ONAY**

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../ 2018 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

## ÖN SÖZ

İslam dininin ikinci temel kaynağı olan sünnet ve bunun tedvin edilmiş hali olan hadis, gerek dini ilimlere kaynaklık etmede gerekse Kur'an'ın doğru anlaşılması noktasında büyük önem arz etmektedir. Bundan dolayı sahâbe, tabiîn ve onlardan sonra gelen nesiller hem Kur'an'a hem de nebevî sünnete gereken hassasiyeti ve ihtimamı göstermişlerdir.

Peygamberimiz hem kendi dönemini hem de kendisinden sonra gelen iki dönemi: “İnsanların en hayırlıları benim dönemimde yaşayanlar(ashâbım)dır. Sonra onları takip edenler(tabiîn)dir. Sonra da onları takip edenler(etbâu't-tâbiîler)dir.” sözleriyle övmüştür. Peygamber mirasını omuzlayan ve bu uğurda maddi manevi her türlü fedakârlığı yapan mümtaz şahsiyetlerin hayatlarını araştırmak, büyük bir erdem olsa gerek. Bu konuda yapılacak olan her çalışmanın hadis ilmini daha da sağlam temeller üzerine oturtacağı kanaatindeyiz. Bundan dolayı tabiînlerden Ebû Kilâbe el-Cermi'nin hayatını ve hadis ilmindeki yerini çalışmaya karar verdik.

Gayret bizden tevfiğ Allah'tandır. Çalışmamı hazırlarken benden yardımlarını esirgemeyen danışmanım sayın Doç. Dr. Thamer HATAMLEH Hocama; çalışma boyunca verdiği desteklerden dolayı değerli eşim ve çocuklarıma şükranlarımı sunuyorum.

**Bircan ÇELİK**



## TÜRKÇE ÖZET

<b>Tezin Başlığı : Ebû Kilâbe el-Cermî'nin Hadis İlimindeki Yeri</b>
<b>Tezin Yazarı : Bircan Çelik</b>
<b>Danışman : Doç. Dr. Thamer Hatamleh</b>
<b>Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri</b>
<b>Bilim Dalı : Hadis</b>
<b>Kabul Tarihi :</b>
<b>Sayfa Sayısı : ... (ön kısım) + ..... (tez) + ..... (ekler)</b>
<p>Hadis tarihinin şekillenmesinde en büyük paya sahip olanlar kuşkusuz ilk üç nesil olan sahâbi, tabiîn ve tebe-i tabiîndir. Hz. Muhammed'in kavli, fiili ve takriri sünnetini öğrenme konusunda sahâbenin gösterdiği istek, tabiîn döneminde de aynı heyecanla devam etmiştir.</p> <p>Sahâbe, Hz. Peygamberden gelen hadisleri anlayarak, ezberleyerek; onun manasına ve lafzına sadık kalarak bir sonraki nesil olan tabiîne aktarmış, tabiîn nesli de bunu kendinden sonra gelenlere aktararak hadislerin günümüze daha sağlam bir şekilde gelmesini sağlamışlardır. Bu bağlamda râvilerin hadis öğrenme konusundaki iştiyakları, emekleri ve kullandıkları yöntemler hakkında bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir.</p> <p>Gayemiz, hadis ilmine hizmet eden muhaddislerin çabaları ve çalışma yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu açıdan tabiîn âlimlerden olan Ebû Kilâbe el-Cermî'nin ilmî gayreti ve hadis rivayetindeki yeri, bizlere yol göstermesi açısından önem arz etmektedir.</p> <p>Ebû Kilâbe el-Cermî Basra'da yaşamış olan tabiun muhaddislerindedir. İkinci tabakada zikredilen Ebu Kilâbe, sika olarak kabul edilmektedir. Birçok sahâbi ve tabiînden hadis rivayetinde bulunmuştur. Başta Kutub-u Sitte olmak üzere birçok hadis kaynağında rivayetleri mevcuttur.</p>

Ebû Kilâbe'nin yaşadığı dönemde sistematik bir hadis metodolojisinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak bu dönemde yaygın olmamakla beraber isnad faaliyetleri, cerh ve tadil yöntemleri ve hadis eda sigaları kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Ebû Kilâbe el-Cermî ise hadis tahammül yollarından vasiyet yöntemini kullanmıştır. Hatta vasiyyet yöntemiyle kitaplarını birine bırakma geleneğini başlatan ilk muhaddis Ebû Kilâbe el-Cermî'dir. Ebû Kilâbe'nin rivâyet etmiş olduğu hadisleri incelediğimizde kullanmış olduğu eda sigaları genel itibariyle “an, haddesena, kale, ahberana”dır. Hadis rivâyetinde hassas davranarak az hadis rivâyetinde bulunmuş ve her karşılaştığı kişiden hadis rivâyeti almamıştır. Bunlar dışında Âlî isnad elde etmek için ilmî yolculuklarda bulunmuştur. Zehebî tarafından tedlis yapmakla itham edilmiştir. Ancak İbn Hâtim, İbn Hacer, ed-Dümeyni gibi âlimler onun tedlis yapmadığını söylemişlerdir. Ayrıca cerh ve ta'dil kitaplarında Ebû Kilâbe çokça mürsel hadis nakletmekle itham edilmiştir. Hicri II. asırda telif edilen eserler incelendiğinde bu eserlerde yer alan rivâyetlerin birçoğu muttasıl değildir. Dolayısıyla Ebû Kilâbe'nin yaşadığı hicri I. ve II. asrın başlarında isnadın tam oturmadığı ve senedlerde ittisal şartının aranmadığı görülmektedir.

Yapılan çalışma, tabiîn döneminde hadis ilminin durumu hakkında bilgi sahibi olunması açısından önemli olduğu gibi, İslam'ın ikinci temel kaynağı olan hadis ilmine karşı art niyetlilerin yaklaşımlarının bertaraf edilmesi açısından da önem arz etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Hadis, Cerh-Tadil, Mürsel, Basra, Ebû Kilâbe,

## ABSTRACT

### Bingol University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

<b>Title of the Thesis: Abu Qilaba al-Jarmi's Position in Hadith Science</b>	
<b>Author</b>	<b>: Bircan Çelik</b>
<b>Supervisor</b>	<b>: Doç. Dr. Thamer Hatamleh</b>
<b>Department</b>	<b>: Hadith</b>
<b>Sub-field</b>	<b>:</b>
<b>Date</b>	<b>:</b>
<p>The Companions of Mohammed, acknowledged Islam as a whole consisting of orders of Qur'an and verbal, actual, and submissive Sunnah. After the death of our prophet, Islam has been understood and tried to be applied in the light of the principles stated by the Qur'an and Sunnah.</p> <p>In this context, it is important to have information about the narrators' fervent desire, effort and the methods they used for learning hadith. The companions of Mohammed, had transferred the hadith coming from the Prophet to the later generation "the followers" by understanding, memorizing, and keeping the meaning and lyrics the same; the generation of followers ensured the hadiths reach today in their original lyrics and meanings by transferring them to later comers, too.</p> <p>Our aim is to have information about the efforts and methods of working of the narrators who served the science of hadith. From this point; with his knowledge, efforts, and the methods he used in hadith narration Abu Kilâbe al-Jermi one of the scholars of the generation of followers is important for leading us. It is not possible to talk about a systematic hadith methodology when looked at the period Abu Kilabe lived in. Because the bases of hadith methods have begun to be laid after sedition events. And during that period, activities of stating the names of the narrators, rejection and confirmation of the narrators, and hadith reporting methods began to be used. Abu Kilâbe al-Jermi is seen to have used testament method which</p>	

is one of hadith transferring methods. Even it is Abu Kilâbe al-Jermi who started the tradition of leaving books to somebody by using the method of testament. When we examined the hadiths that are narrated by Abu Kilabe the general hadith reporting methods are; “from..., ...told us the hadith, ...said that, ...gave us the news”. Behaving sensitively in narrating a hadith, he narrated fewer hadiths and he didn't take hadith narrations from everybody he encountered. Apart from these, he made scientific travels to get the strongest narrator names. Zehebi accused him of doing “tedlis (concealing some of the information about the narrators of hadith)”, but other scholars rejected that accusation. Because narrators other than Zehebi had accepted the hadiths reported as “From.....” sequential. Also in the rejection and confirmation books Abu Kilabe is accused of narration of a lot of mursal (hadiths narrated directly from the prophet) hadiths. When the works that are compiled in the second hijri century examined, It is seen that most of the narrations in these works aren't sequential. So it is seen that in the first century and the beginning of the second century during which Abu Kilabe lived, method of stating the names of the narrators didn't settle and sequentiality was't looked for in accuracy warranties of hadiths.

The study is important for being informed about the state of hadith science during the followers era. It is also important in terms of eliminating false intentions against hadith, the second fundamental source of Islam.

**Key Words:** Abu Qilabe al-Jermi, Basra, Hadith, Sunnah, Mürsel.

## KISALTMALAR

DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İAD.	: İslâm Araştırmaları Dergisi
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İİVY.	: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları
MÜSBE.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik
Trz.	: Tarihsiz.
b.	: Bin/İbn
bkz.	: Bakınız.
bnt.	: Bint
b.y.	: Basım yeri yok.
yy.	: Yayınevi yok.

## GİRİŞ

### 1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Araştırmamızın konusu Basra muhaddislerinden Ebû Kilâbe el-Cermî'nin hayatı, ilmi kişiliği, hadis ilmindeki yeri ile rivayetleri ele alınarak incelemeyi hedeflemektedir.

İslamın ilk kaynağı olan Kur'an'ın anlaşılmasında en büyük etkenin sünneti anlamaktan geçtiğinin düşünülmesi hadisin önemini daha da artırmaktadır. Bu noktada hadislerin hıfz, tedvin ve tasnif edilmesinde büyük gayret gösterenlerin başında sahabî olmak üzere tâbiîn ve etbau't-tâbiîn nesli gelmektedir. Bundan dolayı hadis rivayetinin tarihi gelişimini anlamak için hadis nakleden ravilerin biyografilerini ve hadis ilmine katkılarını incelemenin gerekli olduğu muhakkaktır. Bu çalışmada başta *Kütüb-i sitte* olmak üzere muteber hadis kaynaklarında yüzlerce rivayeti bulunan tâbiîn âlimlerinden Ebû Kilâbe el- Cermî'nin hadis ilmindeki yerini incelemeyi amaçlamış bulunmaktayız. Konunun bu derece önem arzemesi bizi böyle bir çalışma yapmaya sevketmiştir.

### 2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

İlk dönem, hadis ilmi başta olmak üzere İslami ilimlerin temellerinin atıldığı önemli zaman aralığıdır. Sünnetin İslam dininde edindiği yer, kendinden sonraki nesillere aktarılmasını gerekli kılmış ve bu intikal durumunun kimler tarafından ve hangi yöntemlerle nasıl yapıldığı da merak konusu olmuştur. Sünneti sonraki nesillere aktaran muhaddislerin hayatları ve nakillerde göstermiş oldukları titizlik, bu çalışmaları nasıl yaptıkları, hangi hususlara dikkat ettikleri gibi durumlar, başta hadis ilmi olmak üzere İslami ilimlerde önemli kabul edilen konulardandır. Bundan hareketle çalışmamızda tabakât, rical, tarih ve terâcim kaynaklarının taranması, çözümlenmesi ve tespit edilmesi yöntem olarak benimsenmiş, ayrıca verilerin sunulmasında objektif bir tutumun sergilenmesine de özen gösterilmiştir.

Çalışmamız, hadislerin sonraki nesillere aktarılmasında önemli vazifeler üstlenen tâbiîn âlimlerinden biri olan Ebû Kilâbe el- Cermî'nin hayatı ve hadis ilmindeki yeri, diğer muhaddisler içindeki yeri, o dönemde sürdürdüğü vazifesini belirlemek için ilk olarak hayatı incelenerek ilmi ve dini kişiliği hakkında bilgi verilmiştir. Cerh ve ta'dîl konusunda kendisi hakkında yapılan değerlendirmelere yer

verilerek bu konudaki görüşler zikredilmiştir. Rivayetlerinin geçtiği kaynaklardan *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere diğer muteber kaynaklar zikredilerek buradaki rivayet sayıları belirtilmiştir. Ayrıca *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetlerin konulara dağılımı yapılmış, böylece daha çok hangi alanda rivayetlerinin bulunduğu saptanmıştır. Bir de rivayetlerinde kullanmış olduğu tahammül ve eda sigalarından hangilerini kullandığı hakkında bilgiler de verilmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmamızda başta *Kutub-i Sitte*, İbn Sa'd'ın (ö.230-845) *Tabakât*, el-Mizzî'nin (ö.742-1341) *Tehzîbü'l-Kemâl*, Zehebî'nin (ö.748-1348) *Siyer*, İbn Hacer'in (ö.852-1449) *el-İsâbe*, Ebû Dâvûd'un (ö.275-889) *el-Merâsil*, Hemâm b. Münebbih'in (ö.132-750) *Musannef*, Ahmet Yücel'in *Hadis Usulu*, Veysel Özdemir'in *Tedlîs Değerlendirmelerinde Usûl ve DİA* maddeleri olmak üzere çeşitli ricâl, tarih, terâcim ve tabakât kitaplarına müracaat edilmiştir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### EBÛ KİLÂBE EL-CERMÎ'NİN YAŞADIĞI ÇEVRE, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

#### 1.1. Ebû Kilâbe el-Cermî'nin Yaşadığı Çevre

Ebû Kilâbe el-Cermî Basra'da yaşamış olan tabiun muhaddislerindedir. Onun hadise olan katkısının daha iyi anlaşılabilmesi için yaşadığı dönemin ilmî ve kültürel alt yapısının bilinmesi gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca Ebu Kilâbe'nin yaşadığı dönem hakkında verilen bilgiler, onu ve çalışmalarını sağlıklı yorumlamada önemli bir adım olacaktır. Biz de bu bağlamda Ebû Kilâbe'nin yaşamış olduğu dönemin siyasi, sosyal ve ilmî yapısından bahsetmeye çalışacağız. Bu dönemde ilmî çalışmaların hangi alanlarda gerçekleştirildiği hakkında bilgi vererek, Basra'da kısa sürede ilmî ve kültürel hayatın gelişmesine katkı sağlayan etkenleri kısaca anlatmaya çalışacağız.

Ebû Kilâbe el-Cermî'nin yaşadığı yer olan Basra, hadis ilminin teşekkülü açısından önem arz eden bir yer olduğu için buraya gelip yerleşen âlim sahabîler ve tabiînlerin isimlerini de zikredeceğiz.

#### 1.1.1 Basra'nın Kuruluşu ve Önemi

Hiz. Peygamber'in vefatından sonra İslam dünyasında fetih hareketleri hız kazanmış özellikle Hiz. Ömer döneminde sınırlar gelişmiş ve merkezi idareyle ordular arasındaki mesafe giderek uzamıştır. Bundan dolayı askerlerin ordugâh edinmesine ihtiyaç duyulmuştur.<sup>1</sup> İslam dünyasındaki fetihlerle birlikte ortaya çıkan bu zorunlu ihtiyaçlardan dolayı hem askerlerin hem de ailelerin kalabileceği askerî üsler, ordugâh şehirler inşa edilmiştir. Bu bağlamda Hiz. Ömer döneminde Irak bölgesinde kurulan Basra, ilk ordugâh şehirdir.<sup>2</sup>

Ebû Kîlâbe'nin doğduğu, büyüdüğü ve ilmî hayatının tekâmül ettiği yer Basra olduğu için bu şehir hakkında bilgi vermekte fayda olacaktır. Şehrin kuruluş tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler zikredilmekle birlikte genel kabul edilen görüşe göre Basra'nın, Hiz. Ömer'in hilafeti esnasında, H.14-16. yılları arasında Utbe b.

<sup>1</sup> İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), I-XI, Mektebetu'l-Hanci, Kahire, 2001, C. IX, s. 6.

<sup>2</sup> Can, Yılmaz, "Hulefâ-i Râşidin Döneminde Ortaya Çıkan Ordugâh Şehir Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *İstem Dergisi*, Sy. VI, Konya 2005, s. 216.



Gazvan tarafından kurulmuştu.<sup>3</sup> Kaynaklarda Utbe b. Gazvan'ın, Ubulle'yi İslâm topraklarına kattıktan sonra Hureybe denilen mevkiye gelmiş ve Halife Ömer'e bir mektup yazarak, ordunun sefer dönüşü istirahat edebileceği ve kış mevsimini rahat geçirebilecekleri bir yerleşim yeri kurma konusunda kendisinden izin istediği kaydedilmektedir.<sup>4</sup> Hz. Ömer gelen mektuba cevaben tercih edilecek mevkinin hilfet merkeziyle iletişim ve ulaşımına uygun, su kaynakları ve meralara yakın olması şartıyla izin verdiği ifade edilmektedir.<sup>5</sup> Şehrin kurulması için onay alan Utbe b. Gazvan, gerekli araştırmaları yaptıktan sonra uygun mekânı bulmuş, ardından Hz. Ömer'e bir mektup yazarak durumu bildirmiş;<sup>6</sup> Hz. Ömer de belirtilen mıntıkaya şehrin kurulmasına izin vermiştir.<sup>7</sup>

Ordusuyla Hureybe bölgesine intikal eden Utbe b. Gazvan, daha önceleri başka milletlerce kurulup yıkılan harabeler üzerine şehri,<sup>8</sup> Hz. Ömer'in talebi doğrultusunda kamış malzemesinden inşa etmiştir.<sup>9</sup> Bunun nedeni ise Basra şehrinin normal yerleşim yeri değil, sadece askerî bir üs olarak kullanılmak istenmesidir. Utbe b. Gazvan şehir inşasına "Dahne" denilen bölgeden başlamış ve burada şehrin ana yapıları olan idare merkezi, divan, hapishane, mescit ve hamam inşa ettirmiş; aynı şekilde halkın da bu yapıların etrafında kamıştan evler yapmalarına izin vermiştir.<sup>10</sup> Bu yapılar kubbecikler şeklinde olup hiçbir mimari özellik taşımayan portatif yapılardır. Bundan ötürü Basralılar, sefere çıktıklarında bu kamışları söküp demetler halinde saklayıp geri döndüklerinde ise kendilerine tahsis edilen mekâna evlerini tekrardan kurarlardı. Bu durum Hicretin 16. yılına kadar devam etmiştir. Ancak yapı malzemelerinin kamıştan olması hasebiyle başta yangın olmak üzere birçok tehlikeli

<sup>3</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 6; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târihü't-Taberî*, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Dârü'l-Me'arif, Kahire, 1967, C. III, s. 590.

<sup>4</sup> Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Futûhu'l-Buldân*, Thk. Abdullah Enis et-Tubbâ - Ömer Enis et-Tubbâ, Mevsu'atu'l-Me'arif, Beyrût, 1987, s. 483; el-Hamevî, Yakût b. Abdullâh, *Mu'cemü'l Buldân*, I-V, Dâru's-Sadr, Beyrût, 1988, C. I, s. 432; Çelik, Ali, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, KSÜ. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2017, s.11.

<sup>5</sup> Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 483; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s.11.

<sup>6</sup> Ali, Nadiye Nuri, "Neş'etü'l-Medineti'l-Basra ve Tetavûriha'l-İmranî fi'l-Karni'l-Eveli'l-Hicrî", *Mecelletü'l-İrasâti'l-Basra*, Sy. 14, Basra 2012, s. 199; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s.11.

<sup>7</sup> Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 483; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s.11.

<sup>8</sup> Hartman, Richard, "Basra", *İslam Ansiklopedisi*, Tevsi'. Besim Darkot-M. Tayyib Gökbilgin, *M.E.B.*, Eskişehir, 1997, C. II, s. 320.

<sup>9</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 5; Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I-XXV, Müessesetu'r-risâle, Beyrût 1988, C. I, s. 305; Azami, Ali Zarîf, *Muhtasarü't-Tarihi'l-Basra*, Matba'atü'l-Furât, Bağdâd, 1927, s.10; Ali, *Neş'etü'l-Basra*, s. 209.

<sup>10</sup> Azami, *Muhtasarü't-Tarihi'l-Basra*, s.10.

hadise yaşanmıştır. Bu sorunlardan muzdarip olan şehrin valisi Musa el- Eş'arî, Hz. Ömer'e bir mektup göndererek onu durumdan haberdar etmiştir. Ondan sonra yapılarda kullanılan kamış terk edilerek, kerpiç ve çamur kullanılmaya başlanmıştır.<sup>11</sup> Bu gelişmelerle birlikte şehrin inşası ve düzenlenmesi görevini Ebû Harba Asım b. Delef (ö.?) yapmıştır.<sup>12</sup>

İlk etapta insanların bu şehre yerleşme istekleri neredeyse hiç yoktu. Bunun en büyük nedeni, şehrin bölge halkına mimarî ve ekonomik açıdan cazip gelmemesiydi. Daha sonraki zaman diliminde Hz. Ömer'in kerpiç ve çamurdan barınak yapılmasına izin vermesi, fethedilen şehirlerdeki gelirlerin bir kısmının buraya aktarılması ve Basra halkına çeşitli imtiyazların verilmesi neticesinde, insanların buraya rağbet etmesine neden olmuştur.<sup>13</sup> Bununla birlikte bölgede gerçekleşen fetih hareketleri neticesinde, İslamiyet'i din olarak benimseyenler ve onlar dışında başka gruplar da şehre yerleşmişlerdir.

Hz. Osman'ın halifeliği esnasında Basra, askerî merkez olma özelliğini yitirmiş, sivil bir şehir hüviyetine dönüşmüştür. Bu dönemde Basra valiliğine atanan Abdullah b. Âmir, şehire yeni ticari alanlar ve kanallar kazandırarak Basra'yı Irak bölgesinin önemli ticaret merkezî haline getirmiştir. Ekonomide yaşanan bu gelişmelerle beraber şehrin refah seviyesi yükselmiş buna bağlı olarak da ticarî alanlar ihtiyaçları karşılayamaz hâle gelmiştir. Bundan ötürü vali, şehrin planını tekrardan gözden geçirerek yeni düzenlemelere gitmiştir.<sup>14</sup> Abdullah b. Âmir'in valiliği döneminde Basra şehri önemli bir idare merkezi konumuna yükselmiştir.<sup>15</sup>

Emeviler döneminde ise Basra valiliğine atanan Ziyad b. Ebihî şehirdeki idari sorunları hallettikten sonra yeni düzenlemeler yapmış, cami ve idare merkezinin yapı malzemesini değiştirerek genişletmeye gitmiştir.<sup>16</sup> Şehirdeki mahallelere ek mescitler inşa edilmiş ve yeni ticarî mekânlar yapılmıştır.<sup>17</sup> Ziyad b. Ebihî'nin valiliği

<sup>11</sup> Belâzurî, *Fütûhu'l-Buldân*, s. 484.

<sup>12</sup> Azami, *Muhtasarü't-Tarihi'l-Basra*, s. 11.

<sup>13</sup> Azami, *Muhtasarü't-Tarihi'l-Basra*, s. 11; Bakır, Abdulhalık, "Basra", *DİA*, Ankara 1992, C. V, s. 109.

<sup>14</sup> Bakır, a.g.m, C. V, s. 109.

<sup>15</sup> Sâlih, Ahmed Ali, *-et-Tanzîmâtü'l-İçtimâ'îye ve'l-İktisâdiye fi'l-Basra*, Matba'atu'l-Ma'arif, Bağdat, 1953, s. 30.

<sup>16</sup> Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân*, s. 484; Sâlih, *Tanzîmâtü'l-Basra*, s. 32; Bakır, a.g.m., C. V, s. 110.

<sup>17</sup> Belâzurî, *Fütûhü'l-Buldân* s. 488.

döneminde Basra her yönüyle önemli gelişmeler kaydetmiş, nüfusu 200.000 sınırına dayanmıştır.<sup>18</sup>

Basra, ticaret ve medeniyet yönüyle Abbasiler döneminde en parlak günlere tanıklık etmesine rağmen siyasî istikrarın bozulması ve Bağdat şehrinin kurulması gibi nedenlerden ötürü bölgedeki önemini kaybetmeye başlamıştır.<sup>19</sup> Halife Ömer döneminde inşa edilen Basra, dışarıdan gelen saldırılardan dolayı H. 900 yıllarında daha sulak, verimli ve güvenli olan şimdiki Basra'nın bulunduğu yere intikal ettirilmiştir.<sup>20</sup>

### 1.1.2. Siyasî yapı

Basra, Hz. Ömer'in emriyle askerî üs olarak kurulduğundan ilk yıllarda sivillerden ziyade askerlerin yaşadığı ordugâh bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür. Basra'nın kurucusu olarak kabul edilen Utbe b. Gazvan, Halife tarafından şehre vali olarak atanmış, onun ölümünden sonra sırasıyla Muğire b. Şube ve Musa el-Eş'ari bu görevi üstlenmişlerdir.<sup>21</sup>

Hilâfet makamına Hz. Osman seçildiğinde Basra valiliği görevini Mûsâ el-Eş'arî yürütmekteydi. Hz. Ömer'in vasiyetine uyan Hz. Osman, Mûsâ el-Eş'arî'yi dört yıl daha bu görevde tutacaktı.<sup>22</sup> Ancak çıkan bazı sorunlardan dolayı Mûsâ el-Eş'arî'nin dört yıllık görev süresi dolmadan onu azletmiş ve yerine halasının oğlu Abdullah b. Âmir b. Kureyz'i vali olarak vazifelendirmiştir. Basra valiliğine atanan Abdullah b. Âmir bu görevi Hz. Osman'nın vefatına kadar eksiksiz olarak yerine getirmiştir. Onun valiliği döneminde Basra'da askerî fetihler hız kazanmış, iktisadî ve mimarî açıdan büyük gelişmeler yaşanmıştır.<sup>23</sup> Ancak Hz. Osman'ın hilafetinin son zamanlarında meydana gelen siyasî karışıklıklar ve fitne hareketlerinden Basra da etkilenmiştir. Abdullah b. Âmir'in valiliğinin son dönemlerinde önemli siyasî

<sup>18</sup> Bakır, a.g.m., C. V, s. 110.

<sup>19</sup> Bakır, a.g.m., C. V, s. 110.

<sup>20</sup> Bakır, a.g.m., C. V, s. 108.

<sup>21</sup> Sâlih, *Tanzîmâtü'l-Basra*, s. 27.

<sup>22</sup> Sallâbî, Ali Muhammed, *İslâm Târihi*, (Çev. Şerafettin Şenaslan-Faruk Aktaş), I-V, Ravza Yayınları., İstanbul, 2009, C. V, s. 255.

<sup>23</sup> İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed, *Târihü İbn Haldûn*, (Thk. Halil Şuhâde-Suheyl Zukkâr), I-VII, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 2000, C. II, 577; Sallâbî, *İslâm Târihi*, C. V, s. 256.

olaylar yaşanmıştır. Hatta Hz. Osman'ı şehit eden gruplar içerisinde Basralı isyancılar da vardır.<sup>24</sup>

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali halife olarak seçilmiştir. Halifelik görevini üstlenen Hz. Ali, Basra'da uzun ve başarılı bir valilik görevini icra eden Abdullah b. Âmir b. Kureyz'iyi görevinden azlederek onun yerine Basra ve civarını iyi bilen Osman b. Huneyf el- Ensârî'yi vali olarak vazifelendirmiş<sup>25</sup> ancak vali Osman b. Huneyf, Hz. Osman'ın katillerinin bulunması amacıyla bir araya gelen grupla çatışmaya girince şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Osman b. Huneyf'in şehri terk etmesiyle beraber Basra'ya gelen Hz. Ali orada bulunan halktan biat alarak valilik görevine amcası oğlu Abdullah b. Abbas'ı atadı ve o, Hz. Ali'nin halifeliği süresince bu görevi icra etmiştir. Abdullah b. Abbas, hem âlim bir kişiliğe sahipti hem de devlet işlerinden oldukça iyi anlıyordu. Bu durum onun Basra'da başarılı işler yapmasına vesile oldu.<sup>26</sup> Görevi süresince de birkaç küçük sorun dışında herhangi ciddi bir durumla karşılaşmadı. Ayrıca bu dönemde Basra'da idarî, sosyal ve ilmî açıdan da birçok gelişme yaşanmıştır.<sup>27</sup>

H. 41 yılında Hz. Hasan halifelikten çekilince Muaviye tek halife olarak kaldı. O dönemde Basra'da valilik görevini yürüten Himran b. Eban'idi. O ve Basralılar Muaviye'ye biat etmeyi kabul etmediler. Bunun üzerine Muaviye, Basra'da otoriteyi ele geçirmek ve biat almak için Buşr b. Ertat'ı büyük bir orduyla Basra'ya gönderdi, şehri kuşatarak ele geçirdi. Her ne kadar Basra Emeviler'in hâkimiyetinde görünen bir şehir olsa da Emeviler, tarihleri boyunca Basra'da tam olarak hâkimiyeti sağlayamadılar. Çünkü Basralılar ellerine her fırsat geçtiğinde ya Emevilere karşı isyan etmişler ya da çıkan isyanları desteklemişlerdir. Daha sonra Basra'nın idarî ve ekonomik durumu yükselince önce Fars, Sicistan ve Horosan, daha sonra ise Sind, Bahreyn ve Umman bölgeleri Basra'ya bağlandı. Ziyad b. Ebihî'nin dokuz yıllık valilik döneminde Basra en parlak günlerini yaşadı. H. 50'de Kufe'nin idaresi Basra'ya bağlandı.<sup>28</sup>

<sup>24</sup> Sâlih, *Tanzîmâtü'l-Basra*, s. 31; Bakır, a.g.m., C. V, s. 109.

<sup>25</sup> Azami, *Muhtasarü't-Tarihü'l-Basra*, s.14; Sallâbî, VI, s. 456; Eroğlu, Cengiz, *Osmanlı Vilâyet Salnâmelerinde Basra*, Orsam, Ankara, 2012, s. 33.

<sup>26</sup> Sallâbî, *İslâm Târihi*, C. VI, s. 456.

<sup>27</sup> İbn Haldûn, *Târihü İbn Haldûn*, C. II, s. 643; Eroğlu, *Salnâme*, s.35.

<sup>28</sup> İbn Haldûn, *Târihü İbn Haldûn*, C. III, s. 10; Eroğlu, *Salnâme*, s.35

Hicri 64 senesinde Basralılar Abdullah b. Zübeyr'e haber göndererek biat etmek istediler. Abdulah b. Zübeyr, Basralıların biatından sonra Haris b. Ebi Rabi'yi vali olarak atayarak H. 72 yılına kadar hüküm sürdü. Fakat daha sonra Haccâc b. Yûsuf Abdullah b. Zübeyr ile savaşarak Basra'nın hâkimiyetini tekrardan Emevilere geçirdi.<sup>29</sup> H. 75'te Basra valiliğine Haccâc b. Yûsuf getirildi. O, İran ve Irak'ı Basra'dan idare etmeye başladı ve buralarda bulunan şehirlerin valilerini ve diğer görevlileri kendisi atamaya başladı. Bu dönemde Basra bir nevi bölge eyaleti gibi olmuştu. Hacac b. Yusuf'un H. 95'teki ölümünden sonra Basra'da var olan sükûnet bozuldu.<sup>30</sup> Hicretin 99. senesinde Halife Ömer b. Abdulaziz, Âdî b. Ertat'ı vali olarak atadı. İki yıl görevde kalan Âdî b. Ertat, tekrar sükûneti sağlamış ancak ondan sonra Abbasiler dönemine kadar bir daha tam olarak sükûnet sağlanamadı.<sup>31</sup> Ebû Kilâbe'nin yaşadığı dönemde Basra, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Abdullah b. Zübeyr'in hâkimiyetinde kalmış ise de genel itibariyle Emevi devletinin en önemli şehirleri içerisinde yer almıştır.

### 1.1.3. Sosyal Yapı

Basra bilindiği üzere ilk önceleri ordugâh şehir olarak kurulmuştur. Dolayısıyla ilk yerleşenler de Irak seferine çıkan askerlerden müteşekkildi. İlk dönemlerde İslam ordusunu meydana getiren askerlerin büyük çoğunluğu Arap ırkına sahip kişilerden oluşuyordu. Utbe b. Gazvan'la beraber Basra'ya yerleşen askerlerin sayıları 1000 civarında olup Arapların birçok farklı kabilelerine mensup kişilerden oluşuyordu.<sup>32</sup> Civarda bulunan kabileler ilk etapta Basra'ya fazla rağbet göstermediler. Basra'nın diğer şehirlere oranla gelirinin az olması ve sosyal hayat şartlarının diğer şehirlere göre zor oluşundan ötürü insanların buraya olan ilgisini azaltmıştır. Hz Ömer daha sonra Basra'ya çeşitli haklar ve imtiyazlar vererek şehrin refah seviyesini yükseltti. Bu da şehre daha önceleri yerleşmek istemeyen kabile ve bedevilerin bu gelişmelerle birlikte buraya rağbet etmelerine vesile olmuştur.<sup>33</sup> Basra'nın kuruluşundan sonra Utbe b. Gazvan fetih haberlerini ve ganimetlerin 5/1'ini Katade ile Medine'ye Hz. Ömer'e göndermiştir. Bu hadise esnasında Hz.

<sup>29</sup> Azami, *Muhtasaru't-Tarihi'l-Basra*, s.37-44.

<sup>30</sup> Bakır, a.g.m., C. V, s. 110.

<sup>31</sup> Eroğlu, *Salnâme*, s. 38-39.

<sup>32</sup> Sâlih, *Tanzîmâtü'l-Basra*, s. 26.

<sup>33</sup> Bakır, a.g.m., C. V, s. 109; Çelik, *Basra'da Hadis*, s. 206.

Ömer ile Katade arasında geçen konuşmanın yayılması, insanların Basra'ya yerleşme isteğini artırmıştır.<sup>34</sup>

İbn Sa'd'a göre bu sürede Basra'ya 40 kabile gelip yerleşmiştir. Bu kabileler içerisinde en etkin olanlar Temîm ve Bekir b. Vâil'e mensup olanlardır. Daha sonraları Ezd gibi başka kabileler de etkin olmuşlardır. Bunlar dışında Hicaz bölgesinden Kureyş, Kays ve Kinâne kabileleri ile savaşlar sonucunda İslamiyet'i kabul eden ya da esir alınan Farslılar, Uman ve Doğu Arabistan'dan Abdülkays ve Ezd, Hindistan ve Malezya'dan gelenler ile Zenciler buraya gelerek yerleşmeye başladılar. Bir de İranlı Temîmliler'in müttefiki olarak buraya yerleşen İranlı suvariler olan Esaviler ve Zutlar da Basra'ya yerleşmişlerdir.<sup>35</sup>

#### 1.1.4. İlmî Yapı

İslam medeniyetinin oluşumu, Hz. Peygamber (sav) ve Hulefâ-i raşîdin dönemlerini kapsamaktadır. İslam'ın doğuşu olarak kabul edilen bu dönemde Kur'ân, Hadis, Fıkıh gibi ilimlerle uğraşılmış, ancak bunların dışındaki diğer bilimlere fazla rağbet gösterilmemiştir.<sup>36</sup>

İslamiyet'in doğuşu ile Emeviler dönemi arasında fazla bir zaman aralığı yoktur. Bu aralıkta yaşanan yoğun fetih hareketleri ile Müslümanlar arasında yaşanan iç çekişmeler gibi durumlar, ilmî ve fikrî hayatı olumsuz etkilediğinden bu ilimlerin istenilen düzeyde gelişmesini engellemiştir. Ancak bu nedenler, her ne kadar ilmî ve fikrî hayatı olumsuz etkilese de bunların oluşum ve gelişimini ortadan kaldıramamıştır. Ayrıca İslam dünyasında yapılan fetihler sayesinde farklı kültürlerden de yararlanılmış, böylece İslam medeniyetinin gelişimine katkı sağlanılmıştır.<sup>37</sup>

İslam medeniyetindeki gelişmelerin yaşandığı şehirlerden bir tanesi de Basra'dır. Basra, ilk etapta küçük bir yerleşim yeri görünümündeydi. Ancak sahip olduğu stratejik özellikler onu mimarî ve ekonomî alanlarında geliştirerek kısa bir süre sonra refah seviyesi yüksek büyük bir şehir merkezine dönüştürmüştür. Ordugâh

<sup>34</sup> İbn Haldûn, *Târihü İbn Haldûn*, C. II, s. 540.

<sup>35</sup> Sâlih, *Tanzîmâtü'l-Basra*, s.29; Bakır, a.g.m., C. V, s. 109-110.

<sup>36</sup> Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslam*, Kelimât, Kahire, 1933, s. 227; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s. 47.

<sup>37</sup> Hitti, Philip, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İFAV, İstanbul, 2011, s. 335; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s. 47.

özelliğini kaybedip sivilleştikten sonra İslam âleminin en önemli şehirleri arasına girmiş; gelişmişliğini askerî özeliğinin yanı sıra siyasî, kültürel, ticarî ve ilmî alanlarda göstermiş olduğu başarılarla sağlamıştır.<sup>38</sup> Bununla birlikte başlıca dinî ilimler, dil-lügavî ve felsefî ilimlerdeki gelişmeler de Basra'yı İslam beldeleri arasında farklı bir konuma yükseltmiştir.<sup>39</sup> Mekke ve Medine şehirleri, hicretin ilk üç asrında Hicaz bölgesinin ilim ve sanat merkezleri olarak kabul ediliyordu. Buna karşılık Irak bölgesinde Kûfe ile birlikte Basra, İslam dünyasında fikrî ve ilmî faaliyetlerin gerçekleştiği merkezler olmuşlardır.<sup>40</sup>

Basra, yeni kurulan ve askerî özellik taşıyan bir şehir olmasına rağmen kısa bir zaman aralığında ilmî ve kültürel hayatın gelişmesine sebep olan birçok gelişme yaşamıştır. Buna sebep olan etkenleri kısaca özetleyecek olursak:

Basra'nın kuruluşu askerlerin geçici barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmasına rağmen kısa zaman içerisinde mimarî ve ekonomî alanlardaki ilerleyişi şehri cazip hale getirmiş ve civar bölgelerde yaşayan kabilelerin buraya yerleşmelerine vesile olmuştur. Buraya göç edip yerleşen insanlar arasında sahâbî, tabîin ve tebe-i tâbîinden birçok kişi bulunuyordu. Farklı rivâyetler olmakla beraber kaynaklarda takriben 150'ye yakın sahâbî ile çok sayıda tabîinin Basra'yı mesken tutukları kaydedilmektedir. Basra'da ikamet eden sahabî ve tabîinler başta Kur'ân, tefsir, fıkıh, hadis, Arap dili ile diğer İslamî ilimleri okutup bu ilimlerin gelişmelerine katkı sunmuşlardır.<sup>41</sup>

Fethedilen şehirlerde yaşayan farklı ırk ve dinlere mensup kişiler Basra'ya yerleşmişlerdir. Mevâlî ismiyle anılan ve Müslüman Araplarla birlikte hayatlarını idame ettiren mevâlîler, farklı ilim dallarıyla birlikte sanat, ziraat, ticaret ve daha birçok alanda kendilerini yetiştirmiş kişilerden oluşuyorlardı. Bu kişilerin sahip oldukları birikimleri sayesinde Basra, başta ilmî, ticarî, mimarî olmak üzere birçok alanda gelişmeler kaydederek bölgenin önemli şehirleri arasında yer almıştır.<sup>42</sup> Bununla birlikte Araplar devlet idaresi ve askerî görevlerde etkin rol alırken bu görevlerde mevâlîlere yer vermemişlerdir. Bundan ötürü ilim, sanat gibi alanlara

<sup>38</sup> Bkz. Bakır, a.g.m., C. V, s. 110-111; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 48.

<sup>39</sup> Ebû Hâilil, *Medeniyetler Tarihi*, s. 385; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 48.

<sup>40</sup> Hitti, *İslâm Tarihi*, s. 336; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 48.

<sup>41</sup> Nâcî, Abdulcebbâr, *Târihü'l-Hareketi'l-Fikriye fi'l-Basra fi'l-Asri'l-İslam*, Dâru'l-Hikme Câmî'atu'l-Basra, Basra, 1991, s. 12-38; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s.48.

<sup>42</sup> Emin, *Fecru'l-İslam*, s. 106-107; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s.47.

Araplardan ziyade mevâliler ilgilenerek İslam medeniyetinin tekâmülüne önemli katkı sunmuşlardır.<sup>43</sup>

Öte taraftan Basra, coğrafi ve stratejik konumundan dolayı Irak bölgesinin önemli ticaret merkezlerinden kabul edilmiş ve ticari ilişkiler sayesinde ilimlerin ve de fikirlerin farklı bölgelere taşınmasına aracılık etmiştir. Bu özelliğinden dolayı Basra'da, ilmî ve fikrî hayat hızlı bir şekilde gelişip ilerlemiştir.<sup>44</sup>

Yukarıda saydıklarımız dışında Hz. Ömer, Musa el Eş'ari'yi Basra'ya vali olarak atadığında, dini konularda kendisine yardım etmeleri hususunda yaklaşık 10 sahâbeyi de beraberinde göndermiştir.<sup>45</sup> Ebû Musa el Eş'arî ile birlikte Enes b. Mâlik, İmrân b. Huseyn, Hişâm b. Âmir gibi yaklaşık 30 sahabî Basra'ya gelerek yerleşmişlerdir.<sup>46</sup> Halife Hz. Ömer, Basra'ya vali olarak atadığı Musa el- Eş'ari'ye, mescitte ilim halkası oluşturmasını ve insanlara Kur'ân ile Hz. Peygamber'in hadislerini/sünnetini öğretmesi tavsiyesinde bulunmuştu. Şehre gelen Musa el-Eş'ari, Basralılara ilk hitabında halifenin kendisini idari görevden ziyade Allah'ın kitabını ve Peygamberi öğretileri öğretmek amacıyla gönderdiğini ifade ederek bu vazifenin idari görevinden daha faziletli olduğunu dile getirmiştir.<sup>47</sup>

Bütün bu gelişmelerle birlikte Basra'da dinî ilimler de gelişim göstermiştir. Bu ilimlerden bir tanesi tefsirdir. Basra'yı yurt edinen sahabîler ile çeşitli idari görevler veya farklı amaçlar doğrultusunda şehirde geçici bir süreyle ikamet eden sahâbe, Kur'ân ilimlerinin gelişmesine doğrudan katkı sağlamışlardır. Başta Abdullah b. Abbas, Ebû Musa el-Eş'arî, Enes b.Mâlik gibi tefsir ilminde ün yapmış sahâbenin yanı sıra Basra'da ikamet eden diğer pekçok sahabî de tefsir ilminin gelişmesinde öncü olmuşlardır.<sup>48</sup> Bu çerçevede İbn Abbas lügâvî tefsir yöntemiyle Kur'ân'ı tefsir etmiş ve bu hususta ders halkaları oluşturarak Basralı âlimlerin gelişmesine katkı sunmuştur.<sup>49</sup> Dolayısıyla tohumlarını Abdullâh b. Abbas'ın attığı

<sup>43</sup> Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 49.

<sup>44</sup> Nâcî, *Târihi'l-Hareketi'l-Fikrîye*, s. 9.

<sup>45</sup> Nâcî, *Târihi'l-Hareketi'l-Fikrîye*, s. 58.

<sup>46</sup> Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s.50.

<sup>47</sup> Hamid, Abdusettâr, "Devrû'l-Basrati fî Tetvirî'l-Tefsîr fî'l-Karneyni's-Sânî ve's-Salisi'l-Hicriyeyn", *Mevsû'atu'l-Basrati'l-Hadâriyeti'l-Mevsû'ati'l-Fikrîye*, Câmi'atu'l-Basrati'l-Merkezi'l-Sekâfî, Basra 1990, s. 12; Nâcî, *Târihi'l-Hareketi'l-Fikrîye*, s. 56-57; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 50.

<sup>48</sup> Zehebî, Muhammed Huseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfesirrûn*, I-II, Dârü'l-Hadis, Kahire 2005, C. I, s. 62.

<sup>49</sup> Hâmid, *Tetviru'l-Tefsîr*, s. 15.



tefsir alanındaki çalışmalarıyla daha sonra Basra'da Hasan el Basrî, Katâde b. Diâme<sup>50</sup> gibi âlimler başta olmak üzere pekçok müfessir yetişmiştir.

Basra'da gelişen ilimlerden bir tanesi de kırâat ilmidir. Bu ilmin temelleri Musa el-Eş'ari tarafından atılmış ve Onun katkılarıyla gelişmiştir.<sup>51</sup> Daha sonra Hz. Osman döneminde Kur'ân'ın cem edilmesiyle birlikte Basra'ya Kur'ân'la birlikte, onu öğretecek kârîlerden Âmir b. Kays gönderilmişti.<sup>52</sup> Basra'da bulunan nahivcilerin çoğu kırâat ilminde meşhur olan kişilerdir. Ayrıca Kur'ân'ın ilk noktalama ve harekeleme işlemi de Basralı nahiv âlimleri tarafından yapılmıştır.<sup>53</sup> Basra'da sahabî, tabiîn ve sonrasında birçok kurrâ yetişmiştir. Bu bağlamda kaynaklarda Musa el-Eş'ari'nin valiliği zamanında Basra şehrinde yaklaşık 300 kurrâ'nın yaşadığı ifade edilmiştir.<sup>54</sup>

Basra'nın sosyal yapısı başlığında geçtiği üzere şehrin kültürel ve ticaret merkezi konumuna yükselmesi hasebiyle insanların buraya göç ettiklerinden bahsetmiştik. Farklı din, dil ve milletlere mensup olan Basra halkının Arap dilini öğrenmek istemesi ile Kur'ân'ın doğru anlaşılması sorunu Arapça gramerinin sistematik bir hal alması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bundan ötürü Hz. Ali'nin tavsiyesiyle Basralı Nahiv âlimi Ebû'l-Esved ed-Düelî dil kurallarıyla alakalı ilk çalışmayı başlatmıştır. Bu çalışma neticesinde Basra'da birçok önemli dil bilimci yetişmiştir. Arap edebiyatındaki bu gelişmeler, Basra'nın, sarf ve nahiv alanında "Basriyyun" adlı bir ekol olarak kabul görmesini sağlamıştır.<sup>55</sup>

Basra, diğer İslamî ilimlerin aksine fıkıh ilminde diğer beldelerin gerisinde kalmıştır. Nedeni ise fıkıhın bir ilim dalı olarak gelişmesine önderlik eden fakihlerin daha çok Küfe, Bağdat ve Medine'de yaşadıklarından Basra bu alanda zikredilen şehirlere oranla geride kalmıştır. Her ne kadar Abdullah b. Abbas, Ebû Musa el-Eş'ari, Enes b. Mâlik, İmrân b. Hüseyin gibi tanınmış birçok sahabî bu alanda faaliyetlerde bulunmuşlarsa da, fıkıh ilmi hususunda istenilen seviyeye çıkılamamıştır. Bununla birlikte ilk dönemlerde sistemli bir hukuk olmadığından bu

<sup>50</sup> Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, C. I, s. 113-114.

<sup>51</sup> Hâmid, *Tetviru'l-Tefsîr*, s. 12; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 52.

<sup>52</sup> Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 52.

<sup>53</sup> Bkz. Nâcî, *Târihi'l-Hareketi'l-Fikrîye*, s. 57-62; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 52.

<sup>54</sup> Hâmid, *Tetviru'l-Tefsîr*, s. 12; Nâcî, *Târihi'l-Hareketi'l-Fikrîye*, s. 57; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, s. 52.

<sup>55</sup> Süt, Abdulnasır, *Basra ve Mutezile I-III. Asırlar*, İlahiyât, Ankara, 2016, s.78.

görev kadılar aracılığıyla ifa edilmiştir. Bundan ötürü Basra'da fıkıh ile ilgili dersler şehre gelen kadılar vasıtasıyla icra edilmiştir.<sup>56</sup>

Basra hadis ilminde önemli bir konuma sahiptir. Bunun en büyük kanıtı ise Hz. Ömer'in Musa el- Eşarî'yi Basra'ya vali olarak atadığında beraberinde Basra halkına dini konularda yardımcı olmak üzere birçok sahabîyi de göndermiş olmasıdır. Sahabîler arasında Peygamber Efendimizin yanında on yıl kadar hizmetinde bulunan ve onun terbiyesinde yetişen Enes b. Mâlik (ö. 93/711) ve İmrân b. Husayn (ö. 52/672) gibi önemli şahsiyetler de bulunuyordu. Ayrıca Halife Ömer, Musa el- Eşarî'yi idarî görevinin yanında Basra halkına Kur'ân ile birlikte Hz. Peygamber'in sünnet(hadisler)ini öğretme görevini de vermiştir. Musa el- Eşarî ve yanında bulunan sahabîler namaz dışında mescidin bir köşesinde ders halkaları oluşturarak Basralılara Hz. Peygamberin sünnetini/hadislerini öğretme gayreti içerisinde olmuşlardır.<sup>57</sup> Onların başlattığı bu ilmî gelenek sonraki dönemlerde Ebü'l-Aliye er-Riyâhî (ö. 90/709), Muhammed b. Sirîn (ö. 110/728), Hasan el-Basrî (ö. 110/728) gibi ün yapmış şahsiyetler yanında Katâde (ö. 117/735), Eyyûb es-Sehtîyânî (ö. 131/748), Süleymân et-Teymî (ö. 143/760),<sup>58</sup> Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776), Hammâd b. Seleme (ö. 167/783), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), Ali b. el-Medînî (ö. 234/848), Halife b. Hayyât (ö. 240/854), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/888), Bezzâr (ö. 292/904) gibi muhaddisler tarafından devam ettirilmiş böylece Basra'da hadis ilminin gelişmesine katkıda bulunulmuştur.<sup>59</sup>

Basra şehri, ilmî hayatın, özellikle de hadis ilminin gelişmesinde önemli bir konuma sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en önemli delili ise yüzlerce sahabî ve tabînin buraya gelip yerleşmesidir.

Araştırma konumuz olan Ebû Kilâbe'nin yaşadığı zaman aralığında Basra'ya gelip yerleşen sahâbe ve tabînlerin isimleri şöyle sıralanabilir:

Sahabîler:

---

<sup>56</sup> Süt, *Basra ve Mutezile*, s. 80-81.

<sup>57</sup> Çelik, *Basralı Muhtelit Râvîler (Hicrî İlk Üç Asır)*, *BÜİFD*, C. IV, Sy. 8, Bingöl, 2016/2, s. 161.

<sup>58</sup> Çelik, a.g.m., s.161-162.

<sup>59</sup> Çelik, a.g.m., s.162.

1. Sa'sa'a b. Nâciye el-Mücâşî (ö. 9/630)<sup>60</sup>
2. Utbe b. Gazvân b. Câbir el-Mâzinî (ö. 17/638)<sup>61</sup>
3. Abbâs b. Mirdâs (ö. 18/639)<sup>62</sup>
4. Berâ b. Mâlik (ö. 20/641)<sup>63</sup>
5. Hâris b. Nevfel b. Hâris (ö. 35/655 ?)<sup>64</sup>
6. Mücâşî b. Mes'ûd es-Sülemî (ö.36/656)<sup>65</sup>
7. Mücâlid b. Mes'ûd es-Sülemî (ö. 36/656)<sup>66</sup>
8. Fakîh b. Sa'd b. Cübeyr el-Ensârî (ö. 37/657 ?)<sup>67</sup>
9. Amr b. Tağlib en-Nemirî (ö. 40/660 ?)<sup>68</sup>
10. Ubâde b. Kurs el-Leysî (İbn Kurt) (ö. 41/661 ?)<sup>69</sup>
11. Esved b. Serî' b. Ubâde (ö. 42/662)<sup>70</sup>
12. Ebû Mûsâ Abdullâh b. Kays b. Süleym el-Eş'arî (ö. 42/662 ?)<sup>71</sup>
13. Ebû Rifâa Temîm b. Esîd el-Adevî (ö. 44/664)<sup>72</sup>

<sup>60</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 37; İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed, *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, Dârü'l-Cîl, Beyrût, 1992, C. II, s. 718; İbnü'l-Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dârü İbn Hazm, Beyrût 2012, s. 567; İbn Hacer, Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, I-X, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut trs., C. III, s. 245.

<sup>61</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 5; Hayyat, Halife, *Kitâbu't-Tabakât*, Thk. Ekrem Ziya Ömerî, Câmî'atü'l-Bağdâd, Bağdâd, 1967, s. 182.

<sup>62</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. V, s. 160; C. IX, s. 32; Hayyat, *Tabakât*, s. 181; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, s. II, 817; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 634; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, s. 31.

<sup>63</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 16; Hayyat, *Tabakât* s. 186; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 153; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 106; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 147.

<sup>64</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 14; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 291; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 231; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 306.

<sup>65</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VI, s. 187; C. IX, s. 29; Hayyat, *Tabakât*, s. 181; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1457; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 1082; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 42.

<sup>66</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VI, s. 187; C. IX, s. 29; Hayyat, *Tabakât*, s. 181; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1457; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 1082; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 42.

<sup>67</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, 76; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1257; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 201.

<sup>68</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 65; Hayyat, *Tabakât*, s. 186; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1162; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 923; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 287.

<sup>69</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 82; Hayyat, *Tabakât*, s. 174; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 631; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 28.

<sup>70</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 41; Hayyat, *Tabakât*, s. 180; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr*, Thk. Mecdi b. Mansûr, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût, 1995, s. 49; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 89; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 43.

<sup>71</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 139; Hayyat, *Tabakât*, s. 182; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s.729; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 119.

<sup>72</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 67; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 194; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, s. 135; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 191.

14. Kays b. Asım b. el-Minkarî (ö. 47/667)<sup>73</sup>
15. Muğîre b. Şu'be b. Ebi Âmir Ebû Abdullah es-Sekafî (ö. 50/670)<sup>74</sup>
16. Abdurrahmân b. Semure b. Habîb el-Kureşî (ö. 50/670)<sup>75</sup>
17. Hakem b. Amr b. el-Ğıfârî (ö. 50/670 ?)<sup>76</sup>
18. Osmân b. Ebi'l-Âs b. Bişr es-Sekafî (ö. 51/671)<sup>77</sup>
19. Ebû Bekre Nufey' b. Mesrûh es-Sekafî (ö. 51/671)<sup>78</sup>
20. İmrân b. Husayn b. Ubeyd el-Huzâî el-Ezdî (ö. 52/672)<sup>79</sup>
21. Abdullâh b. Mugaffel el-Muzenî (ö. 59/679)<sup>80</sup>
22. Ma'kıl b. Yesâr b. Abdillâh el-Müzenî (ö. 59/679 ?)<sup>81</sup>
23. Semure b. Cündeb b. Hilâl El-Fezârî (ö. 60/680)<sup>82</sup>
24. Mihcen b. el-Edra' el-Eslemî (ö. 60/680?)<sup>83</sup>
25. Hişâm b. Âmir b. Ümeyye el-Ensârî (ö. 60/680?)<sup>84</sup>
26. İyâz b. Himâr b. el- Mücâşî' (ö. 60/680?)<sup>85</sup>
27. Cârûd b. Mua'llâ el-Basri (ö. 61-62/680)<sup>86</sup>
28. Âiz b. Amr b. Hilâl el-Müzenî el-Basrî (ö. 61/680-81 ?)<sup>87</sup>
29. Büreyde b. Husayb b. Abdillâh el-Eslemî (ö. 63/682-83)<sup>88</sup>

<sup>73</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 35; Hayyat, *Tabakât*, s. 180; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1294; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1021; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 258.

<sup>74</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 183; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 131.

<sup>75</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 15; Hayyat, *Tabakât*, s. 174; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 835; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s.767; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 161.

<sup>76</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 27; Hayyat, *Tabakât*, s. 175; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 356; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 291; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. III, s. 29.

<sup>77</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 39; Hayyat, *Tabakât*, s. 182-183; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1035; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 221.

<sup>78</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 15; Hayyat, *Tabakât*, s. 183; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1530.

<sup>79</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 10; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1208; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. II, s. 26.

<sup>80</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 13; Hayyat, *Tabakât*, s. 176-177; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 743; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 132.

<sup>81</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 14; Hayyat, *Tabakât*, s. 176; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1432; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s.1155; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 126.

<sup>82</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 48; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 653; İbn Hibbân, *Meşâhir*, s.49; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. III, s. 130.

<sup>83</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 12; Hayyat, *Tabakât*, s. 182; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1085; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 46.

<sup>84</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 25; Hayyat, *Tabakât*, s. 187; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1541; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1224; İbn Hacer, *Tehzîb*, C. IV, s. 272.

<sup>85</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 35; Hayyat, *Tabakât*, s. 176; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 1232; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 976; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 48.

<sup>86</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 85; Hayyat, *Tabakât*, s. 185; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 168; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 226.

<sup>87</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 30; Hayyat, *Tabakât*, s. 176; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 799; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 624; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 21.

30. Kurra b. İyâs b. Hilâl Riâb (ö. 64/683)<sup>89</sup>
31. Cârîye b. Kudâme (ö. 64/683?)<sup>90</sup>
32. Ebû Berze Nadle b. Ubeyd b. el-Hâris el-Eslemî (ö. 65/685)<sup>91</sup>
33. Abdullah b. Abbâs (ö. 68/688)<sup>92</sup>
34. Cündeb b. Abdillâh el-Becelî (ö. 70/689?)<sup>93</sup>
35. Mâlik b. Hüveyris el-Leysî (ö. 74/693)<sup>94</sup>
36. Abdullâh b. Sercis el-Müzenî (ö. 80/699?)<sup>95</sup>
37. Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (ö. 93/711-12)<sup>96</sup>
38. Kabîsa b. el-Muhârik (ö. [?])<sup>97</sup>
39. Ya'lâ b. Mürre b. Vehb es-Sekafî (ö. [?])<sup>98</sup>
40. Beşîr b. Ma'bed b. Hasâsiyye es-Sedûsî (ö. [?])<sup>99</sup>
41. Ümeyye b. Mahşî el-Huzâî (ö. [?])<sup>100</sup>
42. Muhâcir b. Kunfuz (ö. [?])<sup>101</sup>
43. Sa'sa'a b. Muâviye (ö. [?])<sup>102</sup>
44. Abdullah b. eş-Şihhîr (ö. [?])<sup>103</sup>

<sup>88</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 8; Hayyat, *Tabakât*, s.187; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 108; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 151.

<sup>89</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 31; Hayyat, *Tabakât*, s. 176; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 1280; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1008; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 237.

<sup>90</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 54.

<sup>91</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 9; Hayyat, *Tabakât*, s. 187; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1495; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s.1191; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 237.

<sup>92</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 692.

<sup>93</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VI, s. 305; C. VIII, s. 157; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 256; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 198; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 260.

<sup>94</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 43; Hayyat, *Tabakât*, s. 175; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1349; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1065; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 22.

<sup>95</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 57; Hayyat, *Tabakât*, s. 177; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 916; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 676; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 75.

<sup>96</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 17; Hayyat, *Tabakât*, s. 186; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 109; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 73; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 71.

<sup>97</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 34; Hayyat, *Tabakât*, s. 184; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 1273; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1000; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 227.

<sup>98</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. V, s. 182; Hayyat, *Tabakât*, s. 183; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1587; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1273; İbn Hacer, *Tehzîb*, C. IV, s. 451.

<sup>99</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 53; Hayyat, *Tabakât*, s. 186; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 173; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 120.

<sup>100</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 13; Hayyat, *Tabakât*, s. 187; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 107; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 69.

<sup>101</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 174; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. IV, s. 1454; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1173.

<sup>102</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 38; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 717; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 566; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. III, s. 244.

<sup>103</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VI, s. 201; C. IX, s. 33; Hayyat, *Tabakât*, s. 184; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 926; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 684; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 84.

45. Arfece b. Es'ad b. et-Teymî (ö. [?])<sup>104</sup>
46. Amr b. Ahteb el-Ensârî (ö. [?])<sup>105</sup>
47. Enes b. Mâlik el-Küşeyrî (ö. [?])<sup>106</sup>
48. Ūsame b. Ūmeyr el Hüzeli (ö. [?])<sup>107</sup>
49. Esmer b. Müderris et-Tâî (ö. [?])<sup>108</sup>
50. Hakem b. Hâris es-Sülemî (ö. [?])<sup>109</sup>
51. Harmele b. İyâs el-Anberî (ö. [?])<sup>110</sup>
52. Amr b. Ahtem et-Temîmî (ö. [?])<sup>111</sup>
53. Fudâle el-Leysî (ö. [?])<sup>112</sup>
54. Hâris b. Amr es-Sehmî el-Bâhilî (ö. [?])<sup>113</sup>
55. Râfi' b. Amr el-Ğıfârî (ö. [?]),<sup>114</sup>
56. Ahmer b. Cezzî es-Sedüsî (ö. [?]),<sup>115</sup>
57. Râfi' b. Amr el Müzenî (ö. [?]),<sup>116</sup>
58. Ulâse b. Seccâr es-Selît (Suhâr) [ö. ?].<sup>117</sup>

#### Tabîler:

- 1- Ahnef b. Kays (ö. 67/ 686-687)<sup>118</sup>

<sup>104</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 43; Hayyat, *Tabakât*, s. 180; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1062.

<sup>105</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 27; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1162; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 918; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 283.

<sup>106</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 184; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 111; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 73; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 73.

<sup>107</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 43; Hayyat, *Tabakât*, s. 175; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 78; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 30; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 30.

<sup>108</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 72; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 40; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 39.

<sup>109</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 75; Hayyat, *Tabakât*, s. 182; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 361; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 287; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. III, s. 26.

<sup>110</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 49; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 338; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 265.

<sup>111</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 37; Hayyat, *Tabakât*, s. 180; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 285.

<sup>112</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 79; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. III, s. 1263; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 993; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 211.

<sup>113</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 62; Hayyat, *Tabakât*, s. 180; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 298.

<sup>114</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 28; Hayyat, *Tabakât*, s. 175; Abdilberr, C. II, s. 482; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 386.

<sup>115</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 46; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. I, s. 71.

<sup>116</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 176; İbn Abdilberr, *el-İsti'âb*, C. II, s. 482; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 386; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 586.

<sup>117</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 47; Hayyat, *Tabakât*, s. 180; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 260-261.

- 2- **Muâze el-Adeviyye (ö. 83/702)<sup>119</sup>**
- 3- **Hafsa bnt. Sîrîn el-Basrî (ö. 101/719 )<sup>120</sup>**
- 4- **Yahyâ b. Ya‘mer el-Basrî (ö. 89/708 )<sup>121</sup>**
- 5- **Ebü'l-Âliye er-Riyâhî el-Basrî (ö. 90/709)<sup>122</sup>**
- 6- **Ebü'ş-Şa'sâ Câbir b. Zeyd el-Ezdî (ö. 93/711-712)<sup>123</sup>**
- 7- **Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr el-Basrî (ö. 95/713-14)<sup>124</sup>**
- 8- **Ebü Osmân en-Nehdî (ö. 100/718-19)<sup>125</sup>**
- 9- **Sâid b. Yesâr el-Basrî (ö. 100/718 ?)<sup>126</sup>**
- 10- **Ebü Recâ İmrân b. Teym el-Utâridî el-Basrî (ö. 105/723-24)<sup>127</sup>**
- 11- **Hasan b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728)<sup>128</sup>**
- 12- **Muhammed b. Sîrîn el-Basrî (ö. 110/729)<sup>129</sup>**
- 13- **Katâde b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735)<sup>130</sup>**
- 14- **Enes b. Sîrîn (ö. 118/736)<sup>131</sup>**
- 15- **Sâbit b. Eslem el-Bünânî el-Basrî (ö. 127/744)<sup>132</sup>**
- 16- **Yahyâ b. Ebi Kesîr (ö. 129/747)<sup>133</sup>**
- 17- **Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî (ö. 131/749)<sup>134</sup>**
- 18- **Yûnus b. Ubeyd el-Basrî (ö.139/756)<sup>135</sup>**

<sup>118</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 92; Hayyat, *Tabakât*, s. 195; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 87.

<sup>119</sup> Hakkında bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 508-509.

<sup>120</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 205-206; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 507.

<sup>121</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 203; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 442.

<sup>122</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 111; Hayyat, *Tabakât*, s. 202; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 207.

<sup>123</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 210.

<sup>124</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 142; Hayyat, *Tabakât*, s. 197.

<sup>125</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 96; Hayyat, *Tabakât*, s. 205; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 175.

<sup>126</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 178; Hayyat, *Tabakât*, s. 210; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 588.

<sup>127</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 138; Hayyat, *Tabakât*, s. 191; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 253.

<sup>128</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 157; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 564.

<sup>129</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 192; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 606.

<sup>130</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 228; Zehebî, *Siyer*, C. V, s. 270.

<sup>131</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 206; Hayyat, *Tabakât*, s. 214; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 622.

<sup>132</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 231; Hayyat, *Tabakât*, s. 214; Zehebî, *Siyer*, C. V, s. 222.

<sup>133</sup> Hakkında bilgi için bkz. Hayyat, *Tabakât*, s. 215.

<sup>134</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 246; Hayyat, *Tabakât*, s. 218; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 16.

- 19- Dâvûd b. Ebi Hind (ö. 140/756)<sup>136</sup>
- 20- Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ (ö.141/758?)<sup>137</sup>
- 21- Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî (ö. 142/759)<sup>138</sup>
- 22- Humeyd et-Tavîl el-Basrî (ö. 143/760)<sup>139</sup>
- 23- Süleymân b. Tarhân et-Teymî (ö.143/761)<sup>140</sup>
- 24- Ma'mer b. Râşid el-Basrî (ö. 153/770)<sup>141</sup>

Araştırma konumuzun kapsamını aşmamak amacıyla Basra'da yaşayan sahabe ve tabiînlerden bazılarının isimlerini zikretmekle iktifa ettik. Basra'yı mesken tutan sahabe ve tabiînler burada ders halkaları oluşturarak İslamî ilimlerde birçok öğrencinin yetişmesinde öncülük etmişlerdir. Tabiînden olan Ebu Kilâbe el-Cermi de Basra mescidinde kurulan ilim halkalarında sahabenin rahle-i tedrisinden geçmiştir. Bu dersler esnasında ahz ettiği hadisleri öğrencilerine tahdis ederek sonraki nesillere intikal etmesine vesile olmuştur.

## 1.2. Ebû Kilâbe El-Cermî'nin Hayatı

Bu başlık altında tabiînden olan Ebû Kilâbe el-Cermi'nin hayatı ve hadisçiliğinden bahsedilmiştir. Bu anlamda klasik kaynaklarda Ebu Kilâbe'ye nispet edilen bilgiler aracılığıyla Ebu Kilâbe el-Cermi portresi çizilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Ebu Kilâbe'nin doğduğu, büyüdüğü, hayatının geçtiği yeri, ailesi, ahlakı ve faziletleri, zühd ve takvasından bahsedilerek onun kişiliğinin inşasındaki etkiler saptanmıştır. Ayrıca Ebu Kilâbe'nin ilmi kişiliği, sünnet ve bid'atlara karşı tutumu, tabakası, talebeleri, hadis rivâyetinde bulunduğu hocaları ve bu hocalarından sahâbe olarak meşhur olanlardan bazılarının hayatından kısaca bahsedilerek ilmi kişiliği hakkında genel bir bilgiye ulaşılmış olunacaktır.

---

<sup>135</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 259; Hayyat, *Tabakât*, s. 218; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 288.

<sup>136</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 254; Hayyat, *Tabakât*, s. 218; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 376.

<sup>137</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 258; Hayyat, *Tabakât*, s. 218; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 190.

<sup>138</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 255; Hayyat, *Tabakât*, s. 218.

<sup>139</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 251; Hayyat, *Tabakât*, s. 218.

<sup>140</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 251; Hayyat, *Tabakât*, s. 219.

<sup>141</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, s. 105; Hayyat, *Tabakât*, s. 288; Zehebî, *Siyer*, C. VII, s. 5.



### 1.2.1. İsmi, Doğumu ve Nesebi

İsmi Abdullah b. Zeyd<sup>142</sup> b. Amr(Amir) b.Natil b. Malik<sup>143</sup> b. Ubeyd b. Alkame b. Sa'd b. Kesîr b. Ğâlib b. Beyhes b. Tarûd b. Kudâme b. Cerm b. Rabbân b. Hulvân b. İmrân b. el Hâf b. Kudât'tır.<sup>144</sup> Tam ismi bu olmasına rağmen toplumda Ebû Kilâbe el-Cermî-el Basrî lakabıyla anılmaktadır.<sup>145</sup> Doğum tarihi hakkında bilgi olmamakla beraber<sup>146</sup> Basra'da doğduğu hakkında rivâyetler bulunmaktadır. Ancak daha sonraki zamanlarda Şam'a göç ederek Dareyya bölgesine yerleşmiş ve ölümüne kadar orada hayatını geçirmiştir.<sup>147</sup> Nesebi hakkında ise Yemen'den gelen Cerm Kabilesi'ne mensup olduğu bilinmektedir.<sup>148</sup>

### 1.2.2. Ailesi

Kaynakları incelediğimiz zaman Ebû Kilâbe'nin ailesi hakkında yeterli bir bilgi bulunmadığını gözlemledik. Kaynaklarda Yemen bölgesine gelip buraya yerleşmiş mevali bir aileden olduğu, Ebû Kilâbe'nin Dareyya bölgesinde iken Beyhez b. Suheyb b. Âmir b. Nâtil adında bir amcasının oğlu olduğu ve onun yanında kaldığından bahsedilir.<sup>149</sup> Ebû Kilâbe'nin isminden babasının isminin Zeyd b. Amr olduğunu ve Cerm Kabilesine mensup olduğu dışında başka bir bilgiye ulaşılmış değildir.

### 1.2.3. Ahlakı ve Fazileti

Güzel bir ahlaka sahip olan Ebû Kilâbe şefkati, cömertliği ve nasihat etme özelliğinden dolayı övgüye mazhar olmuştur.<sup>150</sup> Ebû Kilâbe'ye ecir yönünden en zengin insan kimdir? diye sorduklarında, "Küçük de olsa ailesine infakta bulunandır. Allah bu şekilde o kişinin rızkını bereketlendirir." cevabını vermiştir.<sup>151</sup> Başka bir seferinde ise Ebû Kilâbe el-Cermî'ye en zengin insan kimdir? diye sorulmuş o da,

<sup>142</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 182; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 468; Ateş, Ali Osman, "Ebû Kilâbe el-Cermî", *DİA*, Ankara 1994, X, 176.

<sup>143</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 468

<sup>144</sup> el-Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. ez-Zeki, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1983, C. XIV, s. 542.

<sup>145</sup> Hayyat, *Tabakât*, s.211; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 542

<sup>146</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 468

<sup>147</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469; Ateş, a.g.m., C. X, s. 176.

<sup>148</sup> Hayyat, *Tabakât*, s. 210-211.

<sup>149</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>150</sup> Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullâh el-İsbehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1996, C. II, s. 282.

<sup>151</sup> Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, C. II, s. 283.

“Kendisine verilen şeye razı olan ve ilmini de artıran kişidir” diye ifade etmiştir.<sup>152</sup> Ebû Kilâbe insanlara bilmediği şeyler hakkında konuşmalarını gerektiğini şayet böyle bir şey yaparlarsa kendilerine zarar verecekleri tavsiyesinde bulunmuştur.<sup>153</sup> Bunun dışında ehl-i hevâ’yı münafıklar gibi görerek, onlarla oturulmaması ve konuşulmaması tavsiyesinde bulunmuştur.<sup>154</sup>

Namazdan sonra: “Allah’ım! Senden, iyilikleri vermeni kötülüklerden uzaklaştırmanı, ihtiyaç sahiplerini severek onların ihtiyaçlarını görmeyi ve tövbe etmeyi diliyorum.”<sup>155</sup> şeklinde dua ederdi. Ebû Kilâbe üç çeşit âlimin olduğunu söylemiştir. Birincisi ilmiyle hem kendisinin hem de başkasının istifade ettiği, ikincisi ilmiyle sadece kendisinin istifade ettiği ancak başkalarının bundan mahrum olduğu, üçüncüsü ise ilmi ne kendisine ne de başkasına fayda vermeyen âlim olarak sınıflandırmıştır.<sup>156</sup>

Ali b. Ebi Hamale onun hakkında şöyle diyor: “Müslim b. Yessâr Şam’a geldiğinde kendisine Irak bölgesinin en faziletlisinin kim olduğunu ve kendisini ziyaret etmek istediğimizi söyledik.” o ise bu kişinin Ebû Kilâbe olduğunu söyleyince kendilerinin uzun bir yolculuk yaparak Ebû Kilâbe’yi ziyarete geldiğini söyledi.<sup>157</sup>

#### 1.2.4. Zühd ve Takvâsı

Talebesi Eyyûb es-Sahtiyânî onu takva sahibi fakihlerden kabul ediyordu.<sup>158</sup> Ebû Kilâbe: “İnsanlar bir kimseyi o kişiden daha iyi tanırsa o insanın helak olması yakındır, eğer kişi kendisini insanlardan daha iyi tanırsa o insan kurtuluşa daha yakındır.”<sup>159</sup> diyerek insanı kemale çıkaran şeyin kendisini iyi tahlil ederek herkesten çok daha önce kusurlarının farkına varması gerektiğini öne sürmüştür. Bu da kişinin takvasını yükselterek kurtuluşuna vesile olan yolu açacaktır. Kendisine en

<sup>152</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 183.

<sup>153</sup> Ebu Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, C. II, s. 286.

<sup>154</sup> Ebu Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, C. II, s. 287.

<sup>155</sup> Ebu Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, C. II, s. 284.

<sup>156</sup> Ebu Nuaym, *Hilyetu’l-Evliyâ*, C. II, s. 284.

<sup>157</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>158</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 182.

<sup>159</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 183.

zengin kimdir diye sorulduğunda, “Başına gelen şeylere rıza gösteren kimsedir” şeklinde cevap vermiştir.<sup>160</sup>

Ebû Kilâbe abid bir şahsiyettir. Eyyûb es-Sahtiyânî onun hakkında, itikâf için camiye girdiği zaman yanına oturmak için herhangi bir kilim veya hasır almadığını, gecelediği yerden sabahlayana dek namaz kıldığını söylemiştir.<sup>161</sup>

Basra'nın abid ve zahid tabiiilerinden olan Ebû Kılâbe,<sup>162</sup> kendisine tevdi edilen kadılık vazifesinin manevi yükünü üstlenmekten çekindiği için şehirden ayrılarak Şam'ın Dareyyâ bölgesine gitmiş ve oraya yerleşmiştir.<sup>163</sup> Yine Eyyûb es-Sahtiyânî onun hakkında: “Basra'da Muhammed b. Sîrîn'den sonra kadılık görevini Ebû Kılâbe'den başka iyi bilen kimse yoktur. Kadılığa en çok yakışan odur ama bu görevden en çok kaçan da yine odur”<sup>164</sup> demiştir. Kendisine kadılık görevi teklifini götürdüğünde Ebû Kılâbe bu teklifi geri çevirmiş bunun üzerine Eyyûb ona: “Şayet kadılığı kabul edip insanlar arasında adalet ile hükmetseydin bundan dolayı (Allah tarafından) mükâfatlandırılacağını umardım” demiştir.<sup>165</sup> Ebû Kılabe ise, âlim kadının durumunu, denize düşen kimsenin her an boğulma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu benzetmesini yaparak bu görevin manevi sorumluluğundan korktuğunu söylemiştir.<sup>166</sup> Buradan da şunu söyleyebiliriz ki Ebû Kılâbe, takvasından dolayı kendisini günaha götürebilecek her türlü şeyden uzak durmayı düstûr edinmiş, dünya hayatındaki geçici makam ve mevkilere hayatında yer vermemiştir.

Ebû Kılabe, yakalanmış olduğu elim hastalık neticesinde el, ayak ve gözlerini kaybetmiş, fakat buna rağmen sürekli olarak şu şekilde niyazda bulunmuştur: “Allah'ım! Yarattıklarının birçoğundan (sıhhat bakımından) beni üstün kıldın, bana vermiş olduğun nimetlerin şükürünü ifa etmek ve sana yeteri kadar hamd etmek için bana sıhhat ver”<sup>167</sup> şeklinde sürekli dua etmiştir. Ebû Kılâbe hastalandığı zaman dönemin Emevi halifesi Ömer b. Abdülaziz kendisini ziyaret etmiş ve: “Ey Ebû

<sup>160</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 182.

<sup>161</sup> Besevî (Fesevî), Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân b. Cuvvân, *Kitabü'l-Ma'rife ve't-Tarih*, (Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), I-IV, Dârü'l-Mektebetü'd-Dâr, Medine, 2003, C. II, s. 66-67.

<sup>162</sup> İbn Hibbân, *Meşâhir*, s. 114

<sup>163</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 183; İbn Hibbân, *Meşâhir*, s. 114; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>164</sup> Besevî (Fesevî), *el-Ma'rife*, C. II, s. 67; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>165</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 183; Ateş, a.g.m., C. X, s. 176.

<sup>166</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 470.

<sup>167</sup> İbn Hibbân, *Meşâhir*, s. 114; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 474.

Kilâbe! Hastalığına yenilip de münafıkları sevindirme” demiştir.<sup>168</sup> Muhtemelen Ömer b. Abdülaziz kendisinin sahip olduğu takva ve teslimiyetini bildiğinden Allah’ın kendisine vermiş olduğu bu hastalığına sabretmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir. Ziyaretine gelen Emirü’l-Mü’minin Ömer b. Abdülaziz, “Ya Ebâ Kilâbe! Buyur konuş ”dediğinde, cevaben: “ Çok fazla konuşmaktan ve susmaktan hoşlanmam” demiştir.<sup>169</sup> Ömer b. Abdülaziz yanındakilere Ebû Kilâbe’yi kastederek, o ve onun gibiler aranızda olduğu sürece hayır üzerine olacaklarını ifade etmiştir.<sup>170</sup>

Duası makbul olan Ebû Kilâbe hakkında şöyle bir olay rivâyet edilir: Oruçlu veya susadığı durumlarda yaptığı dua neticesinde bulut üzerine gölge yapar ve yağmur yağdırırdı, böylelikle susuzluğu geçerdi.<sup>171</sup>

### 1.2.5. Vefatı

Muhammed b. Amr, Ebû Kilâbe’nin 104 ya da 105 senesinde Şam’ın Dareyya bölgesinde vefat ettiğini söylemiştir.<sup>172</sup> Bunun dışında ise onun 104 senesinde vefat ettiğiyle alakalı başka rivâyetlerde mevcuttur.<sup>173</sup>

### 1.3. Ebu Kilâbe el-Cermî’nin İlmî Kişiliği

Kesretü’l-hadis olarak kabul edilen Ebû Kilâbe,<sup>174</sup> her ne kadar el-İclî tarafından “hafif nasb” (kırgınlık, kırgınlık) sahibi olmak ve İbn Hacer tarafından ise irsal yapmakla itham edilse de<sup>175</sup> hadis rivâyetinde hafız<sup>176</sup> ve sika olarak vasıflandırılmıştır.<sup>177</sup>

<sup>168</sup> Besevî (Fesevî), *el-Ma’rife*, C. II, s. 67.

<sup>169</sup> İbn Sa’d, *Tabakât*, C. IX, s. 183.

<sup>170</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 471.

<sup>171</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 473.

<sup>172</sup> İbn Sa’d, *Tabakât*, C. IX, s. 185; Ateş, a.g.m., C. X, s. 176.

<sup>173</sup> Hayyat, *Tabakât*, s. 211.

<sup>174</sup> İbn Sa’d, *Tabakât*, C. IX, s. 182; Suyûtî, *Tabakâtü’l-Huffâz*, s. 43.

<sup>175</sup> el-İclî, Ebu’l-Hasen Ahmed b. Abdullah, *es-Sikât*, (Thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), I-II, Matba’tü’l-Medine, Kahire 1404, C. II, s. 30; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, (Thk. Ahmed Şâgîf el-Pakistani), Daru’l-Asime, Riyâd, trz., s. 508; Nasb: Hz. Osmân’ın katlinden dolayı Hz. Ali ve Çocuklarının itham edilmesidir. Bu duygu daha sonraki dönemlerde de devam etmiş ve Hz. Ali bundan dolayı sorumlu tutulmuş ve tenkid edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde bazı raviler Hz. Ali’ye karşı olan bu kırgınlıklarından ötürü ondan rivayette bulunmamışlardır. Ancak Hz. Osmân’ın katledilmesini anlatan eserlerde bu görüşün doğru olmadığını örneğin Hz. Hasan’ın Hz. Osmân’a karşı iyi duygular beslediği bilinmektedir. Ayrıca bu duyguya sahip olan ravinin zayıf kabul edilmesi gerekir. Oysaki el-İclî, eserinde Ebû Kilâbe’yi bu şekilde itham etmekle birlikte onun sika olduğunu söylemektedir. Şayet böyle bir durum varsa dahi kanaatimizce Ebû Kilâbe’nin Hz. Ali’den rivayette bulunmaması bundan ötürü olmayıp o dönemin özellikle de İmam Ali’ye karşı hoş duygular beslemeyen siyasi iktidar korkusundandır. Ayrıca bkz. Es-Subhî, Muhammed b. Abdullâh, *Fitnetü Makteli’l-Osmân*, I-II, İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, Medine 2003, C. II, s. 385.

Öte yandan Ebû Kilâbe, hadis rivayeti yanı sıra diğer İslâmi ilimlerle de meşgul olmuştur. Bu bağlamda Eyyûb es-Sahtiyânî onu zeki fakihlerden kabul ederdi.<sup>178</sup> Kendisine en âlim kişi kimdir diye bir soru yöneltildiğinde, “İlmimi sürekli artıran kimsedir” şeklinde cevap vermiştir.<sup>179</sup> Basralı tabîinden Müslim b. Yessâr: “Ebû Kilâbe şayet acem olsaydı mutlaka Kadiyyu'l-Kudât olurdu.” demiştir.<sup>180</sup> Eyyûb es-Sahtiyânî Ebû Kilâbe için: “Kadılık görevini en iyi bilen kendisi olmasına rağmen bu tarz davalardan en çok kaçan yine kendisidir ve İslam beldelerinde bu tür işleri ondan daha iyi bilen birini bilmiyorum.” şeklinde konuşmuştur.<sup>181</sup> Müslim b. Yesâr Şam'a uğradığında kendisine, “Irak Bölgesi'nde (ilmi açıdan) senden daha iyi birisi varsa onu bize getir” dediklerinde Müslim b. Yesâr, “Ebû Kilâbe'den daha faziletli birinin olmadığını belirtmiştir.<sup>182</sup> Malik b. Enes ise: “Medineli muhaddislerden sayılan Saîd b. Müseyyib ve Kâsım b. Muhammed vefat ettikleri zaman kendilerinden sonra herhangi bir eser bırakmamışlar, ancak Ebû Kilâbe vefat ettiği zaman arkasından çok sayıda eser bırakmıştır”<sup>183</sup> şeklinde ifade etmiştir.

### 1.3.1. Hocaları

Mutavassıt tabîinden kabul edilen Ebû Kilâbe, birçok sahâbe ve tabîinden hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Rivâyette bulunduğu hocalarından sahâbe olanlarından bazılarının kısa tercemelerini vereceğiz. Geri kalanlarının ise sadece isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz.

Ebû Kilâbe'nin hadis rivâyetinde bulunduğu hocaları şunlardır;

**1-Enes b. Mâlik el-Ensârî (ö. 93/ 712)<sup>184</sup>**

**2- Enes b. Mâlik el-Ka'bî el-Kuşeyrî (ö. ?)<sup>185</sup>**

<sup>176</sup> Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1983, s. 43.

<sup>177</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 182; el-İclî, *Sikât*, C. II, s. 30; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 508.

<sup>178</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 182; İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût 1953, C. V, s. 58.

<sup>179</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 182.

<sup>180</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 183; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, C. II, s. 284; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469-470.

<sup>181</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 183; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, C. II, s. 285; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545.

<sup>182</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>183</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>184</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. I, s. 109; Zehebî, *Siyer*, C. II, s. 395; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 71.

- 3- Sâbit b. Dahhâk b. Halîfe el-Ensârî (ö. 64/684)<sup>186</sup>
- 4- Ca'fer b. Amrb. Ümeye el-Medinî (ö. 96/715)<sup>187</sup>
- 5- Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/657)<sup>188</sup>
- 6- Hâlid b. el-Culac el-Âmirî (ö. ?)<sup>189</sup>
- 7- Zahdem b. Mudarrib el-Ezdî (ö. ?)<sup>190</sup>
- 8- Salim b. Abdullâh b. Ömer (ö. 106/725)<sup>191</sup>
- 9- Semure b. Cündeb b. Hilâl el-Fezârî (ö. 60/680)<sup>192</sup>
- 10- Abdullah b. Abbâs (ö. 68/688),<sup>193</sup>
- 11- Abdullâh b. Ömer (ö. 73/693)<sup>194</sup>
- 12- Abdullâh b. Muheyrîz el-Cümeihî (ö. 99/718)<sup>195</sup>
- 13- Abdullâh b. Yezîd el-Basr (ö. ?)<sup>196</sup>
- 14- Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm el-Mahzumî (ö. 43/663)<sup>197</sup>
- 15- Abdurrahmân b. Şeybe b. Osman el-'Abdî (ö. ?)<sup>198</sup>
- 16- Abdurrahmân b. Ebi Leylâ el-Ensârî el-Kufî (ö. 83/702)<sup>199</sup>
- 17- Abdurrahmân b. Muheyrîz el-Cümeihî (ö. ?)<sup>200</sup>
- 18- Amr b. Ahteb el-Ensârî (ö. ?)<sup>201</sup>

<sup>185</sup> Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Tarihü'l-Kebîr*, I-XII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., C. II, s. 29; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. III, s. 378.

<sup>186</sup> İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 201.

<sup>187</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. V, s. 67-68.

<sup>188</sup> İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 260; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. V, s. 496-497; Zehebî, *Siyer*, C. II, s. 361-362; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 332.

<sup>189</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. VIII, s. 160.

<sup>190</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. IX, s. 396.

<sup>191</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. IV, s. 115.

<sup>192</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 48; Abdilberr, C. II, s. 653; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 518; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 183; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. III, s. 130.

<sup>193</sup> Abdilberr, C. III, s. 933; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 692.

<sup>194</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. III, s. 950; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 107.

<sup>195</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 494.

<sup>196</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XVI, s. 306.

<sup>197</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. V, s. 272; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 484.

<sup>198</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. V, s. 295; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XVII, s. 176.

<sup>199</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XVII, s. 272; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 262.

<sup>200</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XVII, s. 396.

- 19- Amr b. Umeyye ed-Damrî (ö. ?)<sup>202</sup>
- 20- Amr b. Bucdân el-‘Âmirî el-Basrî (ö. ?)<sup>203</sup>
- 21- Amr b. Selime b. Kays el-Cermî (ö. ?)<sup>204</sup>
- 22- Anbese b. Saîd b. el-Âs (ö. 100/719)<sup>205</sup>
- 23- Kabisa b. Zûeyb el-Huzâ‘î el-Medenî (ö. 86/705)<sup>206</sup>
- 24- Kabîsa b. el-Muhârik (ö. ?)<sup>207</sup>
- 25- Mâlik b. Hüveyris el-Leysî (ö. 94/713)<sup>208</sup>
- 26- Muhammed b. Ebi Âişe (ö. ?)<sup>209</sup>
- 27- Muâviye b. Ebi Süfyân (ö. 60/680)<sup>210</sup>
- 28- Nu‘mân b. Beşîr el-Ensarî el-Hazrecî (ö. 65/685)<sup>211</sup>
- 29- Hişâm b. Âmir el-Ensarî en-Necârî (ö. ?)<sup>212</sup>
- 30- Hilâl b. Âmir el-Basrî (ö. ?)<sup>213</sup>
- 31- Ebû İdrîs el-Havlânî ‘Âizüllâh b. Abdillâh (ö. 80/699)<sup>214</sup>
- 32- Ebû Esmâ er-Rahabî Amr b. Mersed (ö. ?)<sup>215</sup>
- 33- Ebü'l-Eş‘as es-San‘anî Şerâhil b. Âda (ö. ?)<sup>216</sup>

---

<sup>201</sup> Bkz. İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 27; Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. III, s. 1162; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 918; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXI, s. 542; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 473; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 283.

<sup>202</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. III, s. 1162; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 179.

<sup>203</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXI, s. 549.

<sup>204</sup> Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. III, s. 1179; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 523.

<sup>205</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VII, s. 35; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXII, s. 408.

<sup>206</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VII, s. 174; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 282.

<sup>207</sup> Hakkında bilgi için bkz. İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 34; İbn Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. II, s. 1273; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1000; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXIII, s. 492-493; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. V, s. 227.

<sup>208</sup> Bkz. İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 43; Hayyat, *Tabakât*, s. 175; Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. III, s. 1349; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1065; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 22.

<sup>209</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. I, s. 207; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXV, s. 430.

<sup>210</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VII, s. 326; Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. III, s. 1416; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXVIII, s. 176; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 119.

<sup>211</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VIII, s. 75; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXIX, s. 411; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 407.

<sup>212</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VIII, s. 191; Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. IV, s. 1541.

<sup>213</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VIII, s. 206; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXIX, s. 340.

<sup>214</sup> Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. IV, s. 1594; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 272.

<sup>215</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. VI, s. 376; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 491.

34- Ebû Sa‘lebe el-Huşenî (ö. 75/694)<sup>217</sup>

35- Ebû Sâlih Bâzâm(ö. ?)<sup>218</sup>

36- Ebû Melîh b. Usâme B. ‘Umeyr el-Hüzelî (ö. 112/730)<sup>219</sup>

37- Ebû Muhâcir (ö. ?)<sup>220</sup>

38- Ebu Muhalleb el-Cermî Abdurrahmân(Muâviye) b. Amr (ö. ?)<sup>221</sup>

39- Zeynep bnt. Ümmü (Ebî) Seleme el-Mahzumiyye (ö. 73/693)<sup>222</sup>

40- Mu‘âze el-Adevviye (ö.83/702)<sup>223</sup> gibi ravilerden hadis rivâyet etmiştir.

### 1- Enes b. Mâlik (ö.93/ 712)

Tam ismi ibn Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Hirâm b. Cundib b. Âmir b. Ğanme b. Adî b. Neccâr’dır.<sup>224</sup> Hadis bilgisinin yanında fıkıh, kıraat ve diğer İslamî ilimlerinde bilgi sahibidir. Başka künyeler dışında çoğunlukla Ebu Hamza el- Ensâri ve Hâdimü’n-Nebi künyesiyle tanınır.<sup>225</sup> Zeki bir çocuk olan Enes b. Mâlik, okur ve yazardır. Peygamberimiz Medine’ye hicret ettiği zaman Enes on yaşında olup ailesi tarafından Rasûllullah’ın hizmetine verilmiş ve onun vefatına kadar yanında kalmıştır.<sup>226</sup> Hz. Peygamber’in yanında kalan Enes b. Mâlik, onun terbiyesinde yetişmiş ve Rasûl-i Ekrem’le birlikte Hayber Seferi, Huneyn Gazvesi, Hudeybiye Antlaşması, Umretu'l-Kaza, Mekke'nin Fethi, Veda Haccı ve Taif Muhasarası'na katılmıştır.<sup>227</sup> Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e vergi tahsildarı olarak görevlendirilmiştir. Hz. Ömer döneminde Ebu Musa el-Eş'ari Basra'ya vali tayin edilince, O da Basra'ya giderken bazı sahabîlerle

<sup>216</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. IV, s. 255; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 357.

<sup>217</sup> Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. IV, s. 1618; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXXIII, s. 167; Zehebî, *Siyer*, C. II, s. 567.

<sup>218</sup> Zehebî, *Siyer*, C. V, s. 37.

<sup>219</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXXIV, s. 316; Zehebî, *Siyer*, C. V, s. 94.

<sup>220</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXXIV, s. 325.

<sup>221</sup> Buhârî, *et-Tarihü'l-Kebîr*, C. V, s. 325; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. VII, s. 330.

<sup>222</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XXXV, s. 185; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 200.

<sup>223</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 508-509.

<sup>224</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. I, s. 109; Zehebî, *Siyer*, C. II, s. 395; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 71.

<sup>225</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî‘âb*, C. I, s. 109; Zehebî, *Siyer*, C. II, s. 396.

<sup>226</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. V, s. 325-326; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 398-399; Canan, İbrahim, “Enes b. Mâlik”, *DİA*, Ankara, 1995, XI, 234.

<sup>227</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. III, s. 368; Zehebî, *Siyer*, C. III, s. 400; Canan, a.g.m., C. XI, s. 234.



birlikte Enes b. Mâlik'i de götürmüştür. Enes orada Basralılara namaz kıldırması ve onlara hadis ve fıkıh gibi İslamî ilimleri öğretmiştir.

Enes b. Mâlik Basra'da vefat eden son sahabî olup farklı rivayetler olmakla birlikte h. 93 yılında 103 yaşında vefat etmiştir. Ayrıca yüz yaşını devirdiği için muammerûndan sayılmıştır.<sup>228</sup> Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunması ve onun terbiyesiyle yetişmesi ona birçok meziyet kazandırmıştır. Ondan öğrendiklerini uzun hayatı boyunca öğretme gayreti içerisinde olmuş, Hz. Peygamberin eğitim ve öğretim metodunu, çocuklara karşı anlayışı, hoşgörüsü ve daha birçok ahlaki erdemlere dair bilgi onun aracılığıyla rivâyet edilmiştir.<sup>229</sup> Enes b. Mâlik hata yapmaktan korktuğu ve çok rivâyet edenin yanılabilirliği endişesiyle hadise karşı çokça titiz davranmış ve bütün bildiklerini rivâyet etmemiştir. Basralıların böylesi güçlü bir hafızaya sahip olan ve uzun yaşadığı halde hafızası bozulmayan Enes b. Mâlik'in geniş hadis ilminden faydalanmaları kendilerini fazlasıyla mutlu etmiştir.<sup>230</sup> Müksirûn diye anılan Enes b. Mâlik, hadis sayısı tekrarlarıyla beraber 2286'yı bulan rivâyetleriyle üçüncü sırada yer almıştır.<sup>231</sup> Hz. Peygamber'den çokça hadis rivâyetinde bulunan Enes b. Mâlik, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Muâz b. Cebel ve başka birçok kişiden hadis rivâyetinde bulunmuştur.<sup>232</sup> Çok büyük bir kesim kendisinden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Bunlar Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sirîn, Şa'bî, Ebu Kilâbe, Mekhûl, Ömer b. Abdülaziz, Zuhrî, Katâde ve bunlar dışında daha birçok kişi kendisinden rivâyette bulunmuştur.<sup>233</sup>

Araştırma konumuz olan Ebu Kilâbe el-Cermi'nin Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği hadislerin 83 tanesi Kütüb-i Sitte'de şu şekilde geçmektedir; Buhari'de 40 rivayet,<sup>234</sup> Müslim'de 15 rivayet,<sup>235</sup> Tirmizî'de 5 rivayet,<sup>236</sup> Ebû Dâvut 'ta 9 rivayet,<sup>237</sup> İbn Mâce'de 3 rivayet,<sup>238</sup> Nesâî'de ise 11 rivayeti vardır.<sup>239</sup>

<sup>228</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. V, s. 348; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. I, s. 111; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. III, s. 376-377; Canan, a.g.m., C. XI, s. 234.

<sup>229</sup> Canan, a.g.m., C. XI, s. 234.

<sup>230</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. III, s. 370; Canan, a.g.m., C. XI, s. 235.

<sup>231</sup> İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülûsî, *Esmâü's-Sahâbe*, (Thk. Mes'ed Abdülhümejd es-Sa'danî), Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire trs., s. 31-32; Canan, a.g.m., C. XI, s. 235.

<sup>232</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. III, ss. 354-363; Zehebî, *Siyer*, C. II, 396; Canan, a.g.m., C. XI, s. 235.

<sup>233</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. III, s. 354-363; Zehebî, *Siyer*, C. II, s. 396; Canan, a.g.m., C. XI, s. 235.

<sup>234</sup> Örnek rivayetler için bkz. Buhârî, İmân, 8; Vudû, 52; Ezân, 2; Hac, 26.

<sup>235</sup> Örnek rivayetler için bkz. Müslim, Fedâilu's-sahabe, 7; Fedâil, 22; Ridâ, 12; İmân, 15.

## 2- Mâlik b. Huveyris el-Leysî (ö. 94/713)

Ebâ Süleyman künyesiyle meşhur olmuştur.<sup>240</sup> Sahabeden olan Mâlik b. Huveyris el-Leysî Hz. Peygamber'den birçok hadis rivayetinde bulunmuştur.<sup>241</sup> Genellikle rivayetleri Eyyûb es-Sahtiyânî – Ebu Kilâbe – Mâlik b. Huveyris şeklindedir.<sup>242</sup>

Ebu Kilâbe'nin Mâlik b. Huveyris'den naklettiği hadislerden 32 tanesi *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır. Bunların dağılımı şu şekildedir: Buhâri 14 rivayet<sup>243</sup>, Müslim 4 rivayet<sup>244</sup>, Tirmizî 2 rivayet<sup>245</sup>, Ebu Dâvud 4 rivayet<sup>246</sup>, İbn Mâce 1 rivayet<sup>247</sup> ve Nesâî ise 7 rivayeti<sup>248</sup> eserinde tahriç etmiştir.

## 3-Sabî b. Dahhâk b. Halîfe el-Ensârî (ö. 64/684)

Medineli olup daha sonra Basra'ya yerleşmiştir. Rıdvan Biati'nda Hz. Peygamber'e biat eden sahabilerdendir.<sup>249</sup> Kaynaklarda Bedir ve Hendek Savaşı'na katıldığı kaydedilmektedir.<sup>250</sup> Sabî b. Dahhâk'tan Ebu Kilâbe'nin naklettiği rivayetlerin bir kısmı *Kütüb-i Sitte*'de geçmektedir.<sup>251</sup> Bu rivayetlerin sayısı 17 olup dağılımı şu şekildedir: Buhâri'den 6 rivayet<sup>252</sup>, Müslim'den 3 rivayet<sup>253</sup>, Tirmizî'den 3 rivayet<sup>254</sup>, Ebu Dâvud'dan 2 rivayet<sup>255</sup> ve Nesâî'den de 3 rivayeti<sup>256</sup> bulunmaktadır.

## 4-Abdullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib (ö. 68/688)

<sup>236</sup> Örnek rivayetler için bkz. Tirmizî, Menâkib, 33; Nikâh, 40; Salât, 141.

<sup>237</sup> Örnek rivayetler için bkz. Ebu Dâvud, Salât, 12; Salât, 29; Menâsik, 23; Edâhî, 4.

<sup>238</sup> Örnek rivayetler için bkz. İbn Mâce, Sünne, 11; Ezân, 6; Mesâcit, 2.

<sup>239</sup> Örnek rivayetler için bkz. Nesâî, Gusul, 31; Tahrîmu'd-dem, 6; Sıyâm, 51; Mesâcit, 2.

<sup>240</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. III, s. 1349; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1065.

<sup>241</sup> İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 1065.

<sup>242</sup> İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. VI, s. 22.

<sup>243</sup> Örnek rivayetler için bkz. Buhâri, İlm, 25; Ezan, 17; Cihât, 42.

<sup>244</sup> Örnek rivayetler için bkz. Müslim, Salât, 9; Mesâcit, 59.

<sup>245</sup> Örnek rivayetler için bkz. Tirmizî, Salât, 41.

<sup>246</sup> Örnek rivayetler için bkz. Ebu Dâvud, Salât, 61; 141.

<sup>247</sup> Örnek rivayetler için bkz. İbn Mâce, İkâmet'u s-Selavât, 46.

<sup>248</sup> Örnek rivayetler için bkz. Nesâî, Ezân, 7; İmâme, 5; İftidâh, 4.

<sup>249</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. IV, s. 359-360; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 201.

<sup>250</sup> İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. I, s. 201.

<sup>251</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. I, s. 205; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. IV, s. 359-360.

<sup>252</sup> Örnek rivayetler için bkz. Buhâri, Cenaiz, 84; Meğâzî, 33.

<sup>253</sup> Örnek rivayetler için bkz. Müslim, İmân, 47.

<sup>254</sup> Örnek rivayetler için bkz. Tirmizî, Nuzûr, 4.

<sup>255</sup> Örnek rivayetler için bkz. Ebu Dâvud, İmân, 9.

<sup>256</sup> Örnek rivayetler için bkz. Nesâî, İmân, 6.

Tam ismi Ebü'l-Abbas Abdullah b. el-Abbas b. Abdilmuttalib el-Kureşî'dir. İbn Abbas künyesiyle ün kazanmış olup Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbâs'ın en büyük oğludur.<sup>257</sup> En çok hadis rivâyet edenler arasında sayılan Abdullah b. Abbâs, ayrıca tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite olarak da kabul edilir. Abdullah b. Abbas, hicretten üç yıl önce Mekke'de dünyaya gelmiş ve babası tarafından Hz. Peygamber'e götürülerek duası alınmıştır.<sup>258</sup> Hz. Ali döneminde Basra valiliği görevinde bulunan Abdullah, Hz. Ali'nin saffında Sıffîn'de savaşmış ve onun ölümünden önce Hicaz'a geri dönmüştür.<sup>259</sup>

Hz. Peygamber'in eşlerinden Meymune validemiz, İbn Abbas'ın teyzesidir. Bu bağdan dolayı bazen Hz. Peygamber'in evinde gecelemiş ve onun ilminden istifade etmeye çalışmıştır. Hz. Peygamber'e olan muhabbeti, onun "Allahım, ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehasıs kıl! "duasını almasını sağlamıştır<sup>260</sup>.

Hz. Peygamber vefat ettiği sırada 13 veya 15 yaşında olduğu söylenen İbn-i Abbas, H. 68 yılında Taif'te vefat etmiştir.<sup>261</sup> Müksirûndan kabul edilen İbn Abbas, 1660 hadis rivâyet etmiştir.<sup>262</sup> Tahdis ettiği hadisler Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır.<sup>263</sup> Naklettiği hadislerin bir kısmını bizzat Hz. Peygamberden işitmiş, geri kalan çoğu hadisi ise Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Osmân, Muâz b. Cebel, babası Abbas, Abdurrahman b. Avf, Usâme b. Zeyd, Ebû Zer, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Hâlid b. Velîd, Ebu Hüreyre, Hz. Âişe, Hz. Meymune ve başka birçok sahâbîden rivâyette bulunmuştur.<sup>264</sup>

Hadis öğretimine önem veren İbn Abbas'dan; Abdullâh b. Ömer, Enes b. Mâlik, Ebu't-Tüfeyl, kardeşi Kesîr b. Abbâs, oğlu Ali b. Abdullâh, Mevlası İkrime, Atâ b. Ebî Rabâh, Mücâhid, Amr b. Dinâr, Saîd b. Müseyyib, Süleymân b. Yesâr Urve b. Zübeyr, Ali b. Huseyn, Tâvus, Vehb b. Münebbih ve daha birçok sahabî ve

<sup>257</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. III, 933; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 692; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XV, s. 155; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 90; İsmail L. Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullâh b. Abbâs b. Abdilmuttalib", *DİA*, Ankara, 1998, C. I, s. 76.

<sup>258</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. III, s. 933-935; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 692; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 90-91.

<sup>259</sup> İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 692-693; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 94.

<sup>260</sup> İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 692; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 91; Çakan-Eroğlu, a.g.m., C. I, s. 76.

<sup>261</sup> İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, C. III, s. 933-934; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 693; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XV, s. 161-162; İbn Hacer, *el-İsâbe*, C. IV, s. 94.

<sup>262</sup> İbn Hazm, *Esmâü's-Sahâbe*, s. 32.

<sup>263</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XV, s. 154.

<sup>264</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XV, s. 155-156.

tabiîn hadis nakletmişlerdir.<sup>265</sup> Tahammül yollarından arz ve kıraat metodunun hadis öğretiminde geçerliliğini benimsemiştir.<sup>266</sup>

Hadis ilmi yanında tefsir ilminde de üstünlüğü kabul edilen İbn Abbas, ayetlerin nüzul sebebini, nasih ve mensuh gibi Kur'ân-ı Kerîm'in inceliklerini bilmesi ve yorumlaması onu ayrıcalıklı kılmış ve bu konuda Hz. Peygamber'in duasına nail olmuştur.<sup>267</sup> Hadis ve tefsir dışında fıkıh, Arap edebiyatı ve Ensâb ilminde de derin bilgilere sahiptir.<sup>268</sup>

Abdullah b. Abbâs her ne kadar Ebu Kilâbe'nin hocalarından kabul edilse de kaynakları tetkik ettiğimizde ondan hadis işitmediği zikredilmektedir.<sup>269</sup> Fakat hocaları arasında zikretme nedenimiz ileride mürsel rivayetler kısmında değineceğimiz üzere, Abdullah b. Abbâs'ın meşhur sahabilerden olması ve kendisinden mürsel rivayetlerinin bulunması üzerine bu konuda bir örnek vermek amacıyla ismini zikretme gereği hissettik.<sup>270</sup>

Öte yandan haklarında bilgi verdiğimiz bu dört hocası Basra'da kısa veya uzun süreli olarak ikamet eden sahabilerdendir. Ayrıca Ebu Kilâbe'nin hocaları olmalarının yanı sıra Basra'da ilmi geleneğinin, özellikle de hadis ilminin gelişmesinde önemli katkılarının olması bizleri onlar hakkında kısa bilgi vermeye sevketmiştir.

### 1.3.2. Talebeleri

Çok hadis rivâyet etmekle bilinen Ebû Kilâbe'den<sup>271</sup> birçok hadisçi rivâyette bulunmuştur. Ebû Kilâbe'den rivâyette bulunan talebelerinden bazılarının kısa tercemesini verip diğerlerinin ise isimlerini zikretmekle yetineceğiz. Ondan hadis nakleden raviler şunlardır;

**1- Eş'as b. Abdurrahmân el-Cermî (ö. ?)<sup>272</sup>**

**2- Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî (ö. 131/749)<sup>273</sup>**

<sup>265</sup> İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, s. 693; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XV, s. 156-157.

<sup>266</sup> Çakan-Eroğlu, a.g.m., C. I, s. 77.

<sup>267</sup> Çakan-Eroğlu, a.g.m., C. I, s. 78.

<sup>268</sup> Çakan-Eroğlu, a.g.m., C. I, s. 78.

<sup>269</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 542-544

<sup>270</sup> Ebu Kilâbe'nin İbn Abbâs'tan rivayetleri için bkz. Tirmizî, *Tefsir*, 39 (hadis no:3233, 3234)

<sup>271</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 182.

<sup>272</sup> Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, C. I, s. 432; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. III, s. 276.

- 3- Sâbit b. Eslem el-Bünânî el-Basrî (ö. 127/745)<sup>274</sup>
- 4- Hassân b. Atiye el-Muhârebî (ö. 120/738)<sup>275</sup>
- 5- Humeyd et-Tavîl el-Basrî (ö. 143/760)<sup>276</sup>
- 6- Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ (ö. 142/759)<sup>277</sup>
- 7- Dâvûd b. Ebî Hind (ö. 139-140/758)<sup>278</sup>
- 8- Mevlâsı Ebû Recâ Selmân (ö. ?)<sup>279</sup>
- 9- Süleymân b. Ebi Dâvud el-Havlânî (ö. ?)<sup>280</sup>
- 10- Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî (ö. 142/759)<sup>281</sup>
- 11- Ali b. Ebi Hamele (ö. 166/686)<sup>282</sup>
- 12- Amr b. Meymûn b. Mihrân (ö. 147/764)<sup>283</sup>
- 13- Ebu Ubeyde İmrân b. Hudeyr (ö. 149/766)<sup>284</sup>
- 14- Ğaylân b. Cerîr el-Ezdî el-Basrî (ö. 129/747)<sup>285</sup>
- 15- Katâde b. Diâme es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735)<sup>286</sup>
- 16- Ebû Ğifâr Müsenna b. Saîd (ö. ?)<sup>287</sup>
- 17- Meymûn el-Kannâd el-Basrî (ö. ?)<sup>288</sup>

<sup>273</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 246; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. I, s. 409; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 16.

<sup>274</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 231; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. II, s. 159.

<sup>275</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. VI, s. 34; Zehebî, *Siyer*, C. V, s. 466.

<sup>276</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 251; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. II, s. 348; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. VII, s. 355.

<sup>277</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 258; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. III, s. 174; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. VIII, s. 177; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 190.

<sup>278</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 254; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. III, s. 231; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 376.

<sup>279</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. IV, s. 139.

<sup>280</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. IV, s. 10.

<sup>281</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 255; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. VI, s. 485.

<sup>282</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. VI, s. 271.

<sup>283</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. VI, s. 367; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXII, s. 254; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 346.

<sup>284</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXII, s. 314.

<sup>285</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXIII, s. 130; Zehebî, *Siyer*, C. V, s. 239.

<sup>286</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 228; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. VII, s. 185; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXIII, s. 499.

<sup>287</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXVII, s. 199.

<sup>288</sup> Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, C. VII, s. 340; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXIX, s. 234.

**18- Yahyâ b. Ebî Kesîr (ö. 129/747)<sup>289</sup>**

**19- Yezîd b. Ebi Meryem el-Ensârî (ö. 140/758)<sup>290</sup>** gibi öğrencilerden rivâyette bulunmuştur.

**1-Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ (ö.141-142/758?)<sup>291</sup>**

Basra valisi Abdullâh b. Âmir'in mevlâsı olup<sup>292</sup> sahâbeden Enes b. Mâlik'le görüşmüştür.<sup>293</sup> Hadis rivâyetinde ise sika olarak tevsik edilmiştir.<sup>294</sup> Keseretü'l-hadis olarak bilinen Hâlid el-Hazzâ,<sup>295</sup> başta İkrime, Muhammed b. Sîrîn, Hasan el-Basrî, Ebû Kılâbe olmak üzere birçok raviden hadis işitmiş; kendisinden de Hammâd b. Zeyd, İsmâil b. Uleyye, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve başkaları hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.<sup>296</sup>

Hâlid el-Hazzâ'nın Ebu Kılâbe el-Cermî'den rivâyet ettiği hadislerin 106 tanesi *Kütüb-i Sitte*'de şu şekilde geçmektedir; Buhari'de 20 rivâyet,<sup>297</sup> Müslim'de 19 rivâyet,<sup>298</sup> Tirmizî'de 11 rivâyet,<sup>299</sup> Ebû Dâvud 'ta 20 rivâyet,<sup>300</sup> İbn Mâce'de 16 rivâyet,<sup>301</sup> Nesâî'de ise 20 rivâyeti vardır.<sup>302</sup>

**2-Yahyâ b. Ebî Kesîr (ö. 129/747)<sup>303</sup>**

Basralı olan Yahyâ b. Ebî Kesîr, ömrünün sonlarına doğru Yemâme'ye yerleşmiştir.<sup>304</sup> Naklettiği rivâyetler, münekkid muhaddisler tarafından takdir edilmiştir.<sup>305</sup> Başta Enes b. Mâlik, Ebû Kılâbe el-Cermî, Urve b. Zübeyr olmak üzere

<sup>289</sup> Hayyat, *Tabakât*, s. 215; el-Mizzî, *Tehzib*, C. XXXI, s. 504.

<sup>290</sup> Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, C. VIII, s. 361.

<sup>291</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 258; Hayyat, *Tabakât*, s. 218; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 190.

<sup>292</sup> Hayyat, *Tabakât*, s. 218.

<sup>293</sup> Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 190.

<sup>294</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 259; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, C. III, s. 353.

<sup>295</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 259; el-Mizzî, *Tehzib*, C. VIII, s. 181.

<sup>296</sup> el-Mizzî, *Tehzib*, C. VIII, s. 178-179.

<sup>297</sup> Mesela bkz. Buhârî, *Ezân*, 1, 2, 18; *Savm*, 58; *Enbiya*, 51.

<sup>298</sup> Mesela bkz. Müslim, *Mesâcid*, 19; *Salât*, 2; *İmân*, 47.

<sup>299</sup> Mesela bkz. Tirmizî, *Tahâre*, 92; *Salât*, 141; *Diyât*, 14.

<sup>300</sup> Mesela bkz. Ebu Dâvud, *Tahâre*, 120; *Salât*, 29, 61; *Menâsik*, 42.

<sup>301</sup> Mesela bkz. İbn Mâce, *Tahâre*, 55; *Ezân*, 6; *İkâmetü's-salât*, 35.

<sup>302</sup> Mesela bkz. Nesâî, *Ezân*, 7; *Sehv*, 23; *Eymân*, 6.

<sup>303</sup> Hayyat, *Tabakât*, s. 215; el-Mizzî, *Tehzib*, C. XXXI, s. 504.

<sup>304</sup> İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, C. IX, s. 141.

<sup>305</sup> el-Mizzî, *Tehzib*, C. XXXI, s. 508.

birçok kişiden hadis ahz etmiş;<sup>306</sup> kendisinden de Eyyûb es-Sahtiyânî, Ma'mer b. Râşid, Evzâî, Hemmâm b. Yahyâ ve başkaları hadis nakletmiştir.<sup>307</sup>

Yahyâ b. Ebî Kesîr'in Ebu Kilâbe el-Cermî'den rivayet ettiği hadislerin 38 tanesi *Kütüb-i Sitte*'de şu şekilde geçmektedir; Buhari'de 7 rivayet,<sup>308</sup> Müslim'de 4 rivayet,<sup>309</sup> Tirmizî'de 5 rivayet,<sup>310</sup> Ebû Dâvud'da 7 rivayet,<sup>311</sup> İbn Mâce'de 3 rivayet,<sup>312</sup> Nesâî'de ise 12 rivayeti vardır.<sup>313</sup>

### 3-Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî (ö. 131/749)<sup>314</sup>

Eyyûb es-Sahtiyânî, 68/688 yılında Basra'da doğduğu rivayet edilmiştir.<sup>315</sup> İbn Sa'd, onu hadiste "sika, adil, kesîrî'l-ilm ve sebt" olduğunu belirtmiştir.<sup>316</sup> Aynı şekilde diğer hadis münekkidleri de sika oluşunda ittifak etmişlerdir.<sup>317</sup> Çok hadis rivayet etmekle temayüz eden Eyyûb,<sup>318</sup> Basra'da 131/749 senesinde vefat etmiştir.<sup>319</sup>

Eyyûb'un Ebu Kilâbe el-Cermî'den naklettiği hadislerin 147 tanesi *Kütüb-i Sitte*'de şu şekilde geçmektedir; Buhari'de 42 rivayet,<sup>320</sup> Müslim'de 28 rivayet,<sup>321</sup> Tirmizî'de 22 rivayet,<sup>322</sup> Ebû Dâvud 'ta 21 rivayet,<sup>323</sup> İbn Mâce'de 6 rivayet,<sup>324</sup> Nesâî'de ise 28 rivayeti vardır.<sup>325</sup>

### 1.3.3. Rihleleri

Rahl kökünden türeyen rihle kelimesi sözlükte "herhangi birşeyin sırtına binmek, yola koyulmak "gibi manalara gelir. Terim manası ise hadis öğrenmek

<sup>306</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXXI, s. 505-506.

<sup>307</sup> İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, C. IX, s. 141; el-Mizzî, *Tehzîb*, C. XXXI, s. 506-507.

<sup>308</sup> Mesela bkz. Buhârî, *Mevâkıt*, 14, 33; Meğâzî, 34; Edeb, 44.

<sup>309</sup> Mesela bkz. Müslim, *Kasâme*, 2; *Hudûd*, 5; *İmân*, 47.

<sup>310</sup> Mesela bkz. Tirmizî, *Hudûd*, 9; *Nuzûr*, 3, 15; *Fiten*, 42.

<sup>311</sup> Mesela bkz. Ebu Dâvut, *Savm*, 18, 28; *Salât*, 29; *İmân*, 9, 26; *Hudûd*, 3.

<sup>312</sup> Mesela bkz. İbn Mâce, *Mevâkıt*, 9; *Siyâm*, 18; *Hudûd*, 9.

<sup>313</sup> Mesela bkz. Nesâî, *Salât*, 15; *Cenâiz*, 64.

<sup>314</sup> Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 246; Hayyat, *Tabakât*, s. 218; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 16.

<sup>315</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 246; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 15-16.

<sup>316</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, s. 246.

<sup>317</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. III, s. 463; Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 20.

<sup>318</sup> el-Mizzî, *Tehzîb*, C. III, s. 460.

<sup>319</sup> Zehebî, *Siyer*, C. VI, s. 24.

<sup>320</sup> Mesela bkz. Buhârî, *İmân*, 8; *Vudû*, 52; *Ezân*, 2; *Hac*, 26.

<sup>321</sup> Mesela bkz. Müslim, *Mesâcid*, 53; *Ezân*, 2; *Hayz*, 15; *İmân*, 15, 47.

<sup>322</sup> Mesela bkz. Tirmizî, *Menâkib*, 19; *Tefsîr*, 39; *Fiten*, 51.

<sup>323</sup> Mesela bkz. Ebu Dâvut, *Salât*, 12, 29; *Menâsik*, 23; *Tahâre*, 102, 120.

<sup>324</sup> Mesela bkz. İbn Mâce, *Nikâh*, 26, 48; *Talâk*, 21; *Mesâcid*, 2.

<sup>325</sup> Mesela bkz. Nesâî, *Hayz*, 17; *Salât*, 17; *Ezân*, 2.

maksadıyla ya da bir râvi hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla yapılan seyahatlere verilen addır. Bu amaçla yolculuk yapana râhil ve yine bu sebepten çokça seyahat yapan kimselere rahhâle, cevvhâle, ruhle denilmektedir.<sup>326</sup> Rahil bu yolculuk sayesinde muhaddislerle görüşür, mevcut rivâyetleri derler ve hadislerle ilgili birçok bilgiye ulaşarak olur.<sup>327</sup>

Tarihsel süreç içerisinde rihle hareketlerine baktığımızda, Hz. Muhammed'in peygamberliğini duyanlardan bazıları, hem onu tanımak hem de getirmiş olduğu dinin öğretilerini öğrenmek amacıyla Medine'ye seyahatler yaptıkları görülmektedir. Yine bu dönemde farklı beldelerde yaşayan sahabiler karşılaştıkları sorunları halletmek amacıyla Hz. Peygamber'in yanına gelmişlerdir. Bu çerçevede Medine dışında yaşayan Ukbe b. Hâris, evleneceği sırada bir kadının hem kendisini hem de eşini emzirdiğini söylemesi üzerine Medine'ye gelerek durumu Hz. Peygambere intikal ettirmesi örneği verilebilir.<sup>328</sup>

İşte bu açıdan bakılınca ilk rihle yolculuklarının Hz. Peygamber dönemine kadar uzandığını görmekteyiz. Tabî'nin döneminde ise bu seferler daha çok hadis rivâyeti almak ya da alınan rivâyetlerin doğruluğunu teyit etmek maksadıyla yapılmıştır. Hicrî II ve III. yüzyıllarda ise hadisler daha çok hadis külliyatlarında toplanarak hadisin esasen hocadan nakledilmesi şartı istenmiş ve bu nedenle rihlelere devam edilmiştir. Hadis tahammül yollarından kitâbet ve icâzet yollarının birbirini desteklemesinde rihlenin katkısı fazlasıyla görülmüş, ancak yazma usulünün sistemleşmesi, icâzet usulüyle kitaptan rivâyete müsadde edilmesi ve kitaba daha fazla güvenilmesi gibi durumlar rihle faaliyetinin önemini kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle büyük hadis mecmularının tasnif edilmesi ve V. yüzyılın ortalarında kurulan medreseler ile VI. yüzyılın ortalarında dâruhadislerin açılması gibi nedenler rihle geleneğinin sona ermesinde en büyük etkenler kabul edilmiştir. Bundan sonra da ilim yolculukları sadece belirli kitapların rivâyet icâzetini almak amacıyla yapılmaya başlanmıştır.<sup>329</sup>

---

<sup>326</sup> Hatipoğlu İbrahim, "Rihle", *DİA*, 2008, XXXV, 106; Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul, 2013, s. 255.

<sup>327</sup> Hatipoğlu, a.g.m., C. XXXV, s. 106.

<sup>328</sup> Ukbe b. Hâris rivâyeti için Bkz. Buhârî, *İlim*, 26 (I, 45-46); Hatipoğlu, a.g.m., C. XXXV, s. 106.

<sup>329</sup> Hatipoğlu, a.g.m., C. XXXV, s. 106-107.



Rihlenin hadis ilmine birçok katkısı bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

-İslam devletinin sınırlarının genişlemesiyle sahabîler farklı bölgelere yerleştiler. Bu sahabîlerin sahip olduğu hadisler rihleler vasıtasıyla korunma altına alınmıştır.

-Bir hadisin başka varyantları elde edilerek bazı rivayetlerde Ali isnâd elde edilmiştir.

-Rivâyetin sıhhati hakkında bilgi sahibi olunmuştur.

-Bu yolculuk sırasında bölgenin âlimleriyle yapılan istişareler neticesinde hadisin kabul ya da reddini etkileyen bilgilere ulaşılmıştır.

-Hadisi ilk nakledene ulaşarak hadisin sebebi vürûdü hakkında bilgiye ulaşılmıştır.

-Rihle neticesinde muhaddis, rical ve rivayet konusunda kendisini yetiştirerek ilmî bakımdan gelişmiştir.

-Rihleler sayesinde hadis te'lifatı kısa sürede oluşturulmuştur.<sup>330</sup>

İlk dönemden itibaren Basralı muhaddisler hadis toplamak, duyduğu hadisi ilk ağızdan işitmek veya rivâyetin senedini teyit etmek amacıyla ilmi yolculuklar yapmışlardır. Bu çerçevede ilmi yolculuklar gerçekleştiren tabiîn âlimlerden biri de Ebû Kilâbe el-Cermi'dir. Kaynaklarda Ebû Kilâbe'nin rivâyetlerinin senedini teyit ettirmek ve rivâyetleri araştırmak amacıyla ilmi yolculuklar gerçekleştirdiği zikredilmektedir. Basra'da işittiği bir hadisi araştırmak ve teyit etmek amacıyla Medine'ye gitmiş ve rivâyeti sahabîden yani ilk ağızdan işittikten sonra Basra'ya dönmüştür. Ebû Kilâbe yapmış olduğu rihledeki amacını ise, yalnızca duyduğu hadisi araştırmak nedeniyle gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.<sup>331</sup> Kanaatimizce Ebû Kilâbe hadis rivâyetine göstermiş olduğu öneme ithafen bu yolculuğu gerçekleştirdiği söylenebilir.

<sup>330</sup> Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *er-Rihletu fi Talebi'l-Hadis*, (Thk. Nureddîn İtr), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût, 1975, ss. 17-24; Hatipoğlu, a.g.m., C. XXXV, s. 107.

<sup>331</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *er-Rihle*, s. 144-145; Ateş, a.g.m., C. X, s. 176.

### 1.3.4. Tabakası

Tabaka, yaş ve öğrenimde ya da sadece öğrenimde birbirine yakın kişilerden meydana gelen gruplara verilen addır. Tabakât ise, farklı kişilerin; ravilerin, âlimlerin vb. tabaklarına göre düzenlenerek haklarında malumatların verildiği kitaptır.<sup>332</sup>

Muhammed b. Sa‘d, kendi dönemine kadar yaşayan önemli şahsiyetlerin biyografilerini ele aldığı *Tabakatü'l-Kebir* adlı eserinde Ebû Kilâbe'yi Basra ehli içerisinde bulunan orta yaşa sahip ve sahâbeden İmrân b. Husayn, Ebû Hureyre, Ebi Bekre, Ebi Berze el-Eslemî, Ma‘kıl b. Yessar, Abdullah b. Muğaffel, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik gibi kişilerden rivâyette bulunan tabiînlerin yer aldığı ikinci tabakada zikretmiştir.<sup>333</sup> Tarihçi ve muhaddis kimliğiyle tanınan Halife b. Hayyat ise Ebû Kilâbe'yi Kitâbu'l Tabakât adlı eserinde Basra'da yaşayan tabiînler içerisinde üçüncü tabakada zikretmiştir.<sup>334</sup> Siyer-i ‘A’lami Nübalâ eserinin müellifi Zehebî de tabiîn âlimlerin zikredildiği ikinci tabakada yer vermiştir.<sup>335</sup> Yine Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz adlı eserinde Ebû Kilâbe'yi hadis hafızı olarak kabul edilen muhaddisler içerisinde üçüncü tabakada ismini zikretmiştir.<sup>336</sup> Suyûtî ise onu Tabakâtü'l Huffâz'da mutavassıt tabiînlerin bulunduğu üçüncü tabakada ele almıştır.<sup>337</sup>

### 1.3.5. Sünnet ve Bid‘atlara Karşı Tutumu

Ebû Kilabe el-Cermi sünnet konusunda titiz davranmıştır. Eyyûb es-Sahtiyânî'den rivâyetle Ebû Kilâbe, “birine sünnetten bahsettiğinde, sana hadisi bırak Allah'ın kitabını (Kur'ân) getir dediğinde, bil ki bu istekte bulunan kişi dalâlettedir”<sup>338</sup> şeklinde sünnet hakkındaki görüşünü dile getirmiştir.

Ebû Kilabe, Bid‘at'tan kaçınmayan kişiye kılıç helal (katli vaciptir) olur, demiştir.<sup>339</sup> Başka bir yerde ise yanındakilere, “Hevâ ehli ile oturmayınız, onlarla tartışmaya girmeyiniz, çünkü onların sapkınlıklarına dalabilir ve farkına varmadan

<sup>332</sup> Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 297.

<sup>333</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 182; el-Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 544.

<sup>334</sup> Hayyat, *Tabakât*, s.207-211.

<sup>335</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 287-468.

<sup>336</sup> Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût trs., C. I, s. 71-94.

<sup>337</sup> Suyûtî, Celâleddin Abdurrahmân b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiye, Beyrût 1983, s.35-43.

<sup>338</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 183; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 472; Ateş, a.g.m., C. X, s. 177.

<sup>339</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, s. 184.

onların fikirlerini benimseyebilirsiniz”<sup>340</sup> diye buyurmuştur. Bunun dışında Eyyûb’ten rivâyetle Ebû Kilâbe, hevâ ehlinin dalâlet ehli olduğunu ve varacakları yerin ise cehennem olduğunu belirtmiştir.<sup>341</sup> Ğaylân b. Cerir, kendisiyle beraber Mekke’ye gitmek için izin ister, Ebû Kilâbe ise kendisine, şayet Harûfî (Harici) değilsen gelebilirsin demiştir.<sup>342</sup>



---

<sup>340</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, 184; Zehebî, *Siyer*, IV, 472.

<sup>341</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, 184.

<sup>342</sup> İbn Sa‘d, *Tabakât*, C. IX, 184.

## İKİNCİ BÖLÜM

### EBU KİLÂBE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Bu bölümde Ebu Kilâbe el-Cermi'nin hadis ilmindeki yeri saptanmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan hadis usulunde kullanılan tahammül ve eda lafızlarından kısaca bahsedilerek Ebu Kilâbe'nin yaşadığı asırda bu yöntemlerden hangilerinin mevcut olduğu ve kendisinin bunlardan hangilerini kullandığı bilgisine ulaşılmaktadır. Bununla birlikte Ebu Kilâbe'nin itham edildiği irsal ve tedlis hakkında bilgi verilmektedir. İrsal yoluyla rivayette bulunduğu raviler belirtilerek mürsel rivayetlerden örnekler verilmektedir. Bir de tedlis yapıp yapmadığına dair bilgilendirmelere yer verilmiştir. Son olarak Ebu Kilâbe kanalıyla nakledilen rivayetlerin genel bir çerçevesi çizilerek, Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerinin konulara göre dağılımı yapılmaktadır.

#### 2.1. Kullandığı Rivâyet Metodları

Bu başlıkta hadis tahammül yolları ve eda sigaları hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Ebu Kilâbe'nin bu yollardan hangilerini kullandığından bahsedilmektedir. Böylece I. asırda hadis tahammül yolları ve eda sigalarından hangilerinin kullanıldığı hakkında genel bir bilgiye ulaşılmış olunacaktır.

##### 2.1.1. Hadis Tahammül Lafızları

Tahammül sözlükte “bir yükü alıp taşımak; bir kimsenin güç durumlara karşı koyabilmesi, katlanması” anlamına gelir.<sup>343</sup> Terim manası ise; bir râvinin şeyhten hadis alma yollarından herhangi birini kullanarak almış olduğu hadislerden herhangi bir değişiklik yapmadan talebelerine rivâyet etmesidir.<sup>344</sup> Hadis öğrenmede tahammül dışında haml veya ahz kelimeleri de kullanılır. Alınan hadisleri rivâyet etmeye de edâ denir.<sup>345</sup>

Tahammülü yapacak olan kişinin sika olması temel şart olarak kabul edilmiş, sika olarak kabul edilmenin ilk koşulu da dindar olmak olarak kabul görülmüştür.<sup>346</sup> Hadisin rivâyetinde gayri müslimlerin durumuna baktığımızda bu konuda muhaddisler, Müslüman olmayan kişilerin hadis öğrenmelerinde bir beîs olmadığını

<sup>343</sup> Âşık, Nevzat, “Tahammül”, *DİA*, Ankara, 2010, C. XXXIX, s. 380.

<sup>344</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 380; Aydınlı, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 300.

<sup>345</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 380.

<sup>346</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 380.

söylemişler, fakat bu kişilerin rivâyet etmiş oldukları hadisleri kendilerinden nakledilemeyeceği konusunda da ittifak etmişlerdir.<sup>347</sup> Bir de ravini temyiz yaşıyla alakalı olan konuya baktığımızda farklı görüşler olmakla birlikte hadis âlimleri arasında genel kabul edilen görüş, temyiz yaşına yetişmiş çocuklar ilim meclislerinde bulunabilir, hadis dinleyebilir ve bu dinledikleri hadisleri nakledebilirler. Eğer çocuk işittiği hadisi anlamış ve bu konuda kendisine yönetilen sorulara cevap verebilmişse amaca ulaşılmış demektir.<sup>348</sup> Bu konuya delil olarak, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Hasan b. Ali ve Abdullah b. Zübeyr gibi bazı sahâbilerin ergenlik yaşından önce dinleyip öğrendikleri hadisleri naklettikleri ve çocuk yaştakilerin hadis meclislerine katılmalarına eskiden beri müsaade edildiği bilinmektedir.<sup>349</sup>

Hadis tahammül yolları sekiz tanedir. Bunlar hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Başlıca hadis tahammül yolları şunlardır:

**1. Semâ:** Ravinin hadisi bizzat hocasının ağzından duyularak almasıdır.<sup>350</sup> Semânın hadis tahammülünde en çok kullanılan metod olmasının sebebi, hoca ile talebeyi yüz yüze getirmesi ve böylece rivâyetlerin doğrudan hocadan almasına vesile olmasıdır. Semânın vuku bulmasındaki şart, râvinin rivâyeti esnasında şeyhin sözlerini bizzat sema etmesi gerekmektedir.<sup>351</sup>

**2. Kıraât:** Diğer bir ismiyle “arz” olarak kabul edilen bu metotta talebe hadisi bizzat rivâyet aldığı şeyhine okur. Kıraat metodu hadisteki yazım hatalarının düzeltilmesi ve hadisin sıhhatinin tesis edilmesi bakımından semâ yöntemi gibi önemli görülmektedir. Bu metotta hadis rivâyet edilirken kullanılan eda sigaları; “araztü, kara’tü, kara’tü alâ fülânin, kara’nâ alâ fülânin, karae aleyye fülânün”dır.<sup>352</sup>

**3. İcâzet:** Bir âlimin talebesine kendisinde bulunan hadisleri sözlü veya yazılı halde rivâyette bulunması konusunda izin vermesine icazet denir. İcâzetin gerçekleşmesinde talebenin rivâyet hakkı istemesi, şeyhin de bu duruma müsaade

<sup>347</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi’r-rivâye*, (Thk. Zekeriyâ Umeyrât), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrût 1971, s.72-73; Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 380; Tahhân, Mahmut, *Teyisîru Mustalahi’l-Hadis*, Mektebetu’l-Mearif, Riyâd 2011, s. 195.

<sup>348</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.73-74; Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 380; Tahhân, *Mustalahü’l-Hadis*, s. 195.

<sup>349</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 53-55; Tahhân, *Mustalahü’l-Hadis*, s. 195.

<sup>350</sup> Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 274-275.

<sup>351</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 274-275.

<sup>352</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.229-230; Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 150.

etmesiyle gerçekleşen bir yöntemdir. Âlimler icâzetin kabulü için dört şart ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar; talebenin nüshasıyla şeyhin orijinal nüshasının karşılaştırılmış olması, mücîzin adalet ve zabt sahibi olması, müstecîzin ilim sahibi olması, iznin yazıyla beraber sözlü de belirtilmesi<sup>353</sup> şeklindedir.

**4. Münâvele:** Hadis hocasının sahip olduğu rivâyetlerin yer aldığı kitap veya sahifesini rivâyet etmesi için talebeye elden vermesine münâvele denir. Bu yöntemde hoca rivâyetine izin verdiği hadisleri talebeye bizzat teslim eder. Şeyh verdiği hadislerle beraber rivâyet hakkını da veriyorsa icazetli münâvele olur, rivâyet hakkı vermiyorsa icazetsiz münâvele olur.<sup>354</sup>

**5. Kitâbet:** Şeyhin rivâyetlerinin hepsini yahut bir kısmını kendisinin bizzat yazarak ya da birine yazdırarak talebesine vermesine kitâbet denir.<sup>355</sup>

Ebû Kilâbe el-Cermî'nin Hz. Ömer'den rivayet ettiği bir hadiste “كُتِبَ” eda sigasını kullanmıştır. Bu da hadis tahammül yollarından kitâbete örnek olarak verilebilir.<sup>356</sup>

**6. İ'lâmü's-şeyh:** Şeyhin talebesine rivâyette bulunduğu kitabı göstererek “Bu benim falan kişiden aldığım ya da duyduğum rivâyetlerim” demesidir. Ancak hadis hocası talebesine verdiği hadislerin rivâyeti konusunda herhangi bir şey söylememektedir.<sup>357</sup>

<sup>353</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 123-124.

<sup>354</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss.287-290; Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 208.

<sup>355</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 297-299; Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 151.

<sup>356</sup> Rivayet için bkz. el-Beyhakî, *Sünenü Kübrâ*, C. VI, s. 297 (Hadis no: 12014); Ebû Kilâbe Hz. Ömer dönemini idrak edememiştir. Bundan ötürü Hz. Ömer'in kendisine bu şekilde hadis göndermesi mümkün değildir. İbn Kesîr buna benzer bir rivayet nakletmektedir. Ancak İbn Kesîr bu bağlamda Ebu Kilâbe'den naklettiği rivayette “عن ابى قلابة قال كتب عمر الى ابى موسى الأشعري” tabirini kullanmıştır. Kanaatimizce Ebu Kilâbe, Hz. Ömer'in kitâbet yoluyla rivayet gönderdiği kişiyi düşürerek direkt ondan nakletmiştir. Bkz. İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Müsnedü'l-Fârûk Emîri'l-Mü'minin Ebî Hafs Ömer b. el-Hattâb ve Akvâlihi alâ Ebvâbi'l-İlm*, (Thk. Abdulmu'tî Kala'cî), I-III, Dâru'l-Vefâ, 1991, Mansure, C. I, s. 429.

<sup>357</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 134.

**7. Vasiyet:** Şeyhin ölümü esnasında veya bir seyahate gideceği zaman rivâyetlerinin olduğu kitaplarını birine vasiyet etmesine denir. Münekkit muhaddisler hadislerin bu yöntemle elde edilmesinde sakınca görmemişlerdir.<sup>358</sup>

Hadis tahammül yollarından biri olan vasiyet yöntemiyle kitaplarını birine verme geleneğini başlatan ilk muhaddis Ebû Kilâbe el-Cermî'dir. Ebû Kilâbe, "Şayet Eyyûb hayatta ise kitaplarımı ona veriniz, değilse yakınız" demiştir.<sup>359</sup> Ahmet b. Hanbel'in rivâyetine göre Eyyûb es-Sahtiyânî : "Birkaç dirhem karşılığında Ebû Kilâbe'nin bana vasiyet olarak bırakmış olduğu kitaplarını Şam'dan getirttim." diye söylediği kaydedilir. Başka bir rivâyette kitapları alan Eyyûb es-Sahtiyânî: "Onlardan rivâyet edeyim mi?" diye Muhammed b. Sîrîn'e sorduğunda kendisine önce rivâyet edebileceğini, daha sonra ise rivâyet edip etmeme konusunda tercihi kendisine bırakarak onu bu konuda serbest bıraktığı kaydedilir.<sup>360</sup>

Yukarıdaki bilgileri göz önüne aldığımızda ilk defa kitaplarını bir öğrencisine vasiyet eden muhaddisin Ebû Kilâbe olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Eyyûb es-Sahtiyânî hocasından vasiyet yoluyla kitaplarını almışsa da kaynaklarda kendisine nispet edilen rivayetlerde vasiyetle ilgili siganın kullanılmadığı görülmektedir. Kanaatimizce Ebû Kilâbe'nin yaşadığı zaman diliminde vasiyetle ilgili siganın kullanılmadığı veya Eyyûb es-Sahtiyânî'nin ilgili rivayetleri daha önce hocasından duyduğundan dolayı vasiyetle ilgili sigayı kullanma gereği duymadığı söylenebilir. Ancak İbn Ebî Şeybe *Musannef*'inde verdiği üç rivayette "قَرَأْتُ فِي كِتَابِ أَبِي قِلَابَةَ عِنْدَ" "عَنْ أَبِي قِلَابَةَ" ve "عَنْ أَبِي قِلَابَةَ" şeklinde vermiştir.<sup>361</sup>

**8. Vicâde:** Bir kişinin şeyhe ait olan hadisleri içeren birtakım kitapları bulup buradaki hadisleri rivâyet etmesine denir. Râvi hadislerin rivâyetinde genellikle "kara'tü fi kitâbi fülân, vecedtü bi-hatti fülân" gibi ifadeleri kullanır.<sup>362</sup>

<sup>358</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.305; Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 328.

<sup>359</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, C. IX, ss. 185; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 473.

<sup>360</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s.305-306.

<sup>361</sup> Örnekler için bkz. İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed, *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, Thk. Muhammed Avvâme, I-XXII, Dârul Kible, Cidde 2006, C. X, s. 62,66 (Hadis no:18877,18900); C. XIX, s. 364 ( Hadis no:36326).

<sup>362</sup> Âşık, a.g.m., C. XXXIX, s. 381; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 330.

### 2.1.2. Hadis Edâ Sigaları

Eda sigaları hadisin hangi metotla nakledildiğini göstermek üzere senette kullanılan ifadelerdir. Senette kullanılan eda sigaları aynı zamanda rivâyetin isnadında herhangi bir inkita'nın olup olmadığına da işaret eder.<sup>363</sup> Ebû Kilâbe'nin rivâyet etmiş olduğu hadisleri incelediğimizde kullanmış olduğu eda sigaları “an, haddesena, kale, ahberana”dır. Şimdi ise konumuzun daha iyi anlaşılması için bunları kısaca izah etmeye çalışacağız.

“عن” (falandan): Velid b. Müslim'den nakledildiğine göre, “عن” eda sigasının daha çok hadiste kolaylık sağlamak amacıyla kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca bu siga sema yoluyla elde edilen hadislerin nakillerinde kullanıldığı gibi, sema yoluyla elde edilmeyen hadislerin rivâyetlerinde de kullanılmıştır.<sup>364</sup> Bununla birlikte ilk dönemde sahâbenin kullandığı “عن” eda sigasının “سمع” anlamında kullandıkları bilinmektedir.<sup>365</sup>

Ebû Kilâbe hadis naklinde “عن” eda sigasını kullanmıştır. Naklettiği hadislerin büyük bir kısmı muannendir. Ebû Kilâbe tarafından “عن” sigasıyla 51 rivayeti Buhârî, 42 rivayeti ise Müslim *Sahih*'lerinde tahriç etmişlerdir. Diğer muteber hadis kitaplarında da Ebu Kilâbe kanalıyla gelen hadislerin büyük bir kısmı “عن” eda sigasıyla nakledilen rivayetlerdir.<sup>366</sup> Kanaatimizce ilk dönem muhaddisler “عن” sigasıyla tahdis edilen rivayetleri ittisale hamletmişlerdir. Bundan olmalıdır ki muteber hadis kaynaklarını tetkik ettiğimizde ilk dönem ravilerin bu sigayla naklettikleri rivayetleri eserlerinde tahriç ettikleri görülmektedir. Şayet bunları munkatı kabul edersek başta Buhârî ve Müslim olmak üzere muteber hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin büyük bir kısmı ”an” eda sigasıyla geldiği için

<sup>363</sup> Yücel, Ahmet, *Hadis Usulu*, İFAV, İstanbul, 2011, s. 82.

<sup>364</sup> Yücel, *Hadis Usulu*, s. 85; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 24.

<sup>365</sup> İbn Receb el-Hanbelî, Zeynuddîn Ebi'l-Ferec Abdirrahmân b. Ahmed, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, Thk. Nureddîn İtr, I-II, Dâru'l-Maslâh, Dımaşk 1978, I, 377.

<sup>366</sup> Bkz. Buhârî, İmân, 8; Müslim, İmân, 15; Tirmizî, Salât, 151; Ebû Dâvûd, Tahâre, 102; Nesâî; Ezân, 2; İbn Mâce, Cenâiz, 6.



onları da zayıf kabul etmemiz gerekir. Bu da hadis sahasında otorite olarak kabul edilen eserlere hâlel getirecektir.

### **Haddesenâ “حدثنا”**

“حدثنا” “tahdis etmek” manasında kullanılan bir sîga’dır. Bu lafzın icazet, münavele, mükâtebe, vicade ve kırâat yöntemlerine işaret etmek amacıyla kullanılabilceğini söyleyen muhaddisler vardır. Genel kabul edilen görüş, bu rivâyet lafızlarının semâ metodu için kullanılmış olmasıdır.<sup>367</sup>

Ebû Kilâbe’nin rivâyetlerinin geçtiği kaynakları tetkik ettiğimizde bu sigayı kullandığını görmekteyiz. Ancak rivâyetlerin genelinde kullandığı diğer eda sigalarını esas alırsak “haddesena” eda sigasını çok az kullandığını söyleyebiliriz.<sup>368</sup>

### **Kâle “قال”**

“قال” “söyledi, dedi” manasında kullanılan bu sîga, rivâyet döneminde muhaddisler tarafından kırâat, semâ, münavele, icazet ve vicade metotlarında kullanılmıştır. Hicri II. ile III. asırda bu siganın daha çok senedi kopuk rivâyetlere ve tedlise işaret ettiği görülmektedir. Bundan dolayı muhaddisler bu lafızla yapılan hadislerden uzak durmuşlardır. Muhaddisler, tedlis yapmakla bilinen râvilerin bu sigayla naklettikleri rivâyetlerini semâ kabul etmemişlerdir. Ancak Hatîb el-Bağdâdî bu lafız için, bunu kullanan râvinin durumuna göre hareket edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.<sup>369</sup> Şöyle ki Hatîb, Musa b. Harun’dan naklettiği rivâyete göre Basralıların “قال” eda sigasını merfu rivâyetler için kullandığını ifade etmiştir.<sup>370</sup> Bununla birlikte ilk dönemde sahâbenin kullandığı “قال” eda sigasının “سمع” anlamında kullandıkları da bilinmektedir.<sup>371</sup>

Ebû Kilâbe hadis naklinde “قال” eda sigasını kullanmıştır. Ancak onun kanalıyla gelen rivayetleri esas aldığımızda “قال” sigasını çok fazla kullanmadığını söylemek mümkündür.<sup>372</sup>

### **Ahberenâ “أخبرنا”**

<sup>367</sup> Yücel, *Hadis Usulu*, s.83; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 92-93.

<sup>368</sup> Bkz. Buhârî, mevâkitü’s-salât, 33; Müslim Mesâcid, 53; Tirmizî, Talâk, 11; Ebû Dâvûd, Eymân ve’n-nuzûr, 26; İbn Mâce, Siyâm, 18.

<sup>369</sup> Yücel, *Hadis Usulu*, s.86; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 146-147.

<sup>370</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifaye*, 360.

<sup>371</sup> İbn Receb, *Şerhu ‘İleli’t-Tirmizî*, C. I, s. 377.

<sup>372</sup> Bkz. Buhârî, Sıfâtü’s-salât, 43; Müslim Kassâme, 12; Ebû Dâvûd, Salât, 141; Nesâî, Tatbîk, (Hds no: 1151).

“أخبر” “haber verdi” manasında kullanılan bir sîgadır. Hicrî ilk iki asırda semâ ve kıraat gibi tahammül yollarında elde edilen rivayetler için kullanılan bir eda sîgası’dır.<sup>373</sup>

Ebû Kilâbe rivâyetlerinde bu sigayı da kullanmıştır. Ancak bu sigayı çok az kullandığını görmekteyiz.<sup>374</sup>

## 2.2. Ebu kilâbe’nin Rivayet Yöntemleri

Ebû Kilâbe el-Cermî kendine has bazı hadis tahammül ve eda yöntemlerini kullanmıştır. Bu başlık altında bunları kısaca izah etmeye çalışacağız.

### 2.2.1. Az Hadis Rivâyetinde Bulunması

Hiz. Peygamberin sohbetinde bulunan ve kendisiyle zaman geçiren sahâbe, Hiz. Muhammed’den duyduğu bütün hadisleri hemen nakletmemiş, ihtiyaç ve zorunluluk gibi durumlarda yeri geldikçe hadis rivâyetinde bulunmuştur.<sup>375</sup> Kaynaklar tetkik edildiğinde muhaddislerin az hadis rivâyet etmesinde iki sebebin öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki Hiz. Peygamber’in, “Kim bile bile bana bir söz(yalan) isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.” hadisinden dolayı başta sahâbe olmak üzere muhaddisler çok hadis rivâyet etmekten sakınmışlardır.<sup>376</sup> İkincisi ise hadis hocaların öğrencilerine ders esnasında az hadis rivâyet ederek onların bu hadisleri daha iyi ezberlemelerini ve anlamalarını sağlamak için ihtiyatlı davranmalarındır.<sup>377</sup>

Araştırma konumuz olan Ebû Kilâbe’nin de az hadis rivâyet eden muhaddislerden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Halid el-Hazza’dan rivâyetle “Biz Ebû Kilâbe’nin yanına geldiğimizde bize üç hadis rivâyetinde bulunduktan sonra şöyle derdi: Çok (hadis) rivâyetinde bulundum.”<sup>378</sup> dediği kaydedilir. Bu da onun ders esnasında öğrencilerine çok hadis rivâyet etmekten sakındığını göstermektedir. Bu bilgiyi esas aldığımızda Ebû Kilâbe’nin öğrencilerine rivâyette bulunurken aktarılan hadislerin daha iyi anlaşılması ve rivâyetlerin sağlam bir şekilde hıfz edilmesini amaçladığını söyleyebiliriz.

<sup>373</sup> Yücel, *Hadis Usulu*, s.83; Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 117-18.

<sup>374</sup> Bkz. Buhârî, *Sıfâtü’s-salât*, 58; Bed’u’s-selâm, 38; Müslim, *Siyâm*, 35; İbn Mâce, *Siyâm*, 18.

<sup>375</sup> Yücel, *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul 2014, s. 29.

<sup>376</sup> Buhârî, *İlim*, 38; Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 29.

<sup>377</sup> Çelik, *Basra’da Hadis İlmî*, s. 242.

<sup>378</sup> İbn Sa’d, *Tabakât*, C. IX, s. 184; el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, C. XIV, s. 546; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 470.

### 2.2.2. Âlî İsnâd Kullanması

Bir hadis iki ya da daha fazla farklı isnadla nakledilirse ve râvi sayısı az olursa buna âlî isnâd denir.<sup>379</sup>

İsnâd, hadis metninin güvenirliliğine doğrudan etki ettiği için hadis elde etmek için çaba gösteren râviler, ilmi hayatları boyunca âlî isnâda ulaşmak için türlü sıkıntılara göğüs germişlerdir. Bu çerçevede başta sahabî olmak üzere muhaddisler hadisin ilk söyleyenlerine ulaşmak amacıyla ilmi yolculuklar gerçekleştirmişlerdir. Müsned müelliflerinden Ahmet b. Hanbel'in de dile getirdiği gibi "âlî isnadı elde etmek selef âlimlerinin sünneti olmuştur"<sup>380</sup> sözüyle bunu teyyit etmiştir.

Öte yandan Basralı muhaddisler de âlî isnâd elde etmek için ilmi yolculuklarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda Basralı muhaddis Ebû'l-Âliye: "Basra'da duyduğumuz rivâyetlerden tatmin olmaz, Medine'ye giderek rivâyeti ilk nakleden sahabîden bizzat duyduktan sonra o rivâyetler hakkında tatmin olurduk."<sup>381</sup> demiştir. Araştırma konumuz olan Ebû Kilâbe el-Cermi de işittiği bir hadisin sıhhatini araştırmak amacıyla Medine'ye gittiğini ve hadisi söyleyen ilk ağızdan işittikten sonra geri döndüğünü ve bu seyahati yalnızca bu hadis hakkında incelemelerde bulunmak amacıyla yaptığını söylemiştir.<sup>382</sup> Bununla birlikte Buhârî *Sahih*'inde, Ebû Kilâbe'den naklettiği 73 tane hadisten 71 tanesinin Ebû Kilâbe-sahabî - Hz. Peygamber, diğer 3 rivâyetin ise Ebû Kilâbe- tabiîn-Hz. Peygamber şeklinde tahriç etmiştir. Bununla birlikte Kütüb-i Sitte'nin diğer eserlerinde de bu durum görülmektedir. Bu da Ebû Kilâbe'nin Hz. Peygambere en kısa yoldan ulaşarak hadis rivâyetinde bulunduğunu göstermektedir.

### 2.3. Ebu Kilâbe ve İrsal

Bu konuya geçmeden önce irsal hakkında bilgi vermenin konunun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

#### 2.3.1. İrsâlin Tanımı, Ortaya Çıkışı ve Hükümü

Mürsel, "رسل" kökünün if'al babının ism-i mefulü olup lügatte "serbest bırakmak, salmak, göndermek" anlamına gelen "irsâl" masdarından türemiştir.

<sup>379</sup> Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 34.

<sup>380</sup> Küçük, "İsnad", XXIII, 157-158.

<sup>381</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 348

<sup>382</sup> el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, s. 144-145.

Mürsel'in terim anlamı ise “*İsnadında tabiînin sahâbenin ismini zikretmeden direkt Hz. Peygamber'den hadisi قال رسول الله* şeklinde rivâyette bulunmasıdır.” Bu bağlamda fukâha ise, Mürsel rivâyetler için “*isn adında inkita bulunan rivâyetler*” şeklindeki tanımı kullanmışlardır.<sup>383</sup> Hadis lafızlarının henüz kavramlaşmadığı hicri I. asırda senesinde kopukluk bulunan rivâyetler için kullanılan mürsel lafzının ilk defa hicri II. asrın son çeyreğinde vefat eden Yahyâ b. Saîd el-Kattân(ö.198\813) tarafından kullanıldığı bilinmektedir.<sup>384</sup>

Zayıf hadis çeşitlerinden kabul edilen irsalin, hicri II. asrın sonlarına doğru hadisçiler tarafından çokça kullanılan bir rivâyet çeşidi olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan muhaddislerin hadis rivâyetinde irsal yoluyla nakil yapmalarına sebebiyet veren birçok neden bulunmaktadır. Bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- Âli isnâd elde etme isteği
- Hadisi nakleden râvilerin çokluğu
- Sosyal ve siyasi zorlamaların bulunması
- İrsâl yoluyla hadis nakleden râvînin, rivâyetini aldığı hocasından yaşça büyük olması
- Râviler, Hz. Peygamber dönemine yakın yaşadıkları için birbirlerine olan güvenleri tam idi.
- Tabiîn döneminde, sağlam kabul edilen hadis cüzlerinden rivâyette bulunması
- İrsal yapan râvînin hocasından ilmi olarak üstün olması
- Hadis senesinde kendisiyle Hz. Peygamber arasındaki râvi sayısının hem az hem de bu sahabî râvilerin adil sıfatını taşıması gibi sebepler sıralanmaktadır.

Mürsel rivâyetlerin delil olup olmayacağı hakkında farklı görüşler mevcuttur. Delil sayılmayacağına ittifak edilen mürsellersi şöyle sıralayabiliriz.

<sup>383</sup> el-Alâî, , Ebû Said Selahaddîn Halîl b. Keykeldî, *Camiü't-Tahsil fi Ahkâmi'l-Merâsil*, (Thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefi), Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1986, ss. 23-25; Polat, Salahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDVY, Ankara 2010, ss. 61-65; Yücel, *Hadis Usûlü*, s.176.

<sup>384</sup> Örnekler için bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Thk. İbrâhîm Zeybâk-Adil Mürşîd), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût trz. C. II, s. 99; Polat, *Mürsel Hadisler*, s. 21-76.

1-İrsal yoluyla hadis rivâyet eden kişinin güvenilir olmaması

2-İrsal yoluyla hadis nakleden râvi sika olmakla birlikte zayıf kişilerden rivâyette bulunması

3-Nakledilen mürsel rivâyetin naslara aykırı olması<sup>385</sup>

Yukarıda zikrettiğimiz bu maddelerle birlikte mürselin hüccet oluşuyla ilgili ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilaflar üç grup altında toplanmaktadır. Bunları özetle şöyle sıralayabiliriz.

### **1-Mürsel rivâyetleri mutlak olarak delil kabul edenler**

Bu görüşü savunanlar Ebu Hanife (ö.150\767), Süfyan es- Sevri (Ö.161\777), Malik b. Enes (ö.179\789), İbn Kayyim el-Cevziye (ö.751\1350), İbn Kesir (ö.774\1372), Hanefî ve Maliki fukuhanın çoğunluğu mürsel rivayetleri mutlak olarak delil kabul etmişlerdir.<sup>386</sup>

### **2-Mürsel rivâyetleri mutlak olarak delil kabul etmeyenler**

Bu görüşü savunanlar Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Yahya b. Sait el-Kattan, Yahya b. Main (ö.233/847), Ahmet b. Hanbel (ö.241/855), Buhârî (ö.256/870), Müslim (ö.261/874), Ebû Hâtim er-Razî (ö.277/890), İbn Ebi Hâtim er-Razî (ö.327/938), Dârakutnî (ö.385/995), Hâkim en-Nisâbûrî (ö.405/1014), Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1070), İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1477) gibi âlimlerin yanı sıra hadisçilerin büyük çoğunluğu, Malikilerin bir bölümü, Şafiilerin cumhuru ve daha birçok âlim mürseli zayıf görüp hüccet kabul etmezler.<sup>387</sup>

### **2- Mürsel rivâyetleri bazı şartlar dâhilinde hüccet kabul edenler**

Bu görüşü savunanlar mürsel rivayetleri bazı şartlar dâhilinde kabul etmişlerdir. Bu şartlardan önemli olanlar şunlardır:

-Senetten düşen râvinin sahabi olduğu tespit edilirse,

-İrsal yapan kişi kibâru't tabiînden olursa,

-İrsal yapan ravi sadece sika kişilerden hadis nakleden biri ise,

<sup>385</sup> Ayrıca irsale sevk eden sebepler için bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, ss.78-82; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s. 156.

<sup>386</sup> Polat, *Mürsel Hadisler*, s. 117-118.

<sup>387</sup> Polat, *Mürsel Hadisler*, s. 129-130.

-İrsal yoluyla nakledilen rivâyet farklı tariklerle desteklenirse,

-Bir konuda mürselin dışında başka bir rivayet yoksa

Bu şartlar içerisinde değerlendirilen mürsel rivayetler makbul sayılmıştır.<sup>388</sup>

### 2.3.2. Ebû Kilâbe el-Cermî'nin İrsâl Yoluyla Rivâyette Bulunduğu

#### Râviler

Basralı tabiînlerden biri olan Ebû Kilâbe el-Cermî, irsal yapmakla itham olunmuştur. Bu ithamlarda bulunanlardan biri Zehebî'dir. O Ebû Kilâbe için Hz. Ömer'in dönemine yetişmemesine rağmen ondan hadis naklettiğini ve fazla irsal yaptığını söylemiştir.<sup>389</sup> Zehebî, örneğin Ebû Kilâbe Hz. Ömer ile Ebû Hüreyre'den hadis rivâyet etse, hadisi onlardan nakledeni bilmez<sup>390</sup> demiştir. Yine Zehebî, Ebû Kilâbe'nin Amr b. Ahtab'tan hadis işitmediğini ve buna rağmen ondan rivâyet ettiği hadisleri Amr b. Bucdan (ö. ?) aracılığıyla naklettiğini ve bu rivâyetlerin de mürsel olduğunu belirtmiştir.<sup>391</sup> Aynı şekilde Nu'man b. Beşir ve Muaviye'den aktarılan rivâyetlerin de mürsel olduğunu söylemiştir.<sup>392</sup> Zehebî Ebû Kilâbe'nin bir hadisi mürsel olarak naklettikten sonra o hadisi kimden aldığını bilmediğini belirtmiştir. Bu yönüyle öğrencisi Ali b. Zeyd gibi karşılaştığı herkesten hadis olarak daha sonra senetten düşürdüğünü söylemiştir.<sup>393</sup> İbn Sîrîn, Ebû Kilâbe'nin "güvenilir ve sâlih" olmasına karşılık hadis nakli konusunda sıkıntılı bir kişi olduğunu belirtmiştir.<sup>394</sup>

Ebû Kilâbe'nin Sevbân'dan da hadis işitmemesine rağmen kendisinden rivâyetleri bulunmaktadır.<sup>395</sup> Ali el-Medîni, Ebû Kilâbe'nin Hişâm b. Âmir ile Semure b. Cundeb'ten hadis işitmediğini söylemiştir.<sup>396</sup> Aynı şekilde İbn Hacer de, Hz. Ali ile İbn Ömer'den hadis işitmediğini belirtmiştir.<sup>397</sup> Ebû Hâtim de, Ebû Kilâbe'nin Numân'ı gördüğünü ancak ondan hadis işitip işitmediğini bilmediğini

<sup>388</sup> Geniş bilgi için bkz. Polat, *Mürsel Hadisler*, ss. 116-160.

<sup>389</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 472.

<sup>390</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 473.

<sup>391</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, C. V, s. 58; *el-Merâsil*, (Thk. Şükrüllâh b. Ni'metüllâh Kûçânî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1998, s. 109-110; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 543-544; el-Alâî, *Merâsil*, s. 211.

<sup>392</sup> İbn Ebî Hâtim, *Merâsil*, s. 110; el-Alâî, *el-Merâsil*, s. 211.

<sup>393</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 473.

<sup>394</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 545; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469.

<sup>395</sup> el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, C. XIV, s. 546; Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 471.

<sup>396</sup> İbn Ebî Hâtim, *Merâsil*, s. 109; el-Alâî, *el-Merâsil*, s. 211.

<sup>397</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, C. II, s. 340.

söylemektedir.<sup>398</sup> Ebû Hâtim, onun Zeyd b. Sâbit'i görmediğini; Amr b. Ahtab'tan ise hadis işitmediğini belirterek ikisinin arasında Amr b. Bucdân'ın olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Muâviye b. Ebi Sufyân'dan da hadis işitmemiştir. Ebû Zur'a, Ebû Kilâbe'nin Hz. Ali'den rivâyetlerinin mürsel olduğunu; Abdullâh b. Ömer'den ise bir şey işitmediğini ifade etmiştir.<sup>399</sup> İbn Ebi Hâtim, Ebû Kilâbe'nin Hz. Âişe ile İbn Ömer'den rivâyetlerinin mürsel olduğunu belirtmiştir.<sup>400</sup> Yahyâ b. Maîn ise onun Numân b. Beşîr'den rivâyetlerinin mürsel olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Ebû Hâtim de, Ebû Kilâbe'nin Numân'ı gördüğünü ancak ondan hadis işitip işitmediğini bilmediğini söylemektedir.<sup>401</sup> Hafız ez-Ziyâ'nın hattına göre onun Sa'lebe el-Haşenî'den semânın olmadığını; Hz. Âişe'den ise semânın bilinmediğini dile getirmiştir. Bu çerçevede el-Alâi ise şöyle demektedir, Ebû Kilâbe'nin Hz. Âişe'den rivâyet ettiği ve Müslim'de geçen rivâyetin kurallara uygun olduğunu; Sünen-i Ebi Dâvûd'da yer alan ve Hüzeyfe'den aldığı hadis, Tirmizî'nin Câmi'inde yer alan Sa'lebe ve İbn Abbâs rivâyetleri, Nesâî'nin Sünen'inde tahriç edilen Hz. Ömer, Ebû Hüreyre, Abdullâh b. Abbâs, Muâviye, Semure b. Cündeb ve Nu'mân b. Beşîr rivâyetleri ise mürsel rivâyetlerdir. Küttüb-i Sitte'de yer alan Mâlik b. Huveyris, Enes b. Mâlik ve Sâbit b. Dahâk'tan naklettiği rivâyetler ise muttasıldır.<sup>402</sup>

### 2.3.3. Ebû Kilâbe'ye Nispet Edilen Mürsel Rivâyetler:

Cerh ve ta'dil kitaplarında Ebû Kilâbe çokça mürsel hadis nakletmekle itham edilmektedir. Biz burada mürsel rivayetleri ele alan kaynağın tek örneği olan Ebû Dâvûd'un *Merâsil* adlı eserinden örnekler vererek Ebû Kilâbe tarikiyle gelen mürsel hadisleri zikredeceğiz.

#### Birinci Rivâyet:

حدثنا محمد بن قدامة بن أعين حدثنا إسماعيل بن إبراهيم عن الحجاج بن أبي عثمان حدثني أبو

رجاء مولى أبي قلابة عن أبي قلابة أن عمر بن عبد العزيز قال ما تقولون في القسامة فأضرب الناس قال ما

تقول يا أبا قلابة ونصيني للناس فذكر حديث العرنين قلت قد كان في هذا سنة من رسول الله - صلى الله

<sup>398</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsil*, s. 109-110; el-Alâi, *el-Merâsil*, s. 211.

<sup>399</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsil*, s. 110.

<sup>400</sup> İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, C. V, s. 58.

<sup>401</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsil*, s. 109-110; el-Alâi, *el-Merâsil*, s. 211.

<sup>402</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsil*, s. 110.

عليه وسلم - أن نفرًا من الأنصار تحدثوا عنده ذات ليلة ثم خرج أحدهم بين أيديهم ثم خرجوا بعد فإذا هم بصاحبهم يتسحط في الددم فرجعوا إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فقالوا يا رسول الله خرجنا من عندك وخرج صاحبنا بين أيدينا وخرجنا بعده فوجدناه يتسحط في الدم فخرج رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فقال من تتهمون أو من ترون أنه قتل صاحبكم قالوا نرى أن اليهود قتلته فدعا اليهود فقال أنتم قتلتم هذا قالوا لا قال أفترضون بنفل خمسين من اليهود إنهم ما قتلوه قالوا ما يبالون أن يقتلونا أجمعين ثم يحلفون قال فستحقون الدية وينفل منكم خمسون أنهم قتلوه فقالوا ما كنا لنحلف فوداه رسول الله - صلى الله عليه وسلم 403

“Kasâme hakkında ne dersiniz? İnsanlar sustu. Dedi ki: ya ebâ Kilâbe, insanlar bana Urayni'ler hadisini ulaştırdı, sen ne dersin; Ben de dedim ki: Bu hadisin Hz. Peygambere senedi vardır. Bir gece Ensar'dan birileri Hz. Peygamber ile konuşuyorlardı sonra onlardan birisi, daha sonra da diğerleri oradan ayrıldılar. Arkadaşlarını kana bulanmış şekilde buldular ve Hz. Peygamberin yanına döndüler. Dediler ki: Ya Rasûlullâh senin yanından önce arkadaşımız sonra biz ayrıldık ve arkadaşımızı kana bulanmış halde bulduk. Peygamber dedi ki: kimi suçluyorsunuz ya da arkadaşımızı öldüreni gördünüz mü? Arkadaşımızı yahudiler öldürdü diyerek yahudileri çağırdılar. Peygamber dedi ki: Siz bunu öldürdünüz, dediler ki: hayır, Peygamber dedi ki: öyleyse onu öldürmediklerine dair elli Yahudi'ye yemin ettirelim mi? Dediler ki: Hepimizi öldürseler de bu işle alakamız yoktur deyip yemin ettiler. O zaman siz diyete müstahaksınız ve sizden elli kişi onu Yahudilerin öldürdüğüne dair yemin edecek. Dediler ki: yemin etmeyeceğiz. Bundan dolayı diyeti peygamber ödedi.”

Buradaki riyayette Ebu Kilâbe Hz. Peygamber zamanında meydana gelen olayı herhangi bir isim zikretmeden ıstılah anlamındaki irsal yoluyla nakletmiştir. Ebu Davûd'un mürsel olarak tahriç ettiği Ebû Kilâbe'nin bu rivâyetini Buhârî de eserine almıştır.<sup>404</sup> Müslim ise, Kitâbul Kasâme'de<sup>405</sup> Yahyâ b. Yahyâ et-

<sup>403</sup> Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Kitabu'l-Merâsil*, (Thk. Abdullâh b. Mesâid ez-Zehrânî), Dâru'l-Samî'î, Medine trz., s. 345-346.

<sup>404</sup> Buhârî, Diyât, 21 (C. VI, s. 2528-2530).



Temîmî'den naklettiği rivayeti ile birlikte Ebû Kilâbe'nin üç farklı rivayetini mutaba'at olarak eserinde zikretmiştir. Aynı şekilde Ebû Dâvûd'un *Merâsil*'inde naklettiği rivâyeti de zikretmiştir. Hatta rivâyetin bitişinde mecliste bulunan Anbese b. Saîd b. el-As'ın (ö.100) "Sübhanallah" diyerek şaşkınlığını belirtmesi üzerine Ebû Kilâbe Anbese'ye beni itham mı ediyorsun demesi üzerine 'Anbese, hayır diyerek Enes b. Mâlik'in de aynı şekilde hadisi naklettiğini söyledi ve mecliste bulunan insanlara "Bu Ebû Kilâbe ve benzeri kişiler aranızda olduğu sürece üzerinizde hayır eksilmez" diyerek onu övdüğü belirtilmektedir.<sup>406</sup>

### İkinci Rivâyet:

حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا وهيب عن أيوب عن أبي قلابة أن ناسا من أصحاب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قدموا يثنون على صاحب لهم خيرا قالوا ما رأينا مثل فلان قط ما كان في مسير إلا كان في قراءة ولا كان في منزل إلا كان في صلاة قال فمن كان يكفيه صنعتته حتى ذكر ومن كان يعلف جملة أو دابته قالوا نحن قال فكلكم خير منه <sup>407</sup>

"Hz. Peygamberin ashabından bazı insanlar peygambere, sahabeden birini övmek için gittiler. Dediler ki: Onun dengi kimse yoktur, yürüdüğünde Kur'an kıraâtı ile yürür, evinde ise sürekli namaz kılar. Peygamber dedi ki: kimin malı kendine yeter? Hatta şunu da zikretti: kim devesinin veya hayvanının yemini verir? Dediler ki: biz, dedi ki: öyleyse hepiniz ondan daha hayırlısınız."

Burada Ebu Kilâbe Hz. Peygamber'in sahabilerinden aldığı rivayeti isim zikretmeden nakletmiştir. Bu sahabiler bilinmediğinden rivayet mürsel olarak kabul edilmiştir. Bu rivayet için hadis usulü kaidelerini esas aldığımızda Mürsel rivayet olduğu görülmektedir. Ebu Davut'un *Merâsil*'inin muhakkiki Abdullâh b. Mesâid ez-Zehrânî'ye göre bu mürsel rivâyetin senedi sahihtir. Ayrıca Mamer b. Raşid, Ebû Kilâbe'nin bu rivâyetini *Cami*'sinde mana bakımından tahric etmiştir.<sup>408</sup>

### Üçüncü Rivâyet:

<sup>405</sup> Kasâme: Fâili meçhul cinayetlerde malî ve cezaî sorumluluğu tesbit etmek amacıyla katlin gerçekleştiği bölge insanların ya da maktulün akrabalarının yemin etme usulü anlamında kullanılan fıkıh terimidir. Geniş bilgi için bkz. Bardakoğlu, Ali, "Kasâme" *DİA*, Ankara, 2001, C. XIV, s. 528.

<sup>406</sup> Bkz. Müslim, *Kasâme*, 2 (C. III, s. 1296-1298).

<sup>407</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 376.

<sup>408</sup> Hemâm, *Musannef*, C. XI, s. 244-245 ( Hadis no: 20442).

حدثنا عمر بن هشام القبطي ، حدثنا ابن داود ، عن حسن يعني ابن صالح ، عن سفيان الثوري ،  
عن خالد ، عن أبي قلابة ، قال : « جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم المدبر من الثلث <sup>409</sup>

“Rasulullah: Müdebber”i (efendisi ölünce azat olacak köle) terekenin üçte biri kıldı.”

Buradaki riyalette Hz. Peygamber dönemini idrak edemeyen Ebu Kilâbe ‘nin onun döneminde meydana gelen olayı herhangi bir isim zikretmeden ıstılah anlamındaki irsal yoluyla nakletmiştir. Bu hadisi İbn Mâce eserinde tahriç ederken; Darimî ise iki yerde tahriç etmiştir. Münekkidler İbn Mâce ve Darimî’nin bir rivâyetini zayıf kabul ederken, Darimî’nin tahriç ettiği diğer rivâyetin ise hasen olduğunu belirtmişlerdir.<sup>410</sup> Ayrıca Abdurezzâk b. Hemâm eserinde bu rivâyetin dört farklı senedini mevkuf olarak tahriç etmiştir.<sup>411</sup>

#### **Dördüncü Rivâyet:**

حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنِ مَعْمَرٍ، عَنِ أَيُّوبَ، عَنِ أَبِي قَلَابَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَزَالُ فِي أُمَّتِي شَيْعَةٌ، لَا يَدْعُونَ اللَّهَ بِشَيْءٍ إِلَّا اسْتَجَابَ لَهُمْ، بِهِمْ تُنْصَرُونَ وَبِهِمْ تُمَطَّرُونَ»، وَحَسِبْتُ أَنَّهُ قَالَ: وَبِهِمْ يُدْفَعُ عَنْكُمْ <sup>412</sup>

“Rasulullah buyurdu ki: Ümmetimden bir guruh vardır ki, herhangi bir şey için dua ettiklerinde duaları kabul edilir, onlara yardım edilir, onların hürmetine yağmur yağdırılır. Zannettim ki, Rasulullah: “onlardan dolayı belalar sizden defedilecektir” diyecek.”

Buradaki riyalette Ebu Kilâbe sahabeyi atlayarak Hz. Peygamber’den hadis naklettiğinden ıstılah anlamındaki irsal yoluyla rivayette bulunmuştur.

Bu rivâyet Ma‘mer’ b. Raşid’in camisinde şu şekilde geçiyor:

<sup>409</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 409-410.

<sup>410</sup> Bkz. İbn Mâce, *İtk*, 1 (C. II, s. 840).

<sup>411</sup> Bkz. Hemâm, *Musannef*, C. IX, s. 137-138 (Hds. no: 16651-2-3-4).

<sup>412</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 378-379.

أخبرنا عبد الرزاق عن معمر عن أيوب عن أبي قلابة قال قال النبي صلى الله عليه و سلم لا يزال في امتي سبعة لا يدعون الله في شيء إلا استجاب لهم بهم تنصرون وبهم تمطرون قال وحسبت أنه قال وبهم يدفع عنكم<sup>413</sup>

Burada da aynı şekilde ıstılah anlamındaki irsal yoluyla nakledilmiştir. Ayrıca Abdullah b. Mübârek bu rivâyeti Mamer b. Raşid'in tahriç ettiği şekilde eserine almıştır.<sup>414</sup>

#### Beşinci Rivâyet:

حدثنا هناد عن ابن المبارك عن خالد عن أبي قلابة أن رجلا من بني عذرة أعتق عبده في مرضه لم يكن له مال غيره فأمره رسول الله - صلى الله عليه وسلم أن يسعى في الثلثين<sup>415</sup>

“Ben-i Uzra kabilesinden bir adam, hasta iken tek malı olan kölesini azat etti. Hz. Peygamber üçte ikisi kadar çalışmasını emretti. (Yani kölenin müdebber olarak azat edilmesini istemiştir.)”

Buradaki rivayette Ebu Kilâbe Hz. Peygamber döneminde meydana gelen bir olayı görmeden naklettiğinden dolayı hadis mürsel kabul edilmiştir. *Merâsil*'in Muhakkik'i bu mürsel rivâyetin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Abdurrezâk b. Hemâm da bu rivâyete şahid olan Ebû Kilâbe'nin iki hadisini eserinde tahriç etmiştir.<sup>416</sup>

#### Altıncı Rivâyet:

حدثنا عثمان بن أبي شيبة حدثنا هشيم أنا خالد عن أبي قلابة عن رجل من بني عذرة أن رجلا منهم أعتق عبدا له عند موته فذكر معناه<sup>417</sup>

“Ben-i Uzra kabilesinden bir adam ölüm esnasında kölesini azat etti. Manasını zikretti. ( Hadisi manen zikretti)”

<sup>413</sup> Hemâm, *Musannef*, C. XI, s. 250 ( Hadis no: 20457).

<sup>414</sup> Bkz. İbn Mübârek, Ebû Abdurrahmân Abdullâh, *el-Cihâd li İbn Mübârek*, Thk. Nezîh Hammâd, Dâru'l-Tunusiyye, Tunus 1972, s. 172.

<sup>415</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 410.

<sup>416</sup> Hemâm, *Musannef*, C. IX, s. 138 ( Hadis no: 16657-58); Muhakkik'in 6 nolu dipnotu için bkz. Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 410.

<sup>417</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 409-411.

Burada rivayet munkatı anlamında kullanılmıştır. Eserin müellifi Ebû Dâvûd, bu rivâyetin bir üsteki rivâyetin aynısı olduğunu belirtmiştir. Eserin Muhakkik'i de bu rivâyetin diğer rivâyete şahid olduğunu belirtmiştir.<sup>418</sup>

#### Yedinci Rivâyet:

حدثنا عثمان بن أبي شيبة ، عن عبد الله بن المبارك ، وقرأته ، على سعيد بن يعقوب عن ابن مبارك ، عن معمر ، عن أيوب ، عن أبي قلابة ، أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : « لا تضاروا في الحفر » ، زاد سعيد وذلك أن « يحفر الرجل إلى جنب الرجل ليذهب بمائه<sup>419</sup>

“Peygamberimiz dedi ki: Çukur konusunda birbirinize zarar vermeyin. Said şunu ekledi: Zarar, bir kimsenin başka birinin kuyusuna yakınında çukur kazar ve suyunu yok ederse gerçekleşir.”

Burada Ebu Kilâbe sahabiyi düşürerek hadisi Hz. Peygamber'den mürsel olarak nakletmiştir. *Merâsil*'in muhakkiki, bu rivâyetin senedinin sahih olduğunu belirtmiştir.<sup>420</sup> Bu rivâyeti Beyhakî *Sünenü 'l-Kübrâ*'da tahriç etmiştir.<sup>421</sup>

#### Sekizinci Rivâyet:

حدثنا محمد بن عُبَيْد حدثنا حماد عن أيوب عن أبي قلابة أن عمر مر بقوم من اليهود فسمعهم يذكرون دعاء من التوراة فانتسخه ثم جاء به الى النبي - صلى الله عليه وسلم - فجعل يقرؤه وجعل وجه رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يغير فقال رجل يا ابن الخطاب ألا ترى ما في وجه رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فوضع عمر الكتاب فقال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - إن الله عز وجل بعثني خاتما وأعطيت جوامع الكلم وخواتمه واختصر لي الحديث اختصارا فلا يلهينكم المتهوكون فقلت لأبي قلابة ما المتهوكون قال المتحIRON<sup>422</sup>

<sup>418</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 411; Ayrıca Muhakkik'in 4 nolu dipnotu için bkz..

<sup>419</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 452.

<sup>420</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 452.

<sup>421</sup> Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Sünenü 'l-Kübrâ*, (Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ), I-XI, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, C. VI, s. 285 (Hadis no: 11874).

<sup>422</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 488.

“Ömer (r.a) Yahudi bir kavme uğradı, onların Tevrat’tan dualar okuduğunu işitti, okunan duaları yazdı ve Hz. Peygambere gelerek okumaya başladı, okudukça Hz. Peygamberin yüz ifadesi değişmeye başladı. Adamın biri; Ya İbn-i Hattâb, Rasulullah’ın yüz ifadesinin değiştiğini görmez misin? Ömer kitabı bıraktı. Rasûlullâh dedi ki: Allah beni son peygamber olarak gönderdi. Bana “*cevâmi‘u’l-kelim*” (Hz. Peygamber’in veciz sözlerini ve kendisinin veciz konuşma özelliğini ifade eden bir tabir) ve sözlerin sonuncusu verildi ve söz bende ihtisar oldu. Mütevehhik olanlar sizi aldatmasın. Ebu Kılâbe’ye mütevehhik nedir diye sordum. Dedi ki: şaşırılmış olanlardır.”

Buradaki riyayette Hz. Ömer zamanına yetişemeyen Ebu Kılâbe ‘nin aradaki raviyi düşürerek direk olarak kendisinden rivayette bulunmuştur. Bu ise mürselden ziyade munkatı rivayet anlamındadır. *Merâsil*’in muhakkiki bu rivâyetin mürsel olup senedinin sahih olduğunu belirtmiştir.<sup>423</sup>

Abdurrezâk b. Hemâm bu rivâyeti aynı manada ancak farklı bir sened ve metinle eserine almıştır.<sup>424</sup> Ayrıca bu rivâyeti Beyhâkî “*Şu‘abi’l-imân*” adlı eserinde Abdurrezâk b. Hemâm tarikiyle nakletmiştir. Eserin muhakkiki bu mürsel rivâyetin senedinde yer alan ricâlin sika olduğunu ifade etmiştir.<sup>425</sup>

### Değerlendirme

Ebû Dâvûd’un *Merâsil*’inde yer alan Ebû Kılâbe’nin tarikiyle gelen bu rivâyetler mürsel olarak kabul edilmektedir. Bu rivâyetleri tetkik ettiğimizde altı tanesinin ıstılah anlamındaki irsal olduğunu geri kalanların ise munkatı oldukları görülmektedir. Bununla birlikte daha sonraki dönemlerde mürsel rivâyetler konusunda eser telif eden diğer müelliflerin de irsal kavramını munkatı anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Örneğin el-Alâî, Ebû Kılâbe’nin bazı sahabîlerden naklettiği rivâyetleri için mürsel kavramını kullanırken diğer bazı sahabîlerden aktardığı rivâyetler içinse “muttasıl” sözcüğünü kullanmıştır.<sup>426</sup> Bu da el-Alâî’nin mürsel sözcüğünü muttasılın zıddı olan munkatı anlamında kullandığını göstermektedir. Benzer şekilde Ebû Dâvûd da *Merâsil*’inde tahric ettiği rivâyetlerin

<sup>423</sup> Bkz.5 nolu dipnot Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 488.

<sup>424</sup> Rivayet için bkz, Hemâm, C. VI, s. 112-113 (Hadis no: 10163).

<sup>425</sup> Beyhakî, *el-Câmi‘u’s-Şu‘abi’l-imân*, Thk. Abdul‘ali Abdulhumejd Hâmid, I-IX, Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd 2003, C. VII, s. 171 (Hadis no: 4837).

<sup>426</sup> Bu çeşit kullanımlar için bkz. el-Alâî, *Merâsil*, s. 211.

bir kısmı ıstilah anlamındaki mürsel iken diğerleride munkatı anlamında kullandığı görülmektedir.<sup>427</sup> Nitekim Ebû Kilâbe'nin mürsel olarak itham edilen rivâyetlerinin bazıları Hz. Peygamber'den ıstilah anlamındaki irsal yoluyla nakledildiği, diğer kısmının ise sahâbilerden sema olmadan aktardığı rivâyetlerdir.<sup>428</sup>

Öte yandan isnadın yaygın olarak kabul edilmesi âlimlerin ittifakıyla hicrî II. asırda olduğu kabul edilmektedir.<sup>429</sup> Bundan olmalı ki ilk dönemlerde irsal yoluyla hadis aktarılması bir sorun teşkil etmiyordu. Dolayısıyla Ebû Kilâbe'nin yaşadığı I. ve II. asrın hemen başlarında isnadın tam oturmadığını, senedlerde ittisal şartının aranmadığını ve irsal yoluyla hadis nakletmenin cerh sebeplerinden sayılmadığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede Ebu Dâvût es-Sicistânî (ö. 275/889); İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Süfyan es-Sevri (ö. 161/778) gibi âlimlerin irsal yoluyla nakledilen hadisleri delil olarak kullandıklarını ancak İmamı Şafi (ö. 204/820)'nin mürsel rivayetleri tenkid etmesiyle birlikte kendisinin ve müntesiplerinin mürsel rivayetleri kullanmamaya başladıklarını ifade etmiştir. Yine Ebu Dâvût, mürsel rivayetlerin muttasıl hadislerle çelişmedikçe ve o konuda müsned bir rivayet bulunmadıkça mürsel rivayetlerle beraber ihticâc olarak kullanılabileceğini ifade etmiştir.<sup>430</sup>

Kanaatimizce Ebû Kilâbe'nin muhaddis münekkidler tarafından sika kabul edilmesi, yaşadığı I. asırda tahammül ve eda sığalarının ıstilahlaşmaması ve onun irsal yoluyla aktarılan rivâyetlerinin başka muteber hadis kaynaklarından tahriç edilmesinden hareketle, Ebû Kilâbe vasıtasıyla gelen mürsellerin sıkıntılı olmadığı söylenilebilir.

#### **2.4. EBU KİLÂBE EL-CERMÎ VE TEDLİS**

Konunun daha iyi kavranılması açısından tedlis hakkında bilgi vermenin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

<sup>427</sup> Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 378-452; Ebû Dâvûd, *Hâtim*, 8 (VI, 291).

<sup>428</sup> Bkz. Ebû Dâvûd, *el-Merâsil*, s. 378-452; İbn Ebî Hâtim, *Merâsil*, s. 109-110; el-Alâî, *Merâsil*, s. 211.

<sup>429</sup> Yücel, *Hadis tarihi*, s.38-39.

<sup>430</sup> Ebû Dâvûd, *Risâletü Ebî Dâvûd ila Ehli Mekke*, (Thk. Muhammed b. Lutfî es-Sebbâğ), el-Mekteb'ül-İslâmî, Beyrût 1997, ss. 64-66.

#### 2.4.1. Tedlîsin Tanımı, Ortaya çıkışı ve Hükümü

Tedlîs, “دلس” kökünden geldiği zaman “zulmet, karanlık; “دلس” tef’îl babından geldiğinde ise “ışın ayıbını/kusurunu gizlemek, örtmek” anlamında kullanılmaktadır.<sup>431</sup> Tedlîsin terim anlamı konusunda birbirinden bağımsız birçok tanım bulunmaktadır. Fakat yapılan tanımlardan ilki İmâm-ı Şâfiî’ye nispet edilmektedir. Onun ahad haberin delil sayılması için ön gördüğü şartlardan biri de, “karşılaştığı şahıslardan işitmediği rivâyetleri nakleden ve Hz. Peygamber’den güvenilir kişiler vasıtasıyla aktarılan hadislerin aksine rivâyette bulunan bir müdellis olmamalıdır”<sup>432</sup> şeklinde belirtmiştir. İmâm-ı Şâfiî’nin bu ifadesiyle birlikte günümüzde tercih edilen; “Bir râvînin karşılaşıp hadis sema etmediği yâ da muasırı olup görüşmediği veya daha önce hadis işittiği hocasından, duymadığı bir rivâyeti duymuş gibi yaparak hadis nakletmesidir.” Şeklindeki genel tanımdır.<sup>433</sup> Tedlîsin kendi içerisinde birçok çeşidi bulunmaktadır.<sup>434</sup> Âlimler tarafından kabulü veya reddi yönünden müdelles rivâyetler hakkında farklı görüşler serdedilmiştir.<sup>435</sup>

Diğer yandan müdellisi tedlîs yapmaya yönelten birçok sebep bulunmaktadır. Bunlardan bazıları yukarıda değindiğimiz irsale yönelten nedenlerle aynıdır. Muhaddisleri hadis rivâyetinde tedlis yoluyla nakil yapmalarına sebep olan etkenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

-Âli isnâd elde etme isteği

-Rivâyetleri sahih göstermek için

-Edâ sigalarının kullanımına önem verilmemesi

-Tedlis yoluyla hadis nakleden râvînin, rivâyetini aldığı hocasından yaşça büyük olması

<sup>431</sup> Dümeynî, Misfir bin Ğurmullah, *et-Tedlîsü fi’l-Hadis Hakikatuhû ve Akamuhû ve Ahkamuhû ve Meratibuhû ve’l-Mevsûfûne bih*, y.y, Riyâd, 1992, s. 35-36; Özdemir, *Tedlis Değerlendirmelerinde Usûl, İlâhiyât*, Ankara, 2014, s. 26.

<sup>432</sup> eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, (Çev. İbrahim Çalışkan-Abdulkadir Şener), TDVY, Ankara 2012, *er-Risâle*, 205-206.

<sup>433</sup> Tedlis’in terim manası için bkz. el-İrâkî, Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zur’a Zeynuddîn, *Kitâbü’l-Müdellesîn*, Thk. Re’fet Fevzî Abdülmuttalîb-Nâfîz Hüseyin Hammâd, Dâru’l-Vefâ, y.y. 1995, s. 5-6.

<sup>434</sup> Tedlîs çeşitleri hususunda geniş bilgi için bkz. el-İrâkî, *el-Müdellesîn*, ss. 6-8; Erul, Bünyamin, “Tedlîs”, *DİA*, Ankara 2011, XL, 263.

<sup>435</sup> Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, ss. 313-316; el-İrâkî, *el-Müdellesîn*, ss. 8-11.

- Hadis kavramlarının tam olarak yaygınlaşmaması
- Rivâyet bakımından şeyhin zayıf olması
- Rivâyet alınan hocanın uzun ömürlü olması
- Kendisinden çokça hadis naklettiği hocasını gizlemek istemesi
- Hocalarını koruma isteği
- Hadis naklettiği hocalarının sayılarını artırma arzusu
- Rihle yaptığı izleniminin verilmesi
- Rivâyet konusunda fazla bilgiye sahip olduğunu gösterme isteği
- Kitabet vasıtasıyla hadis nakledilmenin tenkid edilmesi
- İtikadî, sosyal ve siyasi gibi nedenlerin olması
- Tefennün (hocanın farklı künyelerle zikredilmesi) amaçlı yapılması.<sup>436</sup>

Bununla birlikte âlimler müdellislerin rivâyetlerinin kabulü için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar özetle şunlardır:

-Sika olan hocalardan tedlis yapan râvilerin rivâyetleri makbul sayılmış; zayıf müdellislerden nakledilen rivâyetler kabul edilmemiştir.

-Nadir tedlis yapanların rivâyetleri kabul edilmiştir.

-Bazı âlimlere göre çokça tedlis yapan râvilerin rivâyetlerinin kabulü ve reddi için iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüşe göre bu şekilde itham edilen müdellislerin “haddesena, ahberena ve semi'tu” şeklindeki eda sigalarıyla naklettikleri rivâyetleri makbul sayılmıştır. İkinci görüş ise “an” ve “kâle” gibi ihtimal bildiren eda sigalarıyla nakledilen rivâyetlerin ise kabul edilmeyeceğini ifade etmişlerdir. Bazı âlimler de çokça tedlis yapan râvilerin rivâyetlerini red etmişlerdir. Yapılan tedlisin çeşidine göre farklı görüşler vardır.<sup>437</sup>

<sup>436</sup> Geniş bilgi için bkz. Dumeynî, *et-Tedlîs*, ss. 83-93; Özdemir, *Tedlîs*, ss. 42-73; Çelik, *Basra'da Hadis İlmî*, ss. 169-170.

<sup>437</sup> Müdelles hadislerin kabulü ve reddi hususu için bkz. Özdemir, *Tedlîs*, ss. 244-258.



#### 2.4.2. Ebû Kilâbe el-Cermî'ye Tedlîs Konusunda Yapılan İthamlar

İbn Ebi Hatim, her ne kadar Ebû Kilâbe'nin tedlîs yapmadığını beyan etse de<sup>438</sup> tetkik ettiğimiz kaynaklarda onun tedlîs yoluyla hadis naklettiği zikredilmektedir.<sup>439</sup> Bu bağlamda İbn Hacer “*Tabakâtü'l-Müde'llisîn*” adlı eserinde onu, nadir tedlîs yapanların adlarının geçtiği birinci mertebede saymıştır.<sup>440</sup> Yine müde'llis râviler hususunda eser telif eden Halebi,<sup>441</sup> Zeynuddîn el-İrakî<sup>442</sup> ve Ebû Saîd el-Alâî de onu tedlîs yoluyla hadis nakleden muhaddisler içerisinde zikretmişlerdir.<sup>443</sup> Bu hususta Zehebî de Ebû Kilâbe'nin meşhur ve sika râvilerden olduğunu beyan ettikten sonra Ebû Kilâbe'nin elde ettiği suhulardan ve görüştüğü ya da görüşmediği kişilerden tedlîs yoluyla rivâyette bulunduğunu ileri sürmüştür.<sup>444</sup> Yine bir başka rivâyette Zehebî, İbn Ebi Hâtîm'in Ebû Kilâbe'nin tedlîs yapmadığını belirten sözünü aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Ebû Kilâbe, Hasan el-Basrî'nin tedlîs rivâyetlerinin aksine örneğin Hz. Ömer ve Ebû Hureyre'den mürsel olarak hadis naklettiğini ancak daha sonra hangi hadisi kimlerden ahz ettiğini hatırlamadığını” ileri sürmüştür. Bununla birlikte Ebû Kilâbe'nin her önüne gelen kişiden hadis naklettiğini ve daha sonra Ali b. Zeyd gibi zayıf kişileri isnattan düşürerek rivâyette bulunduğunu ileri sürmüştür.<sup>445</sup> Bu da düşen râvilerin zayıf olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere İbn Ebi Hatim, Ebû Kilâbe'nin tedlîs yapmadığını beyan ettiğini<sup>446</sup> zikretmiştik. Bu çerçevede çağdaş muhaddislerden olan ve tedlîs konusunda çalışmaları bulunan Misfir b. Ğurmullah Dümeyni, İbn Hacer'in İbn Ebi Hâtîm'in sözünü dayanarak tedlisin kabulü için likayı şart koştuğunu ve muasaratı yeterli görmediğini; Zehebî'nin ise, râvinin muassır olmadığı veya hadis işlemediği kişilerden naklettikleri rivayetleri tedlis olarak ismlendirdiğini ifade

<sup>438</sup> İbn Ebi Hâtîm, *el-Cerh*, C. V, s. 58; İbn Hacer, *Tehzîb*, C. II, s. 340.

<sup>439</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 469; İbn Hacer, *Ta'rifü Ehli't-Takdîs bi'l-Meratibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*, (Thk. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Mektebetü'l-Menâr, Ammân 1983, s. 21.

<sup>440</sup> İbn Hacer, *et-Tedlîs*, 21; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s. 171.

<sup>441</sup> el-Halebî, Sıbt İbn el-'Acemî eş-Şâfî (İbrahim b. Muhammed b. Halil el-Halebî), *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müde'llisîn*, (Thk. Yahyâ Şefîk), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, s. 65; Dümeynî, *et-Tedlîs*, s. 206.

<sup>442</sup> el-İrakî, *el-Müde'llisîn*, s. 108.

<sup>443</sup> el-Alâî, *Merâsil*, s. 112

<sup>444</sup> Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (Thk. Alî Muhammed el-Becâvî), I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1963, C. II, s. 425-426; el-Alâî, *el-Merâsil*, s. 112; Çelik, *Basra'da Hadis İlmi*, s. 171.

<sup>445</sup> Zehebî, *Siyer*, C. IV, s. 473; Dümeynî, *et-Tedlîs*, s. 206.

<sup>446</sup> İbn Ebi Hâtîm, *el-Cerh*, C. V, s. 58; İbn Hacer, *Tehzîb*, C. II, s. 340.

etmiştir. Örneğin Zehebî, Ebû Kilâbe'nin idrak (zamanına yetişmediği) edemediği Hz. Ömer<sup>447</sup> ile hadis işitmediği Hişâm b. Âmir'den<sup>448</sup> naklettiği rivâyetlerini tedlis kabul ettiğini belirtmiştir. Bunun aksine Zehebî dışındaki âlimlerin ise bu tür rivâyetleri mürsel kabul ettiğini dile getirmiştir. Doğru olanın da bu olduğunu belirtmiş ve Zehebî'nin tedlisi bu şekilde isimlendirilmesinin tartışmalı olduğunu ileri sürmüştür. Burda ise İbn Ebi Hâtim'in Ebû Kilâbe hakkındaki görüşünde isabet ettiği, Zehebî'nin ise yanıldığı söylenebilir.<sup>449</sup>

Yukarda serdettiğimiz bilgilerle beraber ilk dönemlerde müdelles ile mürsel kavramlarının aynı anlamda kullanıldığına müşahede etmekteyiz. Söz gelimi bazı kaynaklarda tedlis yapmakla itham edilen bir râvi, başka bir kaynakta ise mürsil olarak ismi zikredilebilmektedir. Öte yandan tedlisin siyasi, sosyal, mezhepsel ve kültürel gibi birçok nedenden dolayı yapıldığı söylenebilir. Bununla birlikte tahammül ve eda sigalarının ıstılahlaşmadığı zaman dilimlerinde başvuru tedlis uygulamaları ile bu kuralların ıstılahlaştığı dönemlerde yapılan uygulamalar arasında farklı nedenler bulunmaktadır. Ayrıca isnadın henüz tam olarak uygulanmadığı

<sup>447</sup> Örneğin Ebu Kilâbe'nin Hz. Ömer'den naklettiği ve Abdurrezzak b. Hemâm'ın eserine aldığı bu rivayet Zehebi tarafından tedlis olarak adedilmiştir. Bkz. Hemâm, *Musannef*, C. I, s. 36-37 (Hadis no: 118)

عبد الرزاق عن معمر عن خالد الحذاء عن أبي قلابة أن عمر بن الخطاب رأى رجلا يصلي وقد ترك من رجله موضع ظفرة فأمره أن يعيد الوضوء والصلاة

Beyhakî'nin eserine aldığı aşağıdaki rivayet için müdelles yerine munkatı olarak nitelemiştir. Bkz. el-Beyhakî, *Sünenü Kübrâ*, C. VI, s. 162 (Hadis no: 11530)

أَخْبَرَنَا أَبُو حَارِمٍ الْحَافِظُ، أَنبَأَ أَبُو الْفَضْلِ بْنُ خَمِيرٍ، أَنبَأَ أَحْمَدُ بْنُ نَجْدَةَ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ثنا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: " فِي عَيْنِ الدَّائِيَةِ رُبْعٌ تَمَيَّهَا " وَهَذَا مُنْقَطِعٌ

<sup>448</sup> Örneğin Ebu Kilâbe'nin Hişâm b. Âmir'den naklettiği ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tahrîç ettiği bu rivayeti Zehebi tedlis kabul etmektedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ رَأْسَ الدَّجَالِ مِنْ وَرَائِهِ حُبْكٌ، حُبْكٌ، فَمَنْ قَالَ: أَنْتَ رَبِّي، افْتِنَ، وَمَنْ قَالَ: كَذَّبْتَ، رَبِّي اللَّهُ، عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ، فَلَا يَضُرُّهُ - أَوْ قَالَ: فَلَا فِتْنَةَ عَلَيْهِ

*Müsned*'in Muhakkik'i Şuayb el-Arnâvût, Ebu Kilâbe'nin Hişâm b. Âmir'den hadis işitmediğinden rivayetin inkitadan dolayı zayıf olduğunu, senette yer alan ravilerin hepsinin ise sika olduğunu belirtmiştir. Yine bu rivayeti aynı senette eserinde tahrîç eden Hâkim en-Neysâbüri ise bu rivayetin Buhârî ve Müslim'in şartlarına göre sahih olmakla birlikte eserlerine almadıklarını belirtmiştir. Ayrıca bu rivayeti Ma'mer b. Râşit'te eserine almıştır. Rivayet için bkz. Hemâm, *Musannef*, C. XI, s. 250 ( Hadis no: 20457); Hanbel, *Müsned*, C. XXVI, s. 191 (Hadis no: 16260); Neysâbüri, Ebû Abdillâh Hâkim, *Müstedrekü Ale's-Sahihayn*, (Thk. Yusûf Abdurrahmân el-Mar'âşlî), I-IV, Daru'l-Ma'rife, Beyrût trz, C. IV, s. 508 (Hadis no: 8551)

<sup>449</sup> Dumeynî, *et-Tedlis*, s. 206-207.

süreçlerde râvilerin hadis aldıkları hocalarının isimlerini isnadı kısa tutmaları amacıyla zikretmemeleri ile isnadın yaygın olarak uygulandığı ve hadisin olmazsa olmazı kabul edildiği dönemdeki durumun aynı kabul edilmemesi gerekir. Bu bağlamda onun yaşadığı zaman aralığında isnadın tam yaygınlaşmaması, tahammül ve eda sigalarının birbirinden ayırıcı olarak kullanılmaması gibi nedenlerden ötürü Ebû Kilâbe'nin bu şekilde rivâyette bulunulmasında bir beis görmediğini söyleyebiliriz. Ayrıca sonraki başlıkta değineceğimiz üzere daha önceden duyduğu bir rivâyeti te'yid etmek amacıyla Medine'ye rihle gerçekleştirmesi onun tahdis ettiği rivâyetler hususundaki hassasiyetini göstermektedir. Bununla birlikte şayet Ebû Kilâbe'nin ıstılâhî anlamındaki tedlis yaptığını kabul etsek, o zaman Kütüb-i Sitte'de, özellikle de İmâm Buhârî ve İmâm Müslim'in *Sahih*'lerinde yer alan ve "an" eda sigasıyla nakledilen rivâyetlerinin zayıf kabul edilmesi gerekir. Bu ise münekkid muhaddislerin kahir ekseriyeti tarafından rivayetleri sahih kabul edilen Buhârî ve Müslim'in eserlerindeki rivâyetlerin zayıf olarak itham edilmesine yol açar.

## 2.5. Rivâyetleri

Hadis eserlerini tetkik ettiğimizde Ebû Kilâbe kanalıyla nakledilen birçok rivâyetin tahriç edildiğini müşahede etmekteyiz. Kütüb-i Sitte âlimleri dışında Ma'mer b. Raşid *Câmi*'sinde 43, Abdurrazzak *Musannef*'inde 226, İbn Huzayme *Sahih*'inde 38, İbn Ebî Şeybe *Musannef*'inde 262, İbn Hîbbân *Müstedrek*'inde 80, Hâkim en-Nîsâbûrî *Müstedrek*'inde 42, Ahmet b. Hanbel *Müsned*'de 210, Ebû Dâvûd et-Tayâlisi *Müsned*'de 27, Darîmî de *Sünen*'inde 47 tane ondan gelen rivâyeti tahriç etmişlerdir. Bununla birlikte hadis literatürünün en sağlamı kabul edilen Kütüb-i Sitte eserleri içerisinde tespit ettiğimiz kadarıyla Buhârî'nin *Sahih*'inde 73, Müslim'in *Sahih*'inde 51, Tirmizî'nin *Câmi*'inde 40, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde 47, Nesâî'nin *Sünen*'inde 66, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde ise 29 hadis olmak üzere toplamda ona nispet edilen 306 rivâyet yer almaktadır. Bu bilgileri esas aldığımızda onun hadisleri günümüze ulaşmasında verdiği katkı görülmektedir. Ebû Kilâbe'den gelen rivâyetlerin konusal dağılımını tablo halinde göstermeye çalışalım.

Tablo 1: Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde Ebû Kilâbe el-Cermî'den gelen hadislerin konulara göre dağılımı

Kitap İsmi	Buhâri	Müslim
İmân	1	3
Vudû	2	-
Ebvâbü'l-mesâcid	1	5
Mevâkitü's-salât	2	-
Ezân	7	-
Cemâ'a ve'l-imâme	3	-
Sıffatu's-salat	6	-
Vitr	1	-
Cenâiz	1	3
Hac	5	2
Savm/ Siyâm	1	2
Cihâd ve Siyer	4	-
Hums	1	-
Enbiya	1	-
Fedâilü's-sahâbe	1	1
Meğâzî	6	-
Tefsîr	3	-
Nikâh	2	-
Et'ime	1	-

Zebâih ve Sayd	1	1
Edâhî	1	-
Tıb	1	-
Edeb	7	-
İsti'zân	1	-
İmân ve Nuzûr	2	1
Kefâratü'l-imân	1	-
Muhâribîn	4	-
Diyât	1	-
İkrâh	1	-
Ahkâm	1	-
Temeni	2	-
Tevhîd	1	-
Fiten	-	1
Hayz	-	1
Salât	-	4
Salâtü'l-müsâfir	-	1
Zekât	-	1
Ridâ'	-	2
Müsakât	-	2

Eymân	-	4
Kasâme	-	5
Hudûd	-	2
Îmâre	-	1
Fedâil	-	3
Birr ve Sıla	-	6
<b>Toplam</b>	<b>73</b>	<b>51</b>

Tablo 2: *Sünen-i Erbaa*'da Ebû Kilâbe el-Cermî'den gelen hadislerin konulara göre dağılımı

Kitap İsmi	Tirmizî	Ebû Dâvûd	Nesâî	İbn Mâce
Tahâret	2	3	1	
Salât	4	13	2	
Savm/Siyâm	1	3	13	2
Cenâiz	4	1	5	2
Nikâh	2	2		2
Talâk	1	1		1
Buyû'	1	1		
Ahkâm	1			1
Diyât	1	1		
Hudûd	1	3		2

Nuzûr-Eymân	2	3	5	
Siyer	2			
Et'ime	4			
Birr-Sıla	1			
Fiten	5	1		2
Îmân	2			
Fedâilü'l-Kur'ân	1			
Tefsir	2			
Menâkıb	3			
Menâsik		2		
Edâhi		3	5	1
Îtâk		3		
Hurûf		2		
Libâs		1		
Hâtim		1		
Edeb		2		
Sünnet				1
Fedâilü Ashâb				2
Mevâkitü's-Salât				1
Ezân			5	2

Mesâcid			1	1
İkâmetü's-Salât				5
Kefâret				2
Cihâd				1
Zebâih				1
Hayz			1	
Ğusl/ Teyemüm			1	
İmâmet			1	
Tatbîk			3	
Sehv			3	
Kusûf			5	
Aşretü'n-Nisa			1	
Tahrîm dem			6	
Ferg ve Atire			3	
Sayd			1	
Zinet			4	
Toplam	40	46	66	29

Çok hadis rivâyet etmekle bilinen Ebû Kilâbe'ye nispet edilen başka rivayetler de bulunmaktadır. Muteber hadis kaynaklarını tetkik ettiğimizde Ebû Kilâbe kanalıyla gelen rivayetlerin sayısı tekrarları çıkardığımızda 300 ile 400 arasında olduğu tahmin edilmektedir. Sadece *Sahîhayn*'da 124 rivayetinin bulunması



onu hadis rivayetinde önemli bir muhaddis olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Sahîhayn'daki rivayetleri 43 kitap içerisinde yer alıp bu kitapların 32 tanesinin ahkâmla ilgili olması onun fıkıhçı yönüne de işaret etmektedir. Ayrıca Sünen-i Erbaa'da da 181 rivayetin ona dayandırılması bunu teyid etmektedir.

Öte yandan kesretü'l-hadis kabul edilen Ebû Kilâbe'ye nispet edilen herhangi bir eser zikredilmemesine rağmen onun ölümünden kısa bir zaman önce yüklü miktardaki kitaplarını Eyyûb es-Sahtiyâni'ye vasiyet ettiğini daha önce belirtmiştik. Kanaatimizce bu kitaplar Ebû Kilâbe'nin rivâyet hakkına sahip olduğu rivâyetlerin yer aldığı eserlerdir. Ancak bu kitaplar günümüze ulaşmamıştır. Hadis edebiyatıyla ilgili eserleri incelediğimizde de Ebû Kilâbe'ye nispet edilen herhangi bir eser zikredilmemektedir.

## SONUÇ

Hicri I. asırda yaşamış olan Ebû Kilâbe el-Cermî'nin doğum tarihi hakkında bilgi olmamakla beraber Basra'da doğduğu bilinmektedir. Şefkat, cömertlik ve nasihat etme gibi güzel ahlaki hasletlerinden dolayı insanların övgüsüne mazhar olmuştur. Tabiînden olan Ebû Kilâbe, ikinci tabakada zikredilen sika muhaddislerdendir. Abid ve zahid bir kişiliğe sahiptir. Öyleki kendisine teklif edilen kadılık görevinin manevi sorumluluğundan çekindiği için bu görevi kabul etmemiştir.

Sünnet konusunda oldukça titiz davranan Ebû Kilâbe, bid'atçıları tenkid ederek o dönemin iyi bir sünnet savunucusu olarak ön plana çıkmıştır.

Ebû Kilâbe birçok sahâbe ve tabiînden hadis rivâyetinde bulunmuştur. Başta Enes b. Mâlik, Sabî b. Dahhâk b. Halîfe el-Ensârî, Mâlik b. Huveyris el-Leysi olmak üzere birçok hocasından rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise, Eş'as b. Abdurrahmân el-Cermî, Eyûp es-Sahtiyânî, Sâbit el- Bünânî, Hâlid el- Hazza gibi birçok talebesi rivâyette bulunmuştur

Ebû Kilâbe'nin *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere birçok Hadis kaynağında rivâyetleri geçmektedir. Genel itibariyle ifade etmek gerekirse; Buhârî'nin *Sahîh*'inde 73, Müslim'in *Sahîh*'inde 51, Tirmizî'nin *Cami*'inde 40, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde 47, Nesâî'nin *Sünen*'inde 66 ve İbn Mâce'nin *Sünen*'inde 29 rivâyeti bulunmaktadır. Bunlar dışında Ahmet b. Hanbel'in *Müsned*'inde 210, Dârimî'nin *Sünen*'inde 47, Ebu Davut et- Tayâlisi'nin *Müsned*'inde 27, Ma'mer b. Raşid *Câmi*'sinde 43, Abdurrazzak *Musannef*'inde 226, İbn Huzayme *Sahîh*'inde 38, İbn Ebî Şeybe *Musannef*'inde 262, İbn Hîbbân *Müstedrek*'inde 80, Hâkim en-Nîsâbûrî *Müstedrek*'inde 42 rivâyeti vardır.

Kendisi çokça Mürsel rivâyetlerde bulunduğu gerekçesiyle itham edilmiş ancak yaşadığı hicri I. asırdaki eserler incelendiğinde birçok rivâyetin muttasıl olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla o dönem için isnadın tam olarak yaygınlaşmadığı söylenebilir.

Ebû Kilâbe el Cermî, Zehebî tarafından çokça tedlis yapmakla itham edilmiştir. Ancak Başta İbn Ebi Hatim olmak üzere İbn Hacer ve ed-Dümeyni gibi

âlimler onun tedlis yapmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Zehebî bu görüşünde teferrud etmiştir.

Hadis tahammül yollarının yaygın olmadığı dönemde yaşayan Ebû Kilâbe, öğrencisi Eyyûb es-Sahtiyani'ye vasiyyet yoluyla kitaplarını bırakma geleneğini başlatan ilk muhaddistir. Kullandığı rivâyetlerde eda sigalarına baktığımızda “an” sigasını daha fazla kullandığını görmekteyiz. Bunun dışında az da olsa “haddesena, kale, ahberena” sigalarını kullanmıştır.

Araştırma konumuz olan Ebû Kilâbe'nin hayatına baktığımızda, hadis ilimlerinin oluşum sürecine ve birçok rivâyetin günümüze kadar ulaşmasına katkı sağlamış önemli tabiîn âlimlerinden olduğu görülmektedir. Hicri 104 senesinde Şam'ın Dareyya bölgesinde vefat etmiştir.

## KAYNAKÇA

- EL-ALÂÎ, Ebû Said Selahaddîn Halîl b. Keykeldî, *Camiü't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsil*, (Thk. Hamdî Abdulmecîd es-Selefi), Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1986.
- ALÎ, Nadiye Nuri, "Neş'etü'l-Medineti'l-Basra ve Tetavûriha'l-İmranî fi'l-Karni'l-Eveli'l-Hicrî", *Mecelletü'l-İrasâti'l-Basra*, Sy. 14, Basra 2012.
- AŞIK, Nevzat, "Tahammül", *DİA*, Ankara 2010, C. XXXIX, s. 380-382.
- ATEŞ, Ali Osman, "Ebû Kılâbe el-Cermî", *DİA*, Ankara 1994, C. X, s. 176-177.
- AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul 2013.
- AZAMÎ, Ali Zarif, *Muhtasarü't-Tarihi'l-Basra*, Matba'atü'l-Furât, Bağdâd 1927.
- BAKIR, Abdulhalık, "Basra", *DİA*, Ankara, 1992, C. V, s. 108-111.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Kasâme" *DİA*, Ankara, 2001, C. XIV, s. 528-530.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir, *Futûhu'l-Büldân*, Thk. Abdullah Enis et-Tubbâ- Ömer Enis et-Tubbâ, Mevsua'tü'l-Me'arif, Beyrut 1987.
- BESEVÎ (FESEVÎ), Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sufyân b. Cuvvân, *Kitabü'l-Ma'rife ve't-Tarih*, (Thk. Ekrem Ziya el-Ömerî), I-IV, Dârü'l-Mektebetü'd-Dâr, Medine 2003.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, I-XI, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- *el-Câmi'u's-Şu'abi'l-imân*, (thk. Abdul'ali Abdulhumejd Hâmid), I-VII, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 2003.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhü'l-Buhârî*, (Thk Mustafa Dîb el-Buğâ), I-VII, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1976.
- CAN, Yılmaz, "Hulefâ-i Râşidin Döneminde Ortaya Çıkan Ordugâh Şehir Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *İstem Dergisi*, Sy. VI, Konya 2005, ss. 215-235.
- CANAN, İbrahim, "Enes b. Mâlik", *DİA*, Ankara, 1995, C. XI, s. 234-235.
- ÇELİK, Ali, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, KSÜ. SBE, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2017.
- *Basralı Muhtelit Râviler (Hicrî İlk Üç Asır)*, BÜİFD, C. IV, Sy. 8, Bingöl, 2016/2, ss. 157-181.

- DÜMEYNÎ, Misfir bin Ğurmullah, *et-Tedlîsü fi'l-Hadis Hakikatuhû ve Akamuhû ve Ahkamuhû ve Meratibuhû ve'l-Mevsûfûne bih*, y.y, Riyâd 1992.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (Thk. Şuayb el-Arnâvût-Muhammed Kâmil Karabelelî), I-VII, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dımaşk, 2009.
- *Kitabu'l-Merâsil*, (Thk. Abdullâh b. Mesâid ez-Zehrânî), Dâru'l-Samî'î, Medine, trz.
- *Risâletü Ebî Dâvûd ila Ehli Mekke*, (Thk. Muhammed b. Lutfî es-Sebbâğ), el-Mektebü'l- İslâmî, Beyrût 1997.
- EBÛ HALÎL, Şevki, *İslam ve Dünya Medeniyetleri Tarihi*, (Çev. Abdulhadi Timurtaş- Atik Aydın), Bilge Adam, İstanbul 2005.
- EBÛ NU'AYM, Ahmed b. Abdullâh el-İsbehânî, *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1996.
- EMİN, Ahmed, *Fecru'l-İslam*, Kelimât, Kahire, 1933.
- ERUL, Bünyamin, "Tedlîs", *DİA*, Ankara 2011, C. XL, ss. 262-264.
- EL-HALEBÎ, Sıbt İbn el-'Acemî eş-Şâfiî (İbrahim b. Muhammed b. Halil el-Halebî), *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesîn*, Thk. Yahyâ Şefik, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.
- EL-HAMEVÎ, Yakût b. Abdullâh, *Mu'cemü'l Buldân*, I-IV, Dâru's-Sadr, Beyrût 1988.
- HÂMÎD, Abdusettâr, "Devrü'l-Basrati fi Tetviri'l-Tefsîr fi'l-Karneyni's-Sânî ve's-Salisi'l-Hicriyeyn", *Mevsû'atu'l-Basrati'l-Hadâriyeti'l-Mevsû'ati'l-Fikriye*, Câmi'atu'l-Basrati'l-Merkezi'l-Sekâfi, Basra 1990.
- HANBEL, Ahmed, *Müsned*, (Thk. Şuayb el-Arnâvût-İbrâhîm Zeybak), I-L, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1998.
- HARTMAN, Richard, "Basra", *İslam Ansiklopedisi*, Tevsi'. Besim Darkot-M. Tayyib Gökbilgin, *M.E.B*, Eskişehir 1997.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, (Thk. Zekeriyâ Umeyrât), Dâru'l-Kütubi'l-İlmiye, Beyrût 1971.

----- *er-Rihletu fi Talebi'l-Hadis*, (Thk. Nureddîn Itr), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût 1975.

HATİBOĞLU, İbrahim, "Rihle", *DİA*, 2008, C. XXXV, s. 106-108.

HAYYÂT, Halife, *Kitâbu't-Tabakât*, (Thk. Ekrem Ziya Ömerî), Câmi'atü'l-Bağdâd, Bağdâd 1967.

HEMÂM, Ebûbekir Abdurrezak b. Hemâm es-Sen'ânî, *el-Musanef*, (Thk. Habibu'r-Rahmân el-A'zamî), I-XI, Mektebü'l-İslâmî, Beyrût 1403.

HİTTİ, Philip, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İFAV, İstanbul 2011.

EL-İRÂKÎ, Ebû Zur'a Ahmed b. Abdurrahîm, *Kitâbü'l-Müdekkisîn*, (Thk. Re'fet Fevzî Abdülmuttalîb-Nâfiz Hüseyin Hammâd), Dâru'l-Vefâ, y.y. 1995,

İBN ABDİLBERR, Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed, *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), I-IV, Dâru'l-Cîl, Beyrût 1992.

İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahmân er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût 1953.

----- *el-Merâsil*, (Thk. Şükrüllâh b. Ni'metüllâh Kûçânî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1998.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekr Abdullâh b. Muhammed, *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, (Thk. Muhammed Avvâme), I-XXVI, Dâru'l-Kible, Cidde 2006,

İBN HÂCER, Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut trz.

----- *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Thk. İbrâhîm Zeybâk-Adil Mürşîd), I-IV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût trz.

----- *Ta'rifu Ehli't-Takdîs bi'l-Meratibi'l-Mevsûfîne bi't-Tedlîs*, (Thk. Âsım b. Abdullah el-Karyûtî), Mektebetü'l-Menâr, Ammân 1983.

----- *Takrîbu't-Tehzîb*, (Thk. Ahmed Şâgîf el-Pakistanî), Daru'l-Asime, Riyâd trz.

İBN HALDÛN, Abdurrahmân b. Muhammed, *Târihü İbn Haldûn*, (Thk. Halil Şuhâde-Suheyl Zukkâr), I-VII, Dâru'l-Fikr, Beyrût 2000.

- İBN HAZM, Ali b. Ahmed b. Saïd b Hazm el-Endülûsî, *Esmâü's-Sahâbe*, (Thk. Mes'ed Abdülhümejd es-Sa'danî), *Mektebetü'l-Kur'ân*, Kahire trz.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr*, (Thk. Mecdi b. Mansûr), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrût 1995.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Müsnedü'l-Fârûk Emîri'l-Mü'minîn Ebî Hafs Ömer b. el-Hattâb ve Akvâlihi alâ Ebvâbi'l-İlm*, (Thk. Abdulmu'tî Kala'cî), I-III, Dâru'l-Vefâ, Mansure 1991.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, by., trz.
- İBN MÜBÂREK, Ebû Abdurrahmân Abdullâh, *el-Cihâd li İbn Mübârek*, (Thk. Nezîh Hammâd), Dâru'l-Tunusiyye, Tunus 1972.
- İBN RECEB EL-HANBELÎ, Zeynuddîn Ebi'l-Ferec Abdirrahmân b. Ahmed, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, (Thk. Nureddîn İtr), I-II, Dâru'l-Maslâh, Dımaşk 1978.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd b. Munî', *et-Tabakâtu'l-Kebîr*, (Thk. Ali Muhammed Ömer), I-XI, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Dâru İbn Hazm, Beyrût 2012.
- EL-İCLÎ, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah, *es-Sikât*, (Thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî), I-II, Matba'tü'l-Medine, Kahire 1404.
- İSMAİL L. ÇAKAN-MUHAMMED EROĞLU, "Abdullâh b. Abbâs b. Abdulmuttalib", *DİA*, Ankara, 1998, C. I, s. 76-79.
- KAZICI, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İFAV, İstanbul 2009.
- EL-MİZZÎ, Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. ez-Zeki, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, (Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-XXXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1983.
- MÜSLİM, Ebû Huseyn Müslim b. Haccâc el-Küşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, (Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-V, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.
- NÂCÎ, Abdulcebbâr, *Târihü'l-Hareketi'l-Fikriyye fi'l-Basra fi'l-Asri'l-İslam*, Dâru'l-Hikme Câmi'atu'l-Basra, Basra 1991.

- NESÂÎ, Ahmed b. Şu‘ayb, *Sünenü’n-Nesâî*, (Thk. Muhammed Nasıreddîn el-Albânî), Mektebetü’l-Me‘ârif, Riyâd 1996.
- Neysâbüri, Ebû Abdillâh Hâkim, *Müstedrekü Ale’s-Sahihayn*, (Thk. Yusûf Abdurrahmân el-Mar‘aşlî), I-IV, Daru’l-Ma‘rife, Beyrût trz,
- OSMANLI VİLÂYET SALNÂMELEERİNDE BASRA*, Editörler C. Eroğlu-O. Özdil- M. Babuçođlu, Orsam, Ankara 2012.
- ÖZDEMİR, Veysel, *Tedlîs Değerlendirmelerinde Usûl*, İlâhiyât, Ankara 2014.
- POLAT, Salahattin, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, TDVY, Ankara 2010.
- SÂLİH, Ahmed Ali, *-et-Tanzîmâtü’l-İçtimâ’iye ve’l-İktisâdiye fi’l-Basra*, Matba‘atu’l-Ma‘arif, Bağdât 1953.
- SALLÂBÎ, Ali Muhammed, *İslâm Târîhi*, (Çev. Şerafettin Şenaslan-Faruk Aktaş), I-V, Ravza Yayınları., İstanbul 2009.
- ES-SUBHÎ, Muhammed b. Abdullâh, *Fitnetü Makteli’l-Osmân*, I-II, İmâdetü’l-Bahsi’l-İlmî, Medine 2003.
- SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Muhammed, *Tabakâtü’l-Huffâz*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- SÛT, Abdulnasır, *Basra ve Mutezile I-III. Asırlar*, İlâhiyât, Ankara 2016.
- EŞ-ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, (Çev. İbrahim Çalışkan-Abdulkadir Şener), TDVY, Ankara 2012.
- TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Târîhu’t-Taberi*, (Thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim), I-XI, Dâru’l-Me‘arif, Kahire 1967.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, 2006, *Sünenü’t-Tirmizî (Câmiü’s-Sahîh)*, (Thk. Muhammed b. Berber), I-V, Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut 2006.
- YÜCEL, Ahmet, *Hadis Usulu*, İFAV, İstanbul 2011.
- *Hadis Tarihi*, İFAV, İstanbul 2014.



ZEHEBÎ, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A 'lâmi 'n-Nubelâ*, (Thk. Beşşâr Avvâd Ma' rûf), I-XXV, *Müessesetu 'r-risâle*, Beyrût 1988.

----- *Mizânu 'l-Î 'tidâl fî Nakdi 'r-Ricâl*, (Thk. Alî Muhammed el-Becâvî), I-IV, Dâru 'l-Ma' rife, Beyrût 1963.

ZEHEBÎ, Muhammed Huseyin, *et-Tefsîr ve 'l-Müfessirrûn*, Dâru 'l-Hadis, Kahire 2005.

ZEYDAN, Corcî, *İslâm Uygarlıkları Târîhi*, (Çev. Nejdet Gök), I-II, İletişim Yay., İstanbul 2012.



## ÖZGEÇMİŞ

<b>Adı Soyadı</b>	Bircan Çelik
<b>Doğum Yeri</b>	Bingöl
<b>Doğum Tarihi</b>	05.04.1983

### LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

<b>Üniversite</b>	İnönü Üniversitesi
<b>Fakülte</b>	İlahiyat
<b>Bölüm</b>	İlahiyat

### YABANCI DİL BİLGİSİ

<b>İngilizce</b>	<b>KPDS (...-.) ÜDS (...-) TOEFL (...-) EILTS (..-)</b>
...	

### İŞ DENEYİMİ

<b>Çalıştığı Kurum</b>	Diyanet İşleri Başkanlığı
<b>Görevi/Pozisyonu</b>	Kuran Kursu Öğreticisi
<b>Tecrübe Süresi</b>	8 yıl

### İLETİŞİM

<b>Adres</b>	İl Müftülüğü
<b>E-mail</b>	celiksam83@hotmail.com